

2020/6

Lkms...

n. 10

3 7 3 4 (n. 1)

1897

[I, II, III, IV]

2020/6 2020/6 2020/6

Lkms...

1897 = 1, 11, 111, 1111, 11111

9. 200

Հարցում - 10 հարց ընդհանուր

(Ձեր պատասխանները ընդհանուր)

1. Երկրի շառավիղը $N 111$
2. Մոլորակի շառավիղը $N 11$
3. Չարի N հարցը $N 111$, 23. 5/.
4. Գրառու N հարցը $N 11$, 23. 29

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 30-го Августа 1897 г.

გ ა ნ ე ო ფ ი ლ ე ბ ა I

გვ.

I	ფუტკარი, ლექსი	
II	მაიმც ჩვენია, ლექსი	2
III	უბრალო საუბარი (მე და ის)	4
IV	ნატარ ქეჩია, პოემა	12
V	ფიქრები ბუხრის წინ	44
VI	წვრილ-წვრილი ამბები და ნაკვესები	59

გ ა ნ ე ო ფ ი ლ ე ბ ა II

VII	ბაში აჩუკი, ისტორიული მოთხრობა,	1—71
-----	---	------

გ ა ნ ე ო ფ ი ლ ე ბ ა III

VIII	ჯეპირ სიტყვაობის ბაგო, შენიშვნა	1
IX	სოფ. ხიზაბავრა, წარმომადგენელი კ. გვარამაძისაგან	6
X	ლეგენდა დავათ აღმაშენებელზე, არაკი, ანდაზები და გამოცანები, ჩაწერილი ვიქ. ებანოიძისაგან	28
XI	სოფ. სხვიტორი	33
XII	ბროწეულის წყარო, ზღაპარი.	38
XIII	შელოცვები, შეკრებილი ნ. ჯანაშასაგან	44
XIV	ბანცხაღება	

ხატის ბუზი, ზეცის მუშა
ზაწაწინა ფუტკარია!...
შორს მიფრინავს სამუშაოთ
მიიმდერის... უხარია!

უვალიდან უვალივლებზე
გადაბზუის, გადმობზუის...
ის სამდერა მუშურია
მისებური... ანა სტეუის!..

იქაც წაწინის, იქაც წუწინის
სათაფლ-სანთლო მასადასა;
არ იზოგავს, ღვთის მოცემულს,
არც ნიჭსა და არც ძალსა.

დაბრუნდება დატვირთული,
მიაშურებს ისევ სადგურს;
სუფსა სწირავს და გულს უძღვნის
ღვთის და კაცის ტკბილ-სამსახურს!..

წვიმა-ეფუა-ქუნილის დროს
ეტანება ფოთლის კარავს!..
უფროხილდება ნამუშავარს,
რამ არ წახდეს... თავს აფარავს.

არ ვის ერჩის და, თუ მტერი
სადმე გზაში დაუხვდება,

მივარდება ვაჰკაცურად,
ისარს ჰკრავს და შეაკვდება!..

შენც, მგოსანო, კაცთა შორის
ფუტკრათა ხარ გაჩენილი!..
თაფლს და სანთელს რომ სხვას აძლევ,
რადა გრჩება ნათელ-ტუბილი?

მ ა ი ნ ც უ რ ე ე ნ ი ა .

მადლის გამომეტყველი,
სახე რამ ზეციური,
მომწონს, როცა ზედ ზრუნვაც
იხატება დღიური!..

მომწონს და გულში ვამბობ:
საოცნებო რამ არის!..
სწორი არის შეგნებით
თვით იმ ღიდი თამარის!..

მაგრამ მხოლოდ გარეგნად...
თვალ-ტანადათ, სხუებ არა!..
ძნელი არის, თუ მთვარეს
ჩისდი გადაუყარა!..

ის თამარი ქართველი,
ადიდებდა თვით ქართველს,
თავს სწირავდა სამშობლოს,
სხივებს ჰფენდა მთა და ველს!..

ეს ვერ გვათბობს!.. გვინათებს
შორით, მსგავსად მთვარისა!

ახრდილთა უსულთ
იმ დიდი თამარისა!..

მაგრამ მაინც თვალსა კვჭრის
ძალა უნებურათა,
როცა გაიჭიატებს
ისევ ჩვენებურათა!..

მეც შევჭყურებ ოცნებით
მაშინ, გულის ძკურითა
და მთა და ბარს ვაყურებ
ჩემი ჩანგის უღურითა!..

უბრალო საუბარი.

(მე და ის).

მე ერთი მეგობარი მყავს. ღმერთმა კაი მოგცეთ, კარგი კაცი ის იყოს... ჩვენი ცხოვრების მიმდინარეობას შეგნებულად ადევნებს თვალ-ყურს და მისი ავ-კარგიანობის გამჩხრეკიც არის, მაგრამ, რათ გინდათ? ნამეტანი ჭირვეულია: თუ დაასწარით რამე, მერე ნულა ელით, რომ დაითანხმობთ!.. რომ მიასობს ჯორივით წიხლს, მისი გადახვევა აღარ მოხერხდება.—მე ხომ ასე ვფიქრობ იმაზე!.. წარმოიდგინეთ, რომ ისიც სწორეთ ამისთანავე აზრის არის ჩემზე, მაგრამ ეს ჩვენს მეგობრობას არას უშლის და სხვა და სხვა რამეებზე საუბარი ერთმანეთთან გვიყვარს... რასაკვრელია, კამათობის დროს, ის მისკენ იწევს ხოლმე და მე ჩემსკენ. ორივეს ჩვენ ჩვენი თავი მართალი გვგონია და გამრჩევი კი არსად არის. ახლა, რომ ამ ჩვენ ახირებულობას ბოლო მოეღოს, გავიძრახე ჩვენი ყოველ-გვარი ბაასი „კრებულში“ ვბეჭდო ხოლმე უმეტნაკლებოდ; და დეე, მკითხველმა გაგვასამართლოს. აი, ამ დღეებშიაც ერთი ყოფა დამაყენა და ისეთი რამეები წამომაცდენია, რასაც გულში ვინახავდი ამდენხანს და არ მინდოდა გამომემჟღავნებია. თუ სასიამოვნოთ არ დაგირჩესთ, მარტო მე ნუ დამემღურებით!...

ის.—მაშ აღარ ხუმრობ? მართლა აპირობ „კრებულის“ ყოველ თვიურად გამოცემას?

მე.—თუ ჩემი ორმოცი წლის შრომა ხუმრობა იყო, ეგეც ხუმრობა იქნება და, დეე, ერთიც კიდევ მიემატოს!...

ის.—მაგრე არა ჰფიქრობენ!...

მე.—ჩემი ყურნალისათვის ჩემი საკუთარი გრძნობა-გონებაა საჭირო და მათი ფიქრი კი, ვგონებ, მეტი უნდა იყოს ამ შემთხვევაში!..

ის. — ცულ ხმებს ავრცელებენ და... ხომ გაგიგონია: „ყბათ აღებული წყალ-წაღებულიო“.

მე. — ეგ ხომ ახალი რამ არ იქნება ჩემ თავზე?... ყბათაც ბევრჯელ ვყოფილვარ აღებული და წყალსაც წაუღივარ, მაგრამ, ხომ მხედავ? გადავრჩენილვარ ღვთის მადლით... გავუძლებ ამ ახალ ჭირსაც.

ის. — საბოლოოვით რაც იქნება, ეგ სხვაა!.. მაგრამ პირველ ხანებში კი შეგიშლიან ხელს!.. ასე ამტკიცებენ, რომ ვერ შესძლებს გამოცემასო.

მე. — უსაფუძვლო ხმა — მოცლილი ძაღლის ყეფაა, ჩემო კარგო.

ის. — მოცლილი ძაღლის?!..

მე. — დიახ!.. ძაღლს რომ საქმე გამოელევა, დაცუცქდება, ააშვერს ტუჩს მალლა ცისკენ და შეღმუის მთვარეს... თუ იმას მალლა ვერ შევაშინებ და ვერ შევაჩერებ, ამ დაბლა ხომ კი მაინც გაისმის ჩემი ხმაო?!..

ის. — ახლა, ნურც მაგრე იტყვი!.. იმათაც საბუთები მოაქვთ!.. „ზარმაციაო“.

მე. — აი მაგაზედ არის ნათქვამი: „მისთანა ფურმა დამწიხლოს, რომ საწველს ავსებდესო“. ღირსება განზე გადავდვით!.. ეგება ჩემი ნაშრომი ღირსებას მოკლებული იყოს!.. მე თვითონ არა მეთქმის რა!.. მაგრამ მივმართოთ რაოდენობას: მოვიტანოთ სასწორ-საზომი ერთი მხრით ჩემი ნაშრომი და ვუდვით, მეორეთი — ყველასი, მათი. შევუწონოთ ერთმანეთს და თუ იმათმა, გადაძლიოს მაშინ მართლები იქნებიან!.. სხვას კიდევ რას ავრცელებენ?

ის. — მალე მოიხალისებს და მოეწყინება გამოცემაო.

მე. — რათაო ვითომ? ჩემი ხელობა მაგის მეტი სხვა რაღა არის?!.. თუ კი ორმოცი წლის განმავლობაში არ მომწყენია მწერლობა და თავი არ დამინებებია, რაღა ახლა ამ ერთ წელიწადში უნდა დამემართოს ყოველიფერი სიგლახე?

ის. — აბა, დიდხანს რომელ რედაქტორს შეგუებო? ერთიდან მეორესთან გადადიოდა ხოლმეო.

მე.—ეგეც ერთი ენის ქავილია... სხვა არაფერი: აბა გადაშა-
ლონ სხვა და სხვა ქართული გამოცემები ამ ორმოცი-
წლის განმავლობაში და ნახვენ თუ გამცდარვარ!.. და
თუ ერთგან აღარა, მეორეგან მაინც მიმუშავნია!..

ის.—ჰო და კიდევ ეგ დაუჯინიათ, რომ ერთ ალაგას ვერ
მოიცდის... გაიქცევაო.

მე.—ახირებულია, თქვენმა მზემ!.. ერთი ვინმესი უსამარ-
თლო — ბატონობა რომ ვერ ავიტანო რე მეორესთან გადავი-
დე, ნუ თუ ეს დაუდგრომლობასა ნიშნავს? ახლა რომ
კიდევ მოვინდომო გაქცევა, ვის უნდა გავექცე? რე-
დაქტორიც ხომ მევე ვარ და?..

ის.—ამას გარდა იმასაც კი ამბობენ, რომ ხელ მომწერლები
არ ეყოლება და ხარჯს ვეღარ გაუძლებსო.

მე.—ტყუილი იმედი ჰქონიათ!.. შენც თვითონაც კარგათ-
იცი, რომ მთელი წლის მასალაცა და ხარჯიც მზათა
მაქვს!... და ხელს ვეღარა შემოშლის რა!..

ის.—მე კი ვიცი, მაგრამ... ხალხი მაინც იფიქრებს, რომ
„კვამლი უცეცხლოთ არ იქნებაო“.

მე.—ესე იგი უფრო სამართლიანი იქნება ვსთქვათ, რომ ცე-
ცხლი უკვამლოთ არ აინთება!.. აენთება თუ არა ცეცხ-
ლი, კვამლიც მაშინვე თან დაჰყვება... ჩვენებური საქ-
მეც მაგრეა: გაჩენისათნავე თან დაჰყვებიან და კვალ-
ში სდევნენ შური, მტრობა, ცილის წამება და კილი.
ეგება გავმუროთ როგორმეო.—ეს საზოგადო მოვლინებაა-
ცხოვრებაში და მე რა წითელი კოჭი ვარ, რომ ამცდეს?!.

ის.—აცდენით, ვსთქვათ, ძვირათ ვისმეს ასცდება, მაგრამ, ეგ
კანონი რომ ზოგს გადაქარბებულად ეკიდება!..

მე.—თუ კაცი ორმოში ზის და ვერაფინა ხედავს, იმაზე არც
არაფინ ლაპარაკობს! მაგრამ აბა, იგივე კაცი გავიდეს
ხეზე თუ ყველას თვალში არ ეჩხიროს!.. გამვლელი და
გამომვლელი ყველა შეხედავს და რასმეს იტყვის იმა-
ზე.—ასე გასინჯე, რომ ძაღლებიც კი დაუწყებენ ყე-
ფას.—ვისაც მაგ გვარი ხმების ეშინია, უნდა ყველაფერს

ერიდებოდეს, თავს იმაღავდეს და სცხოვრებდეს თავის-
თვის დაბლა.

ის. — შე დალოცვილო, აქა და ერთხელ მაღლა ავედიო, აღარ
უნდა ჩამოვიდეს დაბლა?!. აღარ უნდა მოისვენოს!. აი,
თუ გინდა, შენზე ვსთქვათ: რაც ყოფილა აქამდე ყო-
ფილა!.. იმდენი აღარ შეგიძლია, რაც აღრე შეგეძლო
და ამ ახალ უღელში რომ ებმევი და უმადურობის მეტ-
საც არას ელი, რათ იჭირვებ საქმეს? ორი დღის წუთის
სოფელი დაგრჩენია, ეგ საშუალობა რომ საკუთრად შენ
თავს მოახმარო, გახვიდე საზღვარ-გარეთ იაქიმო, თავს
მოუარო, იცხოვრო ტკბილად და დამწვიდებით,-ის არ
ეჯობინება?

მე. — გვიანდა არის მაგაზე ფიქრი!.. მასთანაც ძნელია მიჩვევა:
იმ სიშორეს გასძღვებს კი გული, როცა შინ სამუშაო
ბევრი რამ გეგულდება?.

ის. — როგორ? შენს მეტი გამკეთებელი აღარავინ დარჩება თუ?

მე. — ეგ ღმერთმა ნუ ჰქმნას, მაგრამ ჩვენი „სამკალი მეტია
მუშებზე“ და ჩემი სუსტი შრომაც გამოსადეგია.

ის. — იმდენათაც არა, რომ გგონია!!.. საზოგადოთ ადამიანის
თავმოყვარეობას, ხშირად ნაცარქექიაობა გმირობა ჰგო-
ნია, და თავისი ჩხირკედელაობა საქმეთ მიაჩნია!.. რა
იცი, რომ შენც თავმოყვარეობა არ გატყუებს?

მე. — არ ვიციდა, როცა დამარწმუნებენ, მეც სხვა გზას დავა-
დგები!.. ჯერ კი ამ ჩემ „მგონიაობას“ ვერ ვუმტყუნებ.

ის. — მაშ დამერწმუნე, რომ შემცდარი ხარ!.. მაგ შენი ახალი
საშუალობით, ე. ი. მაგ „კრებულის“ გამოცემით, შენ
მოძღვრებას ვერ გაამტკიცებ!.. აგერ ორმოცი წელიწა-
დია შეჩიჩინებ ხალხს, მაგრამ ვინ რა დაგიჯერა და ვის
რა შეასწავლეთ?... ჯერ შენი სახელიც ვერ გამოუთქვამთ
სწორეთ. ზოგი „აკაკიას“ გეძახის, ზოგი „აკაკს“ და
ზოგი „აკაკოს“.

მე. — ჩემთვის პირადათ ეგ სულ ერთია! მე გინდ „ხბოს თა-
ვიც“ დამიძახონ, ოღონდ კი ჩემმა შრომამ უქმათ არ

ჩაიაროს და, მკირედაც არის, ნაყოფი მოიტანოს!.. შენ რომ იცოდე, რა დრო იყო ჩვენში ამ ორმოცი წლის წინეთ და რა არის დღეს, მაგას აღარ იტყვოდი... მე მომსწრე ვარ იმ დროსი, როცა ჩვენში უბრალო ბარათის დაწერაც კი უჭირდათ და დღეს კი დიდი და პატარა, ვინც გინდა და არ გინდა, პროზას რომ აღარ კადრულობენ, ლექსათ აბულობულებენ სიტყვა-პასუხს.

ის. — ოოოო, კიდევ ეგ არის თქვენი ცოდვა!... სულაც მაგაზე მინდა გელაპარაკო. ეგ ისეთი სენია ჩვენში, თქვენის მეოხებით გავრცელებული, როგორც, სახადი რამ, ჭირი და სატკივარი: ყოველი კაცი მოლექსობასა ჩემობს... ნეტავი, ან აზრი იყოს რამ ახალი მათ ლექსებში, ან ხელოვნება და ან რამე სხვა გვარი უნო!.. კრეჭენ პროზას და გამოუდისთ ვითომ ლექსები!.. რედაქციების სანაგვე კალათები საფეხ მათი მონაწერებით. ისინიც დროს ჰკარგვენ და სხვებსაც აცდენენ!.. ეს სწორეთ სამწუხარო მოვლინებაა დღეს ჩვენში და კიდევ უნდა ვეცადოთ, რომ როგორმე მოისპოს.

მე. — რასა ბრძანებთ?!.. პირიქით ეგ მოვლინება სასიხარულოც არის და წასაქეზებელიც, როგორც საზოგადოებუნების კანონი, კარგის მომასწავებელი და არა ცუდის!..

ის. — რაო?! რაო?! რაო?! ბუნების კანონიო?! სასიხარულოო?! წასაქეზებელიო?!

მე. — დიახ! დიახ! დიახ!.. და თქვენ კი ვერ შეგიხედნიათ სწორი მხრით!... როდესაც თეატრში იმღერის შესანიშნავი არტისტი, ის მაშინ ისე იტაცებს მსმენელების გრძობაგონებას და ისე ხიბლავს, რომ მისი ტკბილი ხმა ყველას ყურში აქვს ჩარჩენილი. გაბრუებული, გამოდიან თუ არა თეატრიდან, სხვაზე ველარაფერზე ახერხებენ ფიქრს და ძალა უნებურად ჰბადვენ მათ მომხიბლავ მომღერალს და თვითონაც იმღერიან. ასე გასინჯეთ, რომ ისინიც კი ლილინობენ ხოლმე თავისთვის გუნებაში, რომელთაც არც მუზიკა იციან და არც სამუზიკო სმენა

აქვსთ!.. სწორეთ ამგვარივეა მწერლობაც!.. სჩანს, ქარ^თ
თველებსაც ჰყოლიათ მომხიბლავი და გრძობა-გონების
წამტაცი მწერლები, რომ ძალა-უნებურად კალამს აღე-
ბიებენ ხელში!.. და მადლობა ღმერთს! აქედან კარგის
მეტი არა გამოვა რა!.. მრავალ საუკუნოების განმავ-
ლობაში წერა-კითხვა და მწიგნობრობა საქართველოში
საკუთრად რუსთაველმა შეინახა: მისის „ვეფხვის-ტყაოს-
ნით“ გატაცებული ხალხი, სცდილობდა რომ მიეხატა
მისთვის... და პროზათ, რომ მოკითხვის წიგნსაც ვერა
სწერდა, იმავე დროს სააშიყო შაირების წერა კი ეად-
ვილებოდა. მართალია, მეორე რუსთველი არ გამოგვიჩე-
ნია ამ შვიდი საუკუნის განმავლობაში, მაგრამ ამ თავ-
მოტყუებული მიბაძვის წყალობით, წერა-კითხვას ყველა
სწავლობს და ქართულმა ენამ ჭირში თავი შეინახა.
ასეა დღესაც. დეე, ყველამ ლექსები სწეროს და თავი
მგოსანი ეგონოს! ათასში რომ ერთს გაუმართლდეს იმე-
დი, ისიც დიდი ღვთის წყალობა იქნება!. და დანარჩე-
ნები თუ პოეტები ვერ გამოდგებიან, წერა-კითხვას ხომ
მანც მიეჩვევიან და კარგია... შენ კი ამბობ უნდა აე-
კრძალოსთა!.. ჩემდა თავად გეტყვი არა თუ ნიჭიერსა
და საიმედოს, უნიჭოსაც-კი არ დაუშლი მავ ჩხირკედელა-
ობას! რა უმჯობესია? ყმაწვილს რომ თავი მგოსანი
ეგონოს და ლექსების წერას მისდიოს, თუ გულ გატე-
ხილმა ყოლიფერს თავი დაანებოს და სასტუმროებში
„აღლავერდი“ ღ „ახშიოლი“ იძახოს, „მრავალ-ჟამიერი“
იღრიალოს და წარა-მარა ხანჯალი ატრიალოს?..
ის.— არა!. ნურც ის იქნება და ნურც ეს!.. არ შეიძლება,
რომ არც კალამი შეაწუხონ და არც ხანჯალი ატრია-
ლონ?.. თუ მანცა და მანც არ დაუშლიათ, იმ მღე-
რალ არტისტის მსმენელებს მიჰბაძონ, გუნებაში რომ
ლილინობენ, სწერონ რამდენიც უნდათ თავისთვის და
საქვეყნოთ კი ნუ გამოაქვსთ.

მე. — მათი სარბიელზე გამოსვლის სურვილიც ერთი აუცი-
ლებელი ბუნების კანონთაგანია; პატარაები ყოველთვის
სცდილობენ, რომ დიდებს მიჰბადონ... ცხენოსნებს რომ
ჰხედავენ, ისინიც ჯოხებზე ჯდებიან და თავი მხედარი
ჰგონიან. ნამდვილ თოფის მაგიერად დიდგულის თოფებს
ატკაცუნებენ, ხის ფარ-ხმალს ატრიალებენ და სხვა...
მართალია ეს ყველაფერი ბავშვური კუდაბზიკობაა და
თავის მოტყუება, მაგრამ ამასაც აქვს თავისი კარგი
მხარე და სარგებელი მოაქვს. სიყრმიდანვე, იმ თავითვე,
ეჩვევიან ყმაწვილები საგმირო საქმეებს და ბოლოს, როცა
ღვათეკაცებულნი ნამდვილზე გადადიან, აღარ ეუცხოე-
ბათ ხოლმე. მართალი მითხრა ერთმა ვაჭართაგანმა:
„კნიაზო, რათ გიკვირთ, რომ ჩვენც თქვენსავით გულა-
დები ვერ გამოვდიოდეთო?“ .. თქვენში, აიღვამს თუ არა
ბავშვი ფეხს, მაშინვე კეტს მისცემენ ხელში და ეუბნე-
ბიან: „დაჰკა! ნუ გეშინიაო!“ ჩვენში კი აკვანშივე აში-
ნებენ ბავშვებს „ჩაკარ გალისე!“ „აღვესი ანცქაცავ!“,
„კკაილი კკწი!“, „არჩი კუტირ“, „ძინვერ კუკელი“
„თუფანგ გუსპანი“ და სხვანი. ესე იგი: ტურა მოდისო,
მელამ გაიარაო, მგელი გიკბენსო, დათვი შეგჭამსო,
ცხენი გადაგადებსო და თოფი მოგკლავსო... აშინებენ,
რომ თვალი დახუჭოს, დაიძინოს და იმას კი არ ფიქრო-
ბენ, თუ ამგვარი ნანინათი, როგორ უფუჭებენ იმ თა-
ვითვე გულს!.. შიში რომ თან შეეზრდება და ზნეთ გა-
დაექცევა, რაღა ვაეკაცობას შეიძლებს კაციო... ამ სი-
ტყვებში დიდი სიმართლეა: გულ-გატეხილობისთანა ძნე-
ლი არა არის რა! . ჩვენს ახალგაზდა მწერლობას რათ
უნდა გავუტეხოთ გული ზე რათ უნდა გავკიცხოთ? გასაკიც-
ხავი და დასაგმობი არიან მათი რედაქტორები და გა-
მომცემლები, რომ ბედაურის და ხის ჯოხის გარჩევაც არ
შეუძლიათ, დიდგულის თოფი ნამდვილი ყირიმი ჰგონი-
ათ, ხის ხმალი ფოლადის მახვილათ მიაჩნიათ და საქვე-
ყნოთ გამოაქვთ!...

ის.—ეჰ, შენ სულ სხვას ამბობ! მაგითი სიტყვა გინდა მომი-
ჭრა!!. მე ერთს ვამტკიცებ და შენ კი მეორეს. ქვეყა-
ნაზე მისთანა რამ ძვირათ მოიპოვება, რომ ორივე მხარე
არ ჰქონდეს: კარგიცა და ცუდიც... შენ მხოლოდ კარ-
გებზე მითითებ და ცუდს კი თვალს არიდებ!.. ეგ რომ
კანონად დაიდვას ჩვენში და ყველამ შენ კვალობაზე
გაიაროს, -ხომ წახდება საქმე?.. დასაგმობი უნდა დაიგ-
მოს.

მე.—მეც მაგ აზრის გახლავარ, მაგრამ სამწუხარო ის არის
ჩვენში, რომ ცუდზე და მავნებელზე ხმას არავინ იღებს-
და კარგს კი კილში უდგებიან და კიჟინასა სცემენ!..

ის.—მაგაში მეც გეთანხმები!..

მე.—შენ?!.. მერე და შენი ჭირვეულობა?!..

ის.—აქ ჭირვეულობა რა შუაშია?... გეთანხმები, მაგრამ შენ
რომ გგონია ისე არა, მე სულ სხვა მხრით ვუყურებ ჩვენ
საზოგადო საქმეებს. ბევრი მათგანი მომწონს და ბევრი-
კი არა!.. აი, თუ გინდა, ავიღოთ შკოლები, სხვა და
სხვა საზოგადოებაა, თეატრი, ბანკი და სხვანი.

მე.—არა, შენი ჭირიმე! ახლა მაგაებისთვის დრო აღარ მაქვს-
და, თუ შეიძლებოდეს, მერმისათვის გადავდვათ!..

ნ ა ც ა რ ქ ე ქ ი ა .

(ზღაპარი).

I

შეურცხვეს წვერ-უღვასში!..
ნულა შეჩქეს თავზე თმა!!
რისხოს წმინდა გიორგიმ
სამას სამოცდა ხუთმა,

ვინც დაიფიწეთს ქვეუნად
განთქმული წინაპარი
და იმის ღირსს სახსოვარს
არ აუნთოს ღამპარი!..

ვისაც მამა-პაპებში
გმირი არა ჰყოლია,
რა კაცია ის კაცი?
და რა ჩემი ტოლია?!

ჩემი, რამლისაც ძველი
გმირთა გმირი უფიქლა
და ვისიც სწორი იმ დროს
სხვა აღარ ვინ შობილა.

ვენაცვალე მის სახელს!..
თვითონ წმინდა-გიორგის,
ქრისტე-დმერთის ბძანებით,
მოუნათლავს თურმე ის!..

მოუნათლავს და ერთი
ხმალიც უჩუქებია;

მისი მასკავსი მახვილი
სხვას აღარვის რგებია!..

რკინეულს და ფოლადსა
სჭრიდა, როგორც ჩაღასა,
და მკლავს მისი შიმქნევი
არ ატანდა ძაღასა.

ხომ უყურებთ იმ გრძელ-ხმალს,
კედელზე რომ ჰკიდია?
შინ არ გამიჭედია!..
არც სხვისგან მიუიღია!..

მერგო ჩამომავლობით,
ისე ვით ნატრის-თვალნი!..
ეგ მახვილი „ის არის“
წმინდა გიორგის ზმალი!!

დიდებას ოჯახის,
არა თუ სამკაული!..
არ შეველევი მაინც,
გინდ მომცენ წონა ფული!!

მაგრამ დღეს სხვა დრო დადგა:
გაჭქრა ძველი დროება,
ჩამოყარდა ამ ქვეყანად
მშვიდობა-მეუდროება!..

კაცობრიობა სულ სხვას
დაადგა გზა და კვალსა:
ნატრივი აეუარა
ძველებურ ფარს და ხმაღასა.

დღეს იმათი ადგილი
უჭირავს თოხსა და ბარს!..
იმონებენ ხმელეთს... ზღვას.
ასწორებენ მთა და ბარს!..

მეც მიჩვევენ: „თუ გინდა
გაახილო თვალიო,
გადაკეთდეს სახნისად
შენი უქმი ხმალიო!..“

არა, მე არა მწამს რა
ახლანდელ მცნებისა!..
და არც ვარ გამტეხი
მამა ზაზის მცნებისა!!.“

აი რაებს ამბობდა
ერთი ნაცარ-ქექია,
ერთ ღროს მართლა ვაუკაცი,
მაგრამ დღეს კი ბექია!..

მოწოდდა კერასა,
ის იყო მისი ბინა!..
უსაქმურად ჭკორავდა,
სვამდა, სჭამდა, ეძინა!

იხატავდა წასულ-ღროს,
იგონებდა წინაპრებს
და მით გულს აუოლებდა
გადასულ სიზმარ-ზღაპრებს!..

II

ცოლი ჰყავდა ჭკვიანი,
მეოჯახე, ერთგული...
ქმრის უსაქციელობით
უსქდებოდა მას გული.

—
ეუბნებოდა: „კაცო,
რას უზიხარ კერასო?
ჩვენი ყოფა-ცხოვრება
გააქვს ჩხიკვ-ყვავ-ძერასო!..“

—
ოცნების დრო წავიდა.
ადე, გაინძერიო!
მთევარე გაახარე!..
დააღონე მტერიო!!

—
ერთი საყანე-ღაა
აწ ჩვენი დიდებაო!..
იმასაც წაკვართმევენ!..
ვინ მოგვეკრიდებაო?!

—
აღო დადგა ზვნა-თესვის,
წადი, უბღე უურიო,
თუ არ გინდა კაკვიწუდეს
საზრდო, ლუკმა.პურიო!“

—
ქმარმა უთხრა: „ნუ ჯავრობ
და ტუვილს ნუ წერებიო!..
ჯერ ადრეა!.. ჩემ საქმეს
კიდევ მოვესწრებიო.“

—
ვინ გაბედავს შეეხოს
იმ ჩვენ საკუთრებასო?

მე ვიცი და ამ ხმაღმას!..
ვინ, მის მოსწრებასო!!

ბევრი რამ სთქვა ამ გვარი,
რამები არ მოჭირა!
ამთქნარებდა წარმაცად
და ერთიც გაიზმირა.

უნდოდა შინ დაჩენა!..
ცოლმა აღარ აცადა;
სამუშაოდ გააგდო,
დაატანა მას ძალა!..

სადამოს შინ დაბრუნდა
მხიარული!.. სიცილით...
ამბობს: ჩვენი საფანე
აკი დაუნახვით დილით!..

კიდევ დოუთესიათ!..
აი, ღმერთმა უშუკლოს,
— ი ვიღაც მოკეთა —
ატოცნლოს!.. ადგობდეს!..“

— რაო? რაო? რას ამბობ?
— ცოლმა შემოუძახა —
განა შენთვის შრომობენ?!..
წავართმევენ, შე კლახა!“

— როგორ თუ წამართმევენ?
ვისა აქვს ებ უფლება?..
მამა-პაპისეულის
დაკარგვს შეიძლება!“

ვინ სთხოვდა, რომ დათესა?..
 ვინ სთქვა დამიხსნიო?..
 იმან გინდ სთქვას, გინდ არა:
 „მე ვფლობ დიდხსნიო!“

მე რომ სხელში სტუმარი
 შემოუშვა დროებით,
 მას კარში გამომაგდებს...
 იცნოვრებს შეუღროებით?!

აი, მაშინ რა ვუთხრა
 იმ ჩემ მამა-ხაზის ხმაღს!..
 ისე დაგუკებ ზირ-წმინდათ,
 გავეურთებ რბილს და ძვალს!!

კანონიც ვერას მეტუვის!..
 ხმასაც ვერ გამცემს ტუვილა!!.
 სისწორ-სიძართლე ქვეუნად
 სუუოკუელთვის უოფილა.“

ეს სთქვა ნაცარ ქექიამ
 და გუელში კაიციხა...
 მოძებნა ისეგ კერა,
 დაწვა და დაიძინა

III

მოახლოვდა მკათათეე;
 აუხივლდა ცოლი ქმარს;
 ადე, თვარა, ღმერთმანი,
 სიმწრით კადენ ცხვირში ძმარს!

დაგასწრებენ, მამკიან
 იმ შავი ღლის უნასო!..

მაშინ მეც თავს მოვიკლავ,
შენც გაგიური დანასო!

იმდენი ეჩინა,
გახელია თვალი;
გაგდო, როგორც იქმნა!..
გატანა ნამგალი.

„დმერთო შენს მადლს!..“ იძახის:
ძლივს არ შევგატყუო!
ასე არ მოვქტეოდით,
ადარ იყო ღონეო“,

დატრიალდა ოჯახში,
მიალაგა, მოაწყო;
მომზადა სადილი...
ხშიადი გამოაცხო.

ფიქრობს: ქმარი მშვიერი
დაბრუნდება მალეო,
მოვუშვადებ უფლიფერს,
იმას ვენაცვალეო!..

დაუბრუნდა ქმარი შინ
მოთქმითა და ტირილით:
„ჯაი!.. ის ჩვენი ყანა
გადუმკიათ ამ დილით...“

პური შინ წაუღიათ...
დაგვდგომია თვალიო!..
ველარა გაგიგო რა
მისი გზა და კვალიო!..

გადუშვიათ ზირწმინდათ...
წაუღიათ სუფ მთლად...
მხლად ერთი თაველი
დაჩხენიათ ობლად!!.

გა, ამის გამგონეს!...
შეუწუხდა ცოლს გული;
აქნაქს იხდის, თმას იშლის,
მოსთქვამს გამწარებელი:

„ჩემი ქმრის გადაშვიდე,
ამას მოველოდიო!
დამიტირეთ!.. დამქოლეთ!
დამადევით ღოდიო!!

დავრჩენილვართ კლასაკად
ქვეყნის სამწყალათო!
ვის რა უნდა შეუჩივლოთ?
ჩვენ თავს დავაბრალოთ!!.

არ იქმნა! ჩემ ქმარს ღრობე
ვერ რა შევაგონო!...
აწ შევიბამ ქვას უელზე,
სხვა აღარ მაქვს დონო.“

დიდხანს მოთქმით ტირიდა.
გული როცა იჯერა,
მოიწმინდა ცრემლები
და ისევ ქმარს ეძებდა!..

უთხრა: „აბა, ახლა გი
ჩამოიღე ეკ ხმალი!..“

სხვა გზა არ გაქვს! ეგ არის
ერთად ერთი წამალი!..

ვინც ის უანა მოგვიძიო,
არ დასტოვებს არც თავველს...
მთავა მის წასადებად
და შენც იმ ჩვენ დამღუპველს

ჩაესაფრე რეგორმე,
მტერია თუ მოუვარე,
დაიჭირე, იტოდე,
და შეკრული მომგვარე.

თვარა, ვფიცავ ქალობას,
მეც ავიღებ შენზე ხელს!
გაკიმწარებ სიტოცსლეს!
და განანებ ამ სოფელს!..

IV

გადისვა უღვაშებზე
ნაცარქექიამ ხელი
და სთქვა: აღარ დავრჩები
აწ კი ხელ-ცარიელი!..

რადღაი ჩვენი საქმე
ისეუ ხმალზე მივარდა,
მე ვუჩვენებ მტერს სიტხეს,
რომ ვშვლუხავ არდი-გარდა.

კისრიდან ფეხებამდი
ზრეწას გაგადენიებ!..
იმას სისხლსა და ცოლ-შვილს
ცრემლებს დაგადენიებ!..

გადაივიდა ხმალი,
უნისკენ გაეშურა...
ჩაესაფრა... მზათ არის!..
საღამომდე უეურა,

მაგრამ არავინ მოდის!..
არსად სჩანს ჭაჭანება!..
ადგა.. წასვლას აზირობს..
პურს თაფი დაანება.

ამ დროს მოფრინდა ჩიტო
საარაკო და უცხო!..
დაასკუპდა თაველზე..
მარცვლებს კენკა დაუწყო.

გაუკვირდა კაცს და სთქვა:
ღმერთო რასა ვხედავო?!
ესეც მე მომდგომია!..
ჩემზე ითავხედაო?..

ამისთანა მტერზე კი
ჩემ ხმალს როგორ გაფრჯიო!..
მივალ ხელათ დავიჭერ..
ღიჩსეულად დავსჯიო!..

ფეხ-აკრეფით მივიდა,
ნელ-ნელა მიეპარა,
ქუდი სტეორცა... ნასროლი
თავზე გადაეფარა.

დაიჭირა და უთხრა:
ახლა ნახავ შენ სეირს!..

გაკვებენი, შეგწვავ, შეგბრწავ,
ჩავიგემრიელებ ზიხს.

ჩიტმა უთხრა: ეგ არის
შენი მამაცობა?
გამოიჩინო გინდა
ჩემზე ვაშკაცობა?

მაგრე არ ირჩებოდენ,
შენი წინაზრებიო!..
ჩიტებს კი არ დასდევდენ,
სხვები ჰყავდათ მტრებიო.

შენ კი ჩემზედ მოცდილხარ...
ტყვილათ მიხირდებიო!..
თვითქო დიდი რამ ვიყო...
შეჭმასაც მხირდებიო.

თუ შემჯამე, შენმა მზემ,
კუჭი გაგიძღებაო!..
ერთ ლუკმათ რომ ჩამეღაზავ,
შენ ცოლს რა ერგებაო?

გიჟობს მაღლი მთისსა,
დამანებო თავიო....
სხვის ჯავრს ჩემზე რომ იური,
რა მიქმნა ავიო?"

კაცმა სთქვა: მართალს ამბობს
შე და ჩემმა ღმერთმაო!..
აბა, რა უნდა მიუღს
ამან, ერთად ერთმაო?"

შემოწმალ თაგზე და
 უთხრა: შენთვის წადი!
 კუჭს მაინც ვერ გამოძლებს
 მარტო შენი მწვადიო!..

ჩიტმა უთხრა: მაშ კარგი,
 რადგან არ მომკალიო,
 მე ვიცი! . და შემართოს
 შენი დიდი — ვალიო!.

ჩიტი კი ნუ გგონივარ!..
 ვარ გრძნეული ქალიო...
 მუდამ ჩემსკენ გეჭიროს
 გასაჭირში თვილიო:

სამ ბელსა გწეგ ზედი-ზედ,
 მომიცია ფიციო!..
 თუ მოიხმარ, ხომ კარგი,
 თვარა და შენ იციო!!.

ცხრა მთას იქით, წაგკოტში
 მიდგას სარაიო.
 როცა მოხვალ დაგხვდება
 სახლის კარი დიჯო.

ეს უთხრა და გაფრინდა
 მონავარდუ ჭიკჭიკით!...
 კაციც სახლში დაბრუნდა,
 მოიხქარის ჩიქნიქით.

აეტაცნა შიშის ქარს...
 მოხვეწებდა ეგონა.

გულ-გახეთქით უამბო
მის ცოდეს, რაც გაეგონა.

—
მოისმინა ცოდმა, სთქვა:
ჩვენ ღმერთს ვენაცვალეთ!
გაჭირვებულის არის
მხსნელი და მოწყალეთ!..

—
ჩვენი ალალ-მართლობა
შესმენია მადლითო!
ჩვენსკენ გადმოუხედავს
მოწყალების თვალითო.

—
ნუ ფარმაცობ!.. აწ შრომის
ოფელი მოიწურეთ!..
ხვალვე, ღმერთი ახსენე,
და ბედს მიაშურეთ!..

V

მიდის დღე, მიდის ღამე!..
მისთვის არც ჭამა!.. არც სმას!..
მთიდან მთაზე გადადის
ხან აღმა და ხან ჩადმა..

—
ცხრა დღესა და ცხრა ღამეს
მოუნდა სულ სიარულს,
ცხრა მთა გადაიარა
და არა ჰკავს დაღალუჯს!..

—
ერთ უდაბურ შავ-ტყეში
გამოჩნდა სარაია.
მიადგა ზედ პირდაპირ.
კარი დაუხვდა ღია.

შინ შედის და რას ხედავს
ნეტავი მისი თვალი?!
ოქროს ტახტზე დამჯდარა
მზეთუნახავი ქალი!..

ეკებება სიცილით:
„გამარჯობა, სტუმარო!
შენ რომ ჩიტი გაუშვი,
ის ჩიტუნა მე ვარო!

აგისრულებ უთუოდ
იმ ჩემ დანაპირებსო,
მხოლოდ მითხარი რა გჭირს?
და ან რა გატირებსო?

— რაო და სიღარიბე!..
იმან დამადონაო!..
რაც რამ შექნდა, წამართვეს...
გავხდი სხვების მონაო.

აუგებს ზური გამიწედა
და კუჭი მიხმებაო!
ცოლიც აღარ მასვენებს!
აღარ შეთანხმებაო!..

თუ მიშველი, ხომ კარგი..
დმერთი კადეგრძელებსო!..
თვარა მახვილს ჩავიცემ,
აქვე დავური წელეებსო!“

ქალმა უთხრა სიცილით:
„რისთვის იკლავ თავსაო?
მე გიჩვენებ ერთ რამეს,
უცხო სანახავსაო.“

გაუშალა წინ სუფრა,
უთხრა: აბა, ნახელ!...
რაც გსურს სასმელ-საჭმელი,
გულში გაიძრახელ!...

გაიძრახა სტუმარმა
და მართლა, რასა ხედავს?!
თითქო სიზმარიათ,
დაჯერებას ვერ ბედავს:

რაც კი გულში ჩაითქვა
და ან რაც მოინება,
მობზრიალობს ჭკერში
და მის წინ ეფინება.

გაუსვა ჭმას ხელი,
გაძდა... გამოიბერა!..
და ნახულის სიტხადე
მაშინ კი დაიჯერა.

ქალმა უთხრა: ეს სუფრა
არის ნატვრის-სუფრათ!
წაიღე და შენ გქონდეს,
სხვას არავის უთხრათ!...

როცა გაშლი, მოგივა,
რაც მოგენატრებათ!
რომ დაკეტავ, მაშინ კი
ისევე გაქრებათ “

მადლი უთხრა მასზინძელს...
წავიდა შინ სტუმარი.
წავიდა და წაიღო
ძვირფასი საჩუქარი.

VI

ტუბილად ცხოვრობს ცოლ-ქმარი.
შესრულდა წელიწადი!..
არ აკლიათ ჩიტის რძე
და სირაქლეშის მწვადი.

იმათ ბედნიერებას
აღარა აქვს საზღვარი!..
მაგრამ კაცას გუნება
არის გაუმადლარი!..

დახეთ ნაცარქექიას!..
უფლიფური მოსწუინდა.
ამბობს: სხვა რამეს ვუძებ!
რაცა მაქვს, -აღარ მიჩნდა!..

კარგს რომ ვსვამ და კარგს ვსჭამ—,
განა სავმარისია?
ღორმუცლობა ამგვარი
ვისი სავადრისია?.

არსად გაეცდებოდათ
ჩემ წინაშეებს მშიერი!
განა მე კი არა ვარ
იმათი ნაშიერი,

რომ მარტო ვსვამ, მარტო ვჭამ;
არ მომიღის სტუმარი;
გამკლელ-გამომკლელისთვის
დაკეტილი მაქვს კარი?

არა!.. ამგვარ ცხოვრებას
არა ჰქვიათ ცხოვრება!..

სტუმართ-მოუფარეობას
ქვეყნად რა შეედრება?!

—
«რა!.. სხვა გვარ ცხოვრებას
დღეიდანვე მივჭყოფ ხელს:
ქუდს მაღლა ვასროლინებ
გამვლეღსა და გამომვლეღს.»

—
სთქვა... კიდევ ასრულა:
გამართა წვეულება;
იწვევს მტერს და მოუფარეს,
სადაც კი ეგულება.

—
გაუფარდა სახელი,
სახელმწიფო შეიძრა!..
მთელ ქვეყნას უკვირდა
იმისი ნატვრის-სუფრა.

V·II

ხმა მივიდა მეფემდის.
ბრძანა: შეკრბეს ჯარიო!..
თხით ვაწვევი და ვნახავ,
თუ მართალი არისო.

—
მთელი მისის ამალით
კარზე მიადგა საწყაღს.
უგვირსთ: ცეცხლს ვერსად ჭხედვენ!..
ვერც ქვაბებში სადმე წყაღს!!

—
რას შეწვენ, რას მოხარშვენ,
ჯერ რომ არ-რა მზადდება?!..
თავის თავად ხორავი
ხომ არ დაიბადება?

სადილობის დროს მხოლოდ
გაშაყეს მარტო სუფრა!..
რაც სუფსა და გუფს უნდა,
ვინც კი რა მოახატრა,

გახნდა ჭყარში!.. მძღის,
ეველას წინ ელაგება..
გაუკვირდათ!.. შეიქმნა
აღტაცება და ქება.

გაუკვირდა მეფესაც
მისი უმის მასზინძლობა! —
მოიღვინა.. წამოდგა
და უბრძანა მადლობა.

მასზინძელს სიხარულით
გულმა დაუწყო ძკერა.
ხელახერობით დალოცა
თავისი ბედის წერა:

მე ვინ ვარ?! უსახლ-კარო!..
ტანზე ძველი მაცვია.
მაგრამ, ხელავთ იმ ჩემ ბედს?..
ხელმწიფეც კი მაწვია!..

ამისთანა ბედს განა
ბევრი გადაეურება?
ვიცი, ჩემგან ამ სტუმარს
რაც ძღვენი ეკადრება,

მაგრამ რა მაქვს მე საწყაღს
მისთანა, რომ შევჭკადრო,

მამა-ზანებს მივბაძო,
არ დავაგდო ძველი ღრე?

დახედა ნატურის-სუფრას
სთვა: რაღა სჯობს ამას?
მივართმევე, ჩვეულისა
ტუბილად სმას და ჭამასო.

ამას უფრო შეჭუფერის,
მე ვიკმარებ ცოტასო;
მეფეც არ დამივიწყებს,
არ დაიდებს ცოდვასო!..

დაუჩიქა, მთართვა,
გზას ულოცავს გულითა;
მეფემ მადლი უბრძანა,
მიდის სინარულითა!..

VIII

რომ წავიდენ სტუმრები,
გამოფხიზლდენ ცოლ-ქმარი:
წვეულება ხელმწიფის
თვითქო იყო სიზმარი!..

ცოლმა უთხრა ქმარს: „კაცო!
ე რა მოგვივიდაო?
ხომ დავკარგეთ, რაც გვერგო
დაგვითა და წვითაო?“

ხელმწიფეს საზრუნველი
სხვა არ-რა აქვს განაო?..
რადთ მოაკონდება
გლახა ჩვენისთანაო?!..

ასრულდა ცოლის სიტყვა:
აღარვის აგონდება;
შიშნული კარზე მოდგა!..
ჩვენი გმირი ღონდება!..

ე რა თავი ავიგდე?!...
ეს რა დამემართათ?
რა მრჯიდა მე საჩუქრებს!..
ვისი რა მემართათ?!..

გავიწეროძე ღმერთი და
გავირისხე ბედიო!...
თავს მოვიკლავ, რომ ჩიტის
არ მქონდეს იმედიო.

წავიდა, მიაშურა,
უთხრა შემობრალეო!
სუფრა, შენი წყალობა
დამეკარგა მალეო!

მეფეს ვუძღვენ, ველოდი
მისგან გაკეთებასო,
ოჯახის აშენებას..
შიგ ცეცხლის დანთებასო.

მოგტყუვდი, დავიდ უბე,
დავრჩი საწელად მშრალზეო,
იმ დღიდან არ მასრება
ცრემლი არც ერთ თვალზეო!..

მზეთუნახავმა უთხრა:
აკი გაფრთხილებდიო?

რა გინდოდა? შენს ქერქში
რატომ არა სძლებდიო?

—
რათ ედები უბრალოდ
რადაც დობე-უოჩესო?
ეკ ერთი დაგიკარგავს,
უფროთხილდი მეოჩესო!

—
გამოჭგვარა ჯოჩი და
სთქვა: ხელი წააფლეო!
ხაზინაჲ ეს ჯოჩი!..
კარგა დაისწავლეო!

—
უურს არ გააზანტურებს...
ძიქს თავსაც არ დახრისო!..
კამდენ მუჭა ქერს აჭმევ,
ოქრო-ვერცხლად დაჭურისო.

—
უკვირს ხაცარქექიას!..
ამასაც ხომ ეს უნდა?!.
მაღლი უფხრა და ჯოჩით
შინისაკენ დაბრუნდა.

IX

—
გადაბრინჯულა ჯოჩზე
და შინინდრიკობს ჩქარა.
მეზობელი ვაჭარი
გზაში შემოეყარა,

—
უსახლ-კარო, უმიწო,
მტრისგან ახრებუელი,
ერთ დროს მოსახლე და დღეს
ყოფილურს მოკლებული.

მიადანა: „ძმობილად,
გამარჯობა შენიო!
ქვეითად რომ მოთხოთხავ,
რა უყავი ცხენიო?“

— დამცინი თუ რა არის?
— ქვეითი უზასუბებს, —
არ იცი, რაც გადაიხდა?
რა მკლავს? და რა მანუებს?

მტერმა მძლია, ამიკლავ
დამაგდო უსახლ-კარო!..
და დღეიდან ღარიბად
ქვეყნად უნდა ვეტარო!.

— ვიცი! მაგრამ ახია
შენზე ეგ უველაფერი!..
შენც არავის ზოგავდი,
იუაფი ქვეყნის მტერი!..

სულ ხანარმით ცნობრობდი,
სადაც უკიდებოდა,
თან შეგქონდა ღალატი,
სადაც კი გაჩნდებოდი!..

დმერთმა გჭკითხა და რისხვა
შენც მოგაკო ნაცვალი!..
აქავე გადახდება
უველას სესხე და ვალი.

— აი, მე სიმართლისთვის
რა ბედი მეწიაო!..

ერთი ახათ მტყეკე,
რაც კი გამიცია.

უზბო ჯორის სკამე ..
ხაზინაა დიდო...
ქვეუნი თასიც რომ მომცენ,
— ამას არ გაუვიდო!.. —

გაუგვირდა ვაჭარს და
გააჭვიტა თვალები!
უთხრა: „შენი ჭირიძე!..
შენ თავს ვენაცვალე!..“

რადგან შენზე ქრისტე-ღმერთს
მოუღია წყალობა
და ჩვენც ერთად ერთი გვაქვს
ძველი ჩამომავლობა,

შემიწალე ცოდვილი,
ჩამაცვი და დამხურე!
ნუ დამაცვებ აქ საწულად,
მიუძე და მიმსახურე!

შეუინანე ცოდვები,
გავიწმინდე გულიო!..
მახლე და მიკულე
ძალღვიით ერთგულიო.“

შეებრდა ჯორისას,
უთხრა: კარგი, მჯერაო!..
უკან შემომიჯექი,
შინ მიგიუვან ჯერაო...

გიპატრონებ, მოგიფლი,
 რკორც კაცს, კაცურად...
 შენი უმობა რათ მინდა?
 სჯობს, ფიტხორთი ძმურად!

უთხრა და უკან ჯორზე
 შემოისვა გულ-წრფელად;
 მიჰყავს და მისი ძმობაც
 აღარ აქვს საუკველად.

მთლიან იტყობს:

X

მაგრათ ხელი მტკუნვია
 იმ ვაჭარმა ჯორისანს;
 რიდიტ და მწიწებით
 ხმას არ იღებდა ერთ ხანს.

ბოლოს კი შეევედრა:
 ღამის, გადაუვარდეთ!..
 ვერ ვაძიებ... წინ წაჯექ
 ცოტა, თუ გიუვარდეთ!..

გაეცინა ჯორისანს,
 უთხრა: „ნუ ხარ ფრთხალი!..
 არ ვარგისარ ცხენისნათ
 და წაგიხდა თვალთ.“

კვ ღიზი რამ გაგზდია,
 შიტომ ველარ ჯდებიო!..
 აბა, მითწი რადა!..
 მე წინ წავიხრდებიო.

წინ წაჯდა და ვაჭარს კი
 დაუტოვა ადგილი,

მაგრამ ის არც აშითი
დაურჩა კმაყოფილი:

— რა ვქნა, რამ ვერ ვახერხებ
მაინც მაგრად ჯდომასო!..
მეტი უნდა ადგილი
ჩემი მუცლის ზომასო.

ამ ნაირად, მხედარო
კისრამდი მიანჩხა
და ზედ წვივზე რამ ნახა,
მაშინვე აიურჩა,

ჭკრა ხელი, გადაადო!..
იხმარა სრული ძალა...
გააჭენა ჯიჯი და
უეცრად მიიმალა!

იდგა ნატარქეთია,
ველარ ნახა ვაჭარი!..
მიიხედ მოიხედა...
და დაეცა თავზარი!..

სთქვა: ეს რა მომივიდა?
აკი შემაცდინაო!..
ახლა, ხელ-ცარიელი
სადღა წავალ შინაო?!

დაბრუნდა და ესევე
შინაშურა თავის ბედს;
მესამე ჯიჯიღოს ელის,
არ ჭკარგავს ჯერ სულ იმედს!..

„დავიღუპე! მიშეუღე!..
კიდევ გამაბრეუვეს!..
მეგობრობა-ძმობისთვის
მე მტერობა მიუვეს!..

—
ჯორ-საზინა მომტაცეს,
გაუუენეს გზასა...
სიკვდილი სჯობს სიცოცხლეს
და ამ ჩემ უფთასა!..

—
ქალმა უთხრა: წრა გიუფ,
რომ ვერ ხმარობ ბედსა?
ერთხელ კიდევ გაჩუქებ
საჩხუბარ ხელ-კეტსა:

—
— თუ მასაც ვერ მოიხმარ,
აღარ გეშეუღება!..
მაგრამ ვერ მოგიხდება
შენც ჭკუის სწავლებათ...

—
გამოიტანა ჯახი,
უთხრა: „დატრიალდიო!..
გინდ ხმელეთიც მოგადგეს,
ფეკლას გაუძაღდიო!..“

—
გაეჭანა ხელ-კეტი
და პირდაპირ ეძგერა!
გაუდის ბრავა-ბრუგი...
ხმლითაც ვერ მოიგერა!..

—
შევედრა.. მიშეუღე!..
ამისგან მიხსუნო!..

სრას უთხრე, კამიში...
არ მინდა-რა შენი...“

ქალი ამბობს: ხომ კარგად
შეგიხურდა გვერდი?...
ეგ გასწავლის შენ ჭკუას...
ჯობს აწ შეხერდი!!

მერე ჭკითხავს: ხომ ნახე
მაგ ხელ-კეტის ძალად,
რამ შენი ხმლის მოქნევა
აღარც-კი გადალდა!

აგრე იცის მაგ ჯობს,
არ უნდა ჩინინია!..
ვერ გაუძლებს ჩხუბში, გინდ
მოდგეს ჩინ-მანინია.

წაიღე და შენ გქონდეს,
სახეჭრად იკმარე,
მაგრამ მხელად კი ფარად
მტრებზე მოინმარე!“

შესტა ნაცარქექია!...
ჩვიდი ამის ხელით.
ამით ბევრს შეგეწევი
და თავსაც ვუშეუდი.“

მადლი უთხრა, წაიღე,
მიდის მიუხარია...
ხელ-კეტს გულში ინუტებს,
ძველი შეგობარია!..

XI

სახლს, რომ მიუახლოვდა,
ცოლი დახვდა მტირალი!..
თმა გაშლილი მისთქვამდა:
„ვაიმე ჩვენი ბრალი!..“

ჯორჯისანი ვაჭარი
შინ ჩამოგვესახლაო
და ჩვენ ავლა-დიდებას
ის პატრონობს ახლაო!..

ასე ამბობს: „თქვენ ვინ ხართ
მალე აიბარკეთო!..
თქვენ სახლ-კარი ვინ მოგტათ?
ჩქარა დაიკარკეთო!“

ქმარმა უთხრა: ნუ ტირი!..
ვნახეთ, რა იქმნებაო!..
უოკულივე ამ ქვეყნად
არის უფლის ნებაო!..

მოვიდა უთხრა ვაჭარს:
აქ ვინ მოგიყვანაო?
ჩემი ჯორჯის წამყვანი
შენ არა ხარ განა?!..

ამ ჩემ სახლ-კარსაც ახლა
შენ ეპატრონებიო?
რათ? შენი რა მმართვებს,
დმერთს რას ეუბნებიო?

მე ძმასავით მიგიდე,
ტკბილად, მეგობრულათო,

შენ-კი, გაუტანელო,
შინ მიხტები მტრულათა?!

ჯორი შენ გუაფს!.. სახლ-კარსაც
მართმეფ?.. არ იქნებაო!..
აწ კი კმარა!.. ამდენი
მეუო მათმინებაო!!

წადი, რომ არ აგვიტუდეს
ერთი ხათაბალო!..
თვარა ცუდათ შეგაქცემ,
თუ ვინმარე ძალოა “

გაიციანა ვაჭარმა,
უთხრა: რას მიჭქარაფო?!
ვინ ხარ! და სად მოსუფხარ!..
ხომ არაფერს მხარაო?!

მე ეს სახლი და კარი
ჭკუით შევიძინეო!..
შენ რად გინდა, ბრეფვი ხარ,
დაწექ და იძინეო.”

შესტა ნაცარქექია!..
სთქვა: მაშ კარგი, ვნახათო,
„ვანი, დედავ, მიშეედე!“
ვინ ვის დავაძახათო?!

დაიუფირა: „ხელ-კეტო!
ეცი მაგას ერთიო,
რომ მოგონდეს ისევ
ჩვენი ქრისტე-ღმერთიო!“

დაბზილდა ხელ-კუტი,
გაქანა, ეძკრა,
აუცხუნა გვერდები!...
ვაჭარმა დაიჭკრა.

—
ადრიალდა, შეშინდა:
„ვაი! ვაი! ვკვდებიო!
გამიშვი და ღმერთმანი,
ძმურად მოვრიგდებიო!“

—
შემოდო, შენც იცხვრე,
ადარ დავკვეტ კარებსო!..
რა დრას ჩვენი ჩხუბია,
მტერი გაინარებსო?!.

—
ნაცარქექიამ უთხრა:
„არა! რათ ირჯებიო?
ახლა ჭკუა ვისწავლე
ადარ მოვტეუვდებიო!“

—
მოლალატეს ბუნებათ,
არ გქანია პირიო!..
შენთან ლხინა არ მინდა
და არც შენა ჭირიო!

—
საიდანაც მოსულხარ,
აქითვე მიბძანდიო!..
თან წაიდე ხრიკები,
ეშმაკური ფანდიო!..
—
რომ მოვსტეუვდე ხელ-ახლა,
ამას ნუდა ულიო!..

არ განერდე ხელ-კეტო!..

არ შეუშვა ხელიო!

ჯოხს გააქვს და გამოაქვს!

ვაჭრის ზურგზე ტრიალობს,

ზურგის კანი აუწვა

ვაჭარს... უვირის ღრიალობს:

„დღეიდან აღარ ვიზამ

არაფერს თქვენ საწყენსო!...

არ დავდგები.., გამიშვით...
კუფიტებით გამჩენსო!“..

მირბის თაჯის ქვეყნისკენ

ტირილით და ღრიალით,

ჯოხი მისდევს კვალ-და-კვალ

სულ ჰკერში ტრიალით.

მისდევს ნატარქეჯიაც,

ჯოხს უვირის: „ჭბრიგეო!!

მე მაგასთან უშენოთ

ვერა გავარიგეო!!“

რომ გადაეხა, მერე სთქვა:

ეუფო აწ, კმარაო!

მადლი გამჩენს, მაგისგან,

რომ მე დამიფარაო!...

უთხრა: „ჩემო ხელ-კეტო,

გაჭირვების ტალ-კვესო!

შელოცვილო გრძნეულის,

სმაღზე უძლიერესო!..

ზოგჯერ კარგი შეურნალი
წამლად, ხმარობს საწამლავს...
რამ გაჭკურნოს სნეული,
თვით სატკივარს უმაღ ჭკლავს.

და შენც სწორეთ ამ გვარად,
დღეს გამიხდი საჭირო!..
დღეიდან კი სხვა წამალს
ითხოვს მომავალი დრო.

წავიღებ, შენც ჩემ ხმალთან
ჩამოგვიღებ ამიერ,
როგორც ძეგლს, გადასულის!
დაჩნით მრავალ ჟამიერ!..

გადიწერა პირფვარო,
შესწირა მადლი უფალს,
დაუბრუნდა მის თჯახს,
ჩაუკვირდა მომავალს!..

მთყურებს ეძებს სიტუთხილით,
მტრებს უკვლავან კრიდება,
„ვაშა!.. ვაშა!“ იმის ბედს!
და მის გამჩენს დიდება!..

ფიქრები ბუხრის წინ.

უცნაურია ბუნების კანონი: მისთანა მშობელი არ მოიპოვება დედა-მიწის ზურგზე რომ ნაშობი არ უყვარდეს, გინდ ის საზიზღარიც იყოს. შეიძლება გარეგნად ხელი აიღოს, თავიდან მოიშოროს, დაჰგმოს, შეაჩვენოს, მაგრამ პირ-წმინდათკი მაინც ვერ გასწირავს! ერთსა და იმავე დროს კიდევ სძულს და კიდევ უყვარს და ამაზედ უთქვამს ხალხის სიბრძნეს: „დედა რომ შვილს წყევლის, ძუძუები უარს ამბობენო“. დიახ, ორ-ჰოფია დედის გრძნობა და გული მოუსვენარი: რა გინდ სამაგალითოც იყოს მისი ნაშობი, სურვილი მაინც მეტსა ნდომობს და უნდა, რომ კიდევ უკეთესი იყოს! აგრევე, რა გინდ გაფუჭებულსა ჰხედავდეს დედა შვილს, მაინც კიდევ იმედს არ ჰკარგავს, ეგებაო, გამობრუნდეს... გასწორდესო. ამ გრძნობის ორ-გვარობას ის მიხვდება, ვისაც მშობლიური გრძნობის ძლიერება თვითონაც მინიჭებული აქვს. ამ გვარივეა მამულიშვილის გრძნობაც სამშობლოსადმი. ერთისა და იმავე მიწის შვილი, საერთო სამშობლოს მექონი, ბევრგან ლომიც არის და ქიანჭველაც!.. ქიანჭველად მიმაჩნია ჩემი თავი ჩემ სამშობლოში, მაგრამ იმასაც-კი ვგრძნობ, რომ მთელი ჩემი ქიანჭველური ძალ-ღონითა და სურვილით მას ვეკუთვნი, ისე როგორც სხვა ყოველი მამულისშვილი, გინდ ის ლომ-კაციც იყოს, ზე მიტომაც ეს ჩემი უპირ-ფერო, უბოდიშო შეგნება ნებას მაძლევს, რომ ჩვენი ქვეყნის ავ-კარგიანობის შესახებ ჩემი პატარა გრძნობა-გონება გამოვაქვეყნო და გულში არ ჩავიკლა უხმოთ... ხე ხომ არა ვარ? მაგრამ რას ვამბობ? განა ხე კი ყოველთვის უმნიშვნელოა?!.. აი ახლაც! ბუხარში შევდევნი ჯირკვი, ცეცხლი მოჰკიდებია, მოდებია ალი და ჩემ თვალ-წინ იწვის გუზგუზით!.. საიდან მოუტანიათ? სამშობლოდან! მისი სამშობლო არის ტყე, სადაც ასი და ათასი ამისთანა იქვე, ადგილობრივ, უმნიშვნე-

ლოდ ლპებას... ეს კი აქ, ბუხარში, წმინდათ, იწვის, ანათებს და სითბოს სცემს! ბევრიც აღარა აკლია რა!.. მალე სულ დაიწვის, დანელდება და... გათავდა! მაგრამ არა, შემდეგისათვისაც ნახშირს დასტოვებს, რომელიც გამოსადეგი და სასარგებლოა, რა ლამაზათ იწვის?!.. გარს მოდებული ალი პრი-ალებს და თანაც დუდუნებს, თითქო რაღაცას ჩივის... ვიღაცას ესაყვედურებაო!.. ვინ იცის?!.. ქვეყანაზე მისთანა არა არსებობს რა, რომ თავისი თავ-გადასავალიც არ ჰქონდეს... ზე ყველას რომ შეეძლოს გამოთქმა... ყველას რომ გავიგებდეთ!.. მაშინ ქვეყნიერობა წინ იქნებოდა ან თუ, ან თუ, უსულო საგანო!.. მარტო შენ არ იწვი!.. ყველას თავთავიც ცეცხლი უკიდია... და მეც შენი დღე მადგას, სამშობლოს გამათვალისწინებელს!.. მისი „წარსული“, „აწმყო“ ზე „მომავალი“, ე. ი. სიტკბო, სიმწარე და ოცნება, ერთად არეული, გულს ეჭიდებიან და მწვაობით ამოკლებენ დღეგრძელობას!.. როდის და სად მოვიპოვო მშვიდობა? ისე საფუტკრის წინაც ვერ გამიფლია, რომ ჩემი მამა-პაპები და მათი გადასული დრო არ მელანდებოდეს გულ-საკლავად... ჯერ კიდევ ბევრი საუკუნები გაირბენუნ, სანამ კაცობრიობა ამ ფუტკრების გზას დაადგებოდეს და მათგან მიიღებდეს ცხოვრების წეს-წყობილებას!... სცხოვრებენ თავისთვის ამ პატარა სკაში წმინდათ და უბიწოთ!.. ღმერთს მათთვის სარჩო-საბადი აქვე ახლოს, სამშობლოშივე მიუცია, შრომობენ... იღვწიან ერთი მეორის დახმარებით, საკეთებენ თათლ-სანთელს, საერთო ტრაპეზზე სდებენ, თვიფონ რჩებიან და ცა და ქვეყანასაც სამსახურს უწევენ! სხვისი არა უნდათ რა!.. არავის რასმე სტაცებენ, მაგრამ ხარბი და ფაუშაძლარი სოფელი პირიქით არ ასვენებს ამ კეთილ მუშაკებს; მთასი მტრები, ათი-ათასი ონავრები გარს ეხვევიან და იძულებულს ხდიან მოსაგვრებლად მათაც ფარხმალი აალებიონ. ესენიც იბრძვიან ძალა უნებურათ და ხშირათ ბრძოლის ველზე უტევენ სულს!.. მაგრამ მაშინაც ერთი რომ კვდება, ამ თავდადებით, ათსა ზე ასს გადაარჩენს, ხოლომე, რომ საფუტკრე მარცხ არ დაიმხოს!.. ბევრი დრო უყარვე

ბათ მტრების მოგერებაში და უმეტესად ძლივსღა ასწრებენ, რომ სარჩო მოიმზადონ, მაგრამ მაგიერად, როცა-კი ბედნიერი წლები გამოერევათ ხოლმე და მტრებს ველარსად ხედვენ, მაშინ-კი ხვაიანია ცა და ქვეყნის ძახანწილოც, მათი ნაშრომ-ნაღვაწი!.. სწორეთ ამ გვარათვე იყვენ ჩვენი წინაპრებიც: სცხოვრებდენ თავისთვის ცისა და ქვეყნის პირნათელ მოსამსახურედ!..

ეს პატარა სამფლობელო ხელს უწყობდა მათ ცხოვრებას, უკმაყოფილებდა ყოველ გვარ მათ მოთხოვნილებას და ონაფრული სურვილი გულზე არ აწვებოდათ!.. არავის არასმე ეღავებოდენ! მაგრამ ამით შაინც უნაყოფო და საზიზღარ სისხლის ღვრას თავიდან ვერ იცდენდენ: ყოველ კუთხით შემომდგარი მტერა ხელს უშლიდა მათ უბიწო ცხოვრებას და ისინიც ცალი ხელით რომ თოხ-ნამგალს იღებდენ, მეორეში ფარ-ხმალი ეჭირათ მტრის მოსაგერებლათ!.. მოუსვენრად, მაგრამ შაინც კიდევ, შაინც საკუთრივ, შესაფერ ფერ-ხორციით ითენ-იღამებდენ წუთის სოფელს და, როდესაც კი-ათასში ერთხელ მათ ქორანიკონში, ფუტკრებისა არ იყოს, მშვიდობიანობის ხანა დაუდგებოდათ ხოლმე, იმათაც ხალისით შეჰქონდათ მსოფლიო საგანძურში თავისი ღვაწლი და სიმდაბლით სდებდენ მცირე წვლილს საერო ტრაპეზზე. ქეშმარიტათ სანატრელია და სასიხარულო მაშინდელი მწარ-ტკბილი ცხოვრება!.. „მხოლოდ მოსვენება და გულის დამშვიდება არის სრული ბედნიერება“ — ანბობენ ზოგიერთები. მართალია, მაგრამ მოსვენებაც არის და მოსვენებაცა!!.. აბა, დაეკითხეთ ფუტკარს, თუ გასცვლის თავის უნებურ მოუსვენრობას ხარა-ბუზა-ნეხვის ქვის ნებიერ მოსვენებაში? აიღებს თუ არა ზელს თაფლ-სანთელზე, გინდ მცირეც იყოს, და ნაცვლად მიიზღავს ერთ გოდორ ფუნე-ნეხვს რომ ხელ-შეუშლელათ ასოსოლიკ-აკვარკვალიტოს და აგოროს? შეუძლებელია!.. მართალია, ჩვენ მამა-პაპებშიაც გამოერეოდენ ხოლმე უკულმართები, მაგრამ ეს ხომ მსოფლიო კანონია? ვარდი უეკლოდ ვის გაუგონია?.. თორმეტ მოციქულში იუდაც გამოერია, მაგრამ მით

ქრისტიანობას წუნი არ დასდებია!.. საქმე უმეტესობაა! ჩვენ წარსულში, სადაც კი თითო-ორი მოღალატე გაჩნდებოდა, იქ, იმავე დროს, ასი და ათასი მამულისთვის თავდადებული მზათ იყო და მით საზოგადო ცხოვრების მიმდინარეობას ბევრი არ აკლდებოდა რა!.. განა უჭაქ, ფუტკრებში აც-კი, არ გამოერევა ხოლმე სნეული და გაფუჭებული? ხშირათ, ძალიან ხშირათ, მაგრამ ის სხვებს, მარჯვე მუშა ფუტკრებს, გააქვთ გარეთ და გადაადებენ ხოლმე!.. საფუტკრე მაინც წმინდათ რჩება. არა! ტყვილად არ მიყვარს მე ჩვენი წარსული!.. მიყვარს ისე, როგორც დედას კარგი შვილი და მიტომაც გულ-გაუმაძღარს, მსურს, რომ ის გადატანილი ვნახო მომავალში დრო და ვითარების შეხამებით კიდევ უფრო ძლიერად და ბედნიერათ...

„გაქრა! წავიდა! გახმა! დაგჭანახვე სად არის მაგის ხანგრძლივობის ნიშან-წყალიო?“ — კიჟინასა სცემენ ზოგიერთები! მაგრამ გული მაინც საგულეზედ არის, არა ფრთხის!.. მართალია ზედაპირს აღარ ეტყობა სიცოცხლე!.. უზომოთ გადაწეულ-გადმოწეული ტოტები გამხმარა, მაგრამ საქმე ძირია!.. ის ჯერ ისევ ძლიერია და მისი ფესვები აქეთ-იქით ღრმად გამდგარია, მისვე აღმომაცანებელ ნიადაგში! მზად არის ხელახლად ამოიყაროს! საჭიროა მხოლოდ რამ ზედ „მომავალი“ ახალ-ნამყნად დაირგოს! და ჩვენც ჩვენი „აწმყო“ უნდა გზათ და ხიდათ გავიდვათ ამ ორთა შუა. ვინ უნდა იკისროს ეს ხელობა? სად არის მებაღე? ვინ არიან ხუროთ-მოძღვრები?.. ვინ და ინტელიგენცია, ახალ-თაობად წოდებული. ამათ ხელშია დღევანდელი ჩვენი ქვეყნის ავ-კარგი, ისე როგორც ძველად დიდებულ ერისთავების ხელში იყო ქვეყნის ბედი და უბედობა და კიდევ თავადობდენ!.. კეთილი, მაგრამ ვინ არის და ან რა არის ეს ინტელიგენცია?.. ეგ რომ დაიბადო ჩვენში, ფეხი აიდგა და გამოვიდა სარბიელზე, მომსწრე ვარ... აგერ ნახევარ საუკუნეს აღარ აკლია რა, რომ მე მაგათ მოქმედებას, მაგათ ავსა და კარგს, მაგათ კეთილ-ბოროტს თვალყურს ვადევნებ და ეგენიც აწონილ-გაზომილი მყავს. მინა-

ხავს ერთის წაღმა ხნული ჭიისაგან უკუღმა ნათარცხი. შემინიშნავს ბევრი მათგანის უკუღმართობა და მიტომაც არის, რომ მე დღევანდელი ინტელიგენციის უმეტესობა მძულს, ისე, როგორც დედას გარეწარი შვილი... მძულს, მაგრამ იმავე დროს მაინც მიყვარს, კავშირი ვეღარ გამიწყვეტია მათთან, და მათზე ფიქრი წმინდა მოვალეობათ მიმაჩნია!.. დღეს ინტელიგენცია ჩვენში დიდძალია და სამ გუნდათ გაიყოფა: 1) ქარაფშუტებათ 2) ფარისეველ-გაიძვერებათ და 3) კეთილმუშეობათ.

ქარაფშუტები.

ბავშვი რომ ჯობზე შეჯდება და დაიწყებს ხვიხვინით ეზოში კუნტრუსს, მაშინ იმას თავისი ჯობის ცხენი რაშათ მიაჩნია და თავის-თავიც უპირველესი მხედარი ჰგონია!.. ან და, როდესაც ყმაწვილები თოვლის გუნდას ააგორებენ, დიდ ბურთს გააკეთებენ, ამართავენ ვითომ ციხეს და მერე ორ-პირად გაყოფილნი იერიშით მიდიან ხოლმე მის ასაღებათ, მაშინ იმათ თავი მართლა მეომრები ჰგონიათ!.. ამ გვარ მოთამაშე ყმაწვილებს წარმოგვიდგენენ დღეს „ქარაფშუტა“ ინტელიგენტები!.. წიკითხვენ თუ არა ერთს რომელსამე წიგნაკს, თავი მაშინვე ფილოსოფოსი ჰგონიათ!... თუ სხვასაც კიდევ წაუკითხავს არა თუ ის წიგნი, ათასი სხვაც იმასთანავე და იმაზედაც უკეთესი და წაუკითხავს უფრო უკეთესი შეგნებითა და ყურადღებით, მის წარმოდგენა აღარ შეუძლიათ და ტიკებივით დაბერილები და ღრმად ჩაფიქრებულები დაბრძანდებიან, თითქოს ქვეყნის ტვირთი მათ ზურგზე ეკიდოსთ!.. აღვილი საცნობი კი არიან ეს ვაჟბატონები: შინაგან ღირსებას მოკლებულები, ცდილობენ, რომ გარეგნობით გამოიჩინონ თავი და ხალხის წინ პირ-ბადით დაიარებიან!.. ძალიან გულითაც რომ ეცინებოდესთ ჩამეზე, მაინც ვერ ბედვენ გაცინებას იმ მოსაზრებით, რომ ქვეყანამ ამჩატება არ შეგვეწამოს და, ვაი, თუ აღარად ჩაგვაგდოსთ. ამ ქარაფშუტულ-

თავმოყვარეობას სწირვენ თავის ღღეს და სოფელს! ერთს, რომელსამე ამ ქარაფშუტათაგანს რომ ჰკითხოთ, მაგალითად, „ღორს შეუძლია გაფრენა თუ არათქო?“ ნუ გგონიათ, რომ იმან მალე რამ გაიბასუხოთ!... არა, ჯერ სახეს შეიჭმუხენის, მოემზადება თვითონ, თითქოს საიდუმლოს მისაღებად, და ბოლოს მოჰყვება: „ჰმ... ღორის აგებულების ასხმა გვიმტკიცებს, რომ იმას არ უნდა შეეძლოს გაფრენა!... მართალია ამ საგანზე თუმცა არას იხსენიებს ბოკლი და თვით დარვინიც არას ამბობს, მაგრამ ჩემი აზრით-კი სწორედ ასე უნდა იყოს, რომ ღორი ვერ უნდა გაფრინდეს!“

ამას რომ იტყვის, მისთანა სახესაც მიიღებს, რომ თითქოს ქვეყანას აყვედრიდეს: მე რომ არ ვიყო, რა გეშველგბოდაო და სხვ... ეს უგუნურება იმისგან მოსდის ამ საწყლებს, რომ საკუთარი ტვინით თავის ღღეში მათ არ უხელმძღვანელებიათ და ყოველთვის სხვისი ტვინის მონა ყოფილან. რისგან მოსვლიათ ეს უგუნურება? აი რისგან: ახალგაზდის ნორჩ გრძობა-გონებას ეჭირვება ვარჯიშობა მზთანა საგნებზე, რომელიც მის ახლოს, მის გარეშემო არის, რომელსაც ის კარგად იცნობს და რომელზედაც, მაშასადამე, თვითონაც შეუძლია სჯა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, როცა ყმაწვილი გაუგებრათ იზებირებს, მეხსიერებას ატანს ძალას, გონება უჩლოგდება და კაქკაქ-თუთიყუს ემსგავსება, და ამიტომაც ღღეს ჩვენ ინგელიგენტებში მრავალი ქარაფშუტაა. ამ საწყლებს, კითხვის მოსურნეც რომ იყონ, თავის თავათ ქვეყნისთვის არა შეუძლიათ რა და იძულებული არიან მიეკედლონ ერთს და ან მეორე გუნდს, ე. ი. ან ფარისევლებ-გაიძვერებს და ან ნამდვილ მუშებს.

ნამდვილი მუშებს არც დრო აქვთ და არც შეძლება, რომ ალერსით, პირფერობით და მატელიარული შემწეობით იმ ქარაფშუტებს ლოლიობა დაუწყონ და მათი გული მოიგონ. მოცლილები და მხოლოდ პირადობის მაძიებელი ფარსეივლები-კი ადვილად გადაიბირებენ ქარაფშუტებს, იხდი-

ან ყურ-მოჭრილ ყმებად და იმატებენ ხოლმე ძალას. სამ-
წუხაროა ეს, მაგრამ ამას აღარა გაეწყობა რა...

შ ა რ ი ს ე ვ ე ლ - გ ა ი ძ ვ ე რ ე ბ ი .

ერთს მარგალიტზე, რომ ვიანგარიშოთ, ასი თაღლითი მოდის! სადაც ერთი ნამდვილი წინასწარმეტყველი გამოჩენილა, იქ ათი და ოცი ცრუ წინასწარმეტყველიც წინ წამომდგარა! პირადობის მიმდევრობა და მუცელ-ღმერთობა ძლიერი მანქანაა, გაიძვერობისა და ფარისევლობის წარმომშობი. იმათი „თეორიული მრწამსი“ გაცვეთილი ანდაზაა: „როცა მე აღარ ვიქნები, ქვა ქვაზედაც ნულა ყოფილაო!“.. და პრაქტიკული მცნება კიდევ უარესია: „ამყოლს აჰყევი და ჩამყოლს ჩაჰყევიო“ ან და: „რა ქვეყანაშიაც მიხვიდე, იმ ქვეყნის ქუდი დაიხურეო“.. მათთვის სულ ერთია მარჯვენა და მარცხენა! და ამიტომაც საერო ბურთი და მოედანი ხელში ადვილათ უვარდებათ ხოლმე. ეს არის საზოგადო, მსოფლიო კანონი და ამას, რაღა თქმა უნდა, ჩვენი ქვეყანაც ვერ ასცდებოდა. როდესაც ჩვენმა ახალ თაობამ ბევრი ტანჯვისა და ბრძოლის შემდეგ, ცოტა სახელი და ძალა შეიძინა ქვეყნის თვალში, მაშინ ეს გაიძვერებიც გამოხატენ მზამზარეულზე და ქვეყანას ფარისევლობით თვალში ეჩრებოდნენ, აქტიორულათ ახალ თაობისა და ნამდვილ მოღვაწეობის ქურქში გამოხვეულები. აუბეს თვალი საზოგადოებას და სადაც-კი, საზოგადო საქმე იყო, თავში დაუდგენ მხოლოდ იმ განძრახვით, რომ თვალ-საჩინო სიმალღეზე ყოფილიყვენ და საპირადოთ ხელი მოეთბოთ. ეს ყოველივე გზათ და ხიდათ გადვქს და ბოლოს ხელშეუშლელათ გადვიდენ სულ სხვა ბანაკში, რომელიც მათი პირადობისათვის უფრო სასარგებლო იყო. „მგზავსმან მგზავსისა თანა განისვენოსო“ ბრძანებს სახარება, ან, მდაბიურად რომ ვსთქვათ: „ტოლი-ტოლს ეძებსო“.. ადამიანს ყოველთვის ეჯავრება ის, ვინც მისი მოქმედების წინააღმდეგია!.. ისტორიით ვიცით, მტარვალი რომ

უკანონოდ ტახტზე ასულა, კანონიერი მემკვიდრეები უსუსური ბავშვებიც-კი, მხოლოდ იმ განძრახვით, რომ ოდესმე ანგარიში არ მოგვეთხოვონო, შეუძულებია, გაუმეტებია და გაუწირავს. ასე მოხდა ჩვენშიაც. გაიძვერა-ფარისევლებმა მიზეზ-მიუცემლად შეიძულეს, ამოიჩემეს საბრალო ნამდვილი მუშა-მოღვაწე ახალგაზდები, დაუწყეს დენა და ცდილობდენ, რომ ქვეყნის თვალში ისინი დაემცივებიათ და როგორმე დაეჩაგრათ. ამისთვის ყოველ გვარ საშუალებას ხმარობდენ: არ დაუკლიათ არც ცილის წამება, არც ბეზღება რ არც მახის გება!.. რომ უფრო ადვილად დაეჩაგრათ, კერძობასაც აღარ ერიდებოდენ, თითქმის მათ ოჯახობაშიაც-კი შეჭქონდათ იერიში!.. მაგრამ თვითონ როდი გამოდიოდენ საპირდაპირად!.. როგორც მათ ყურ-მოჭრილ ყმებს, „ქარაფშუტებს“ მიუსოვდენ ხოლმე ყოველი მხრით ჯარად და თითონ-კი ჩუმ-ჩუმად, ქვეშ-ქვეშობით, ბრძნულად დასტურს აძლევდენ!.. სათვალთ-მაქცო იარაღით შეჭურვილებს და მორქმულად მჯდომარებს ხალხის უმეტესობაც, რომელიც თავის თავად ძვირად არჩევს ავ-კარგსა და უნებურად სხვის ფერხულში ებმება, ბანს აძლევდა. თუ ამ გარემოებას არ შეეფორხებია ჩვენი მუშა ახალგაზდობის მოღვაწეობა, ჩვენი საქვეყნო საქმე ერთი-ორად წინ წაწეული იქნებოდა. დიდი მომაკვდინებელი ცოდვა მიუძღვის ქვეყნის წინაშე ამ პირადობის მაძიებელ ფარისევლებს. ჩვენ აქ შეგვეძლო, რომ ბევრ მათგანზე მიგვეთითებია ქვეყნისათვის და დაგვეხატა მათი სახე, მით უფრო ადვილად, რომ დამამტკიცებელი საბუთები ხელში გვიჭირავს. მაშინ-კი გამოახელდა საზოგადოება თვალს, მაგრამ ეს დღეს შეუძლებელია მიზეზისა გამო სხვისა და მხვისა და მომავლისათვის უნდა გადავდეთ!.. მაგრამ, მაინცა რ მაინც, დიდი სანუგეშო ესეც არაფერია!.. სწორედ ამაზე უთქვამს ობოლს: „ვიცი რომ მამაჩემის მკვლეელი არ ცხონდება, მაგრამ მე მამას მაინც ველარავინ გამოცოცხლებსო!“..

ნამდვილი მუშები.

ვინ არიან ეს მუშები? სად არიან, რატომ არავენ სჩანან და ან რას აკეთებენ? ზნეობით მუშაობა არა ჰგავს იმ მუშაობას, რომლის შედეგად ჩვენ ვხედავთ მრავალ-სართულიან სახლებს, მდიდრულად გამოქიმულებს, ხან მამასისხლად გავალეხულ ფულებს, ხან სხვა რამ პირად დიდებას, ზიზი-პიპილებს და სხვ... ის თუ არ გონების თვალით, ისე არ დაინახვება და გონების თვალი-კი ხალხში ძალიან გვიან აიხილება ხოლმე: დრო ეჭირვება და ცოდნა. პირველ საუკუნოების ქრისტიანებსაც ასე ეუნებოდნენ, როდესაც იმათ სიტყვა ქრიტესი გაჰქონდათ სხვა და სხვა ხალხებში და ჰქადაგებდნენ ჭეშმარიტებას, „რას აკეთებთო?“ იმათ არ შეეძლოთ წარმოდგენა, ამ სიტყვის კაცების მოქმედება თუ რას მოუტანდა კაცობრიობას, მაგრამ შემდეგმა საუკუნოებმა გაამართლეს მქადაგებელთ წინა-განძრახული. როდესაც მუშა ხორბალსა სთესავს, უგნურს, რასაკვირველია, გაუკვირდება: ეს კაცი რომ ამდენ პურის მარცვალს ტყვილა-უბრალოდ აბნევს, უკეთესი არ იქნებოდა, რომ დაეფქვა, გამოეცხო და ახლავე თვითონვე ეჭამაო? ამას ის მართლის გულით ამბობს, რადგანაც მისი მოსაზრება იმ მუშის მოსაზრებამდე ვერ უწევს. ზაფხულში რომ მივიდეს იმავე ყანაში და ნახოს ამოსული და დამწიფებული პური, ვერც მაშინ მიხვდება, თუ ეს რა გვარად ამოსულაო? მაგრამ ეს მისი რეგვენობის ბრალია და არა მუშის. პურის მომკა და ნამგლის ტრიალი, რადგანაც უფრო ადვილია და მასთანაც თვალისათვის სახეირო, ამიტომაც საზოგადოდ უფრო საქებ მუშაობათ მიაჩნიათ, ვიდრე ახოს აღება, ხენა-თესვა ზ მარგლა!.. მაგრამ ეს განა სამართლიანი მსჯელობაა? საქმე ახოს აღებაა, ე. ი. ყანის გატეხა, და დახენა-დათესვა, თორემ შემოსული პურის მკა რა ძნელია? დამწიფებული პური, თავისთავადაც ნამგალს მოითხოვს და მოამკვეინებს თავს. მაშინ მეთაურობაც აღარ არის გასაჭირი. სწორეთ ამგვარივე ძნელია დასაწყისი ხალხის განუითარება-წარმატებისა!. და დღევან-

დელი ჩვენი მუშა ინტელიგენციაც ამ მდგომარეობაში არის და შემოდგომის მუშებს მოგვაგონებს. კეთილმა-მუშებმა დაინახეს, რომ ჩვენი ქვეყანა უმეცრებაშია, რომ იმის ზნეობით წიადაგს შამბი გადავლია, გაეკლულია... და ძნელი-ღაა, რომ გაუმარგლავათ და გაუწმენდელათ თესლი გამოიღოს!.. ამისთვის ჩუმათ, თავ-დახრით შრომობენ და მარგვლენ. ამ გვარი მუშაობა თვალ-საჩინო არ არის, თვით მუშებიც დაბლობში დგანან, მაგრამ მით უფო გმირულია დღევანდელი მათი დვაწლი, რომ უსასყიდლოთ უმზადებენ ნიადაგს მომავალ დგმას და სამუშაოს უადვილებენ. ეს უჩინარი პატარ-პატარა მუშები დღეს ყველგან არიან, ყოველ კუთხისკენ მოდებულო!.. იმათ ვერ ვინ იცნობს, არა სჩანან, გარდა ერთი-ორისა, რომელიც შემთხვევას აუყვანია მაღალ საფეხურზე, მაგრამ ერთათ რომ თავი მოიყარონ და ერთს გზას დაადგენ, დიდი ძალა ექნებათ. დიახ, მაგრამ მათი უბედურება ის არის, რომ მეთაური, წინამძღოლი არა ჰყავთ და ხშირათ მათი ნა-შრომ-ნაღვაწი ერთის მეორესას სცარავს და აფორხებს!.. წუ თუ მართლა ყველა მათგანი მწირი-მუშაა და მეთაურათ ვერავინ გამოდგება? რა ბრძანებაა! მოინახებოდა, მაგრამ დღევანდელ ჩვენ მუშებში ერთი დიდი ცოდვა ტრიალებს და მისი ბრალია: ერთი მეორის ნდობა არ აქვთ და ერთმანეთის მიყოლა ერცხვინებათ! ჯერ ვერ მიმხვდარან, რომ ეს გონიერების წინააღმდეგი საქმეა.

მოსაკრავეთა გუნდი, თვითეული მადგანი გინდ გენიოსიც იყოს, ვერას დაუკრავს შეთანხმებით, თუ ყველას ერთად მეთაური, დირიჟორი, არ აურჩევიათ და და მის კვერთხს არ მიჩერებიან!.. დირიჟორი განა ყველაზე უფრო ნიჭიერი და უპირატესია?.. განა ის ყოველ გვარ საკრავზე უკრავს? სულაც არა! იცის მხოლოდ საზოგადოდ თეორია მუზიკის და შეუძლია ყველას გარჩევა და წინ წაძლოლა. განა არ შეიძლება, რომ ჩვენშიაც კაცი არც პოეტი იყოს, არც პედაგოგი, არც არტიტი, არც სხვა რამ სპეციალურ ხელობისა, მაგრამ ჩვენი ქვეყნის მოთხოვნები შეგნებული ჰქონდეს,

ავი და კარგი იცოდეს და მეთაურათაც გამოსადეგი იყოს? ადვილია ზოგ მათგანზე მითითება, მაგრამ პირადობას, როგორც იქ, ფარისევლებში, ასე აქაც, არ ვეხები!. ვიტყვით მხოლოდ რამოდენსამე სიტყვას გადასულებზე, რომელთა აჩრდილი თვალ-წინ გვიდგას!..

დღეს ბევრმა არც-კი იცის, თუ ვინ იყო ზე რა იყო თ. ალექსანდრე ვახტანგის ძე ჯამბაკურ-ორბელიანი? მის დროში ძვირათ სადმე მოიპოვებოდა ჩვენში მისთანა სამშოზლოს მოყვარული კაცი!. მისი გულის თქმა და მის სულის დგმა საქართველო იყო. ყოველი კუთხე ჩვენის ქვეყნისა და ყოველი თემი, გინდ შორეულიც ყოფილიყოს, მისთვის გაურჩევლათ, ერთნაირათ საფიქრელი, საზრუნველი და საყვარელი იყო! არ იცოდა ეს იმერია, ეს ამერია, ეს ჩემი სოფლისა არის და ის იმისო; მოსაწონი რამ ყველგან მოსწონდა და დასაწუნს ყველგან სწუნობდა!.. სადაც-კი ხელი მუწუვდებოდა, საქმეს არ ერიდებოდა, არ იზოგავდა თავს არც ზნეობითად და არც მატერიალურად. მაშინდელი პატარა გუნდი მოწანავეთა სულში იძვრენდა და პატივსა სცემდა. ოლონდ-კი სასარგებლოდ დაენახა ქვეყნისათვის და მზათ იყო, ყველას უკან გაჰყოლოდა ისე, როგორც მწირი მუშა და მისი გამგონე ყოფილიყო. დიდი ფანატიკოსი იყო!.. ფანატიზმი, როგორც გადაჭარბებული რამ მოქმედება, ბევრჯელ მეტია და სასაცილო, მაგრამ მისი მოვლენა-კი ცხოვრებაში აუცილებელია და საჭირო!.. სადაც-კი ფანატიკოსები არ ყოფილან, იქ არც არაფერი მოვლინება გამტკიცებულა!. ეს უკიდურესობა მეორე წინააღმდეგ უკიდურესობისაგან არის ხოლმე გამოწვეული, რომ უსამართლობა დასცაროს და შუა სისწორეზე შეაჩეროს. არიან დღეს ჩვენში ზოგიერთი ახალ-გაზდები, რომელნიც თუ არ გაუჭირველათ, ისე უცხო ენაზე ხმას არ იღებენ და დედა ენაზე საუბრობენ. აგრევე ვიცნობ ერთ ქალსაც, დიანს ქკვიანს და პატიოსანს, რომელიც უცხო ენას უარს ჰყოფს. ადვილი მისახვედრია ეს კერპობა!.. იმ წრეში, სადაც ის არის, მისი მშობლიური ენა პატივ ახდელია ზე დავიწყებული!.. ამას

უნდა, რომ წინააღმდეგი, ქცევით, საპირდაპირო უკიდურესობით შეურაცხყოფა ააშოროს დაჩაგრულსა და დევნილს!.. ეს გრძნობა და მოქმედება ერთი შეხედვით ახირებულია, მაგრამ, თუ კარგად დაფუკვირდებით, წმინდაა და პატივსაცემი. უსამართლოდ ახირებული და აგდებული შვილი დედას სხვებზე უფრო ებრალება და უფრო მხურვალეთაც იკრავს გულზე. ეს ბუნების კანონია!.. ალექსანდრეს ფანატისკოსობა იმ დროში ბევრს, თითქმის ყველას, სასაცილოდ მიაჩნდათ მითომაც შეუნიშნავი დარჩა მისი ღვაწლი, მაშინ, როდესაც სხვების უფრო მკირე რამაც გაზვიადებულათ გადმოგვცეს საშვილიშვილოდ.

ეს რომ აღმოსავლეთ საქართველოში იყო, ამ გვარივე კაცი იყო სწორეთ დასავლეთ საქართველოსაკენაც თ. გრიგოლ გურიელი... მაგრამ, როგორც სამსახურის კაცი, უფრო ფხიზელი. საკვირველია, რომ არც ერთისა და არც მეორესი დღეს ჩვენ სრული ბიოგრაფია არ გვაქვს!.. მაშინ, როდესაც ბევრმა ჩვენში არც-კი იცოდა გამაჰმადიანებელი ქართველები, ოსმალეთის ხელში ჩაცვინულები, ჩვენი მოძმეები იყვენ თუ არა, გრიგოლ გურიელს, იმ ერთად ერთ კაცს-კი კავშირი ეჭირა მათთან, მისვლა-მოსვლა ჰქონდა, და მიწერ-მოწერა მეთაურებთან!.. აგონებდა მათ წარსულს უქადაგებდა კარგ მომავალს და სხვანი!.. თავს არ იზოგავდა ამ აზრის გასახორციელებლად არც ზნეობითად და არც მატერიალურად. როდესაც ათი-ოცი წლის შემდეგ ისენი ისევ საჩვენო გახდენ... გრიგოლის სიხარულსა და ბედნიერებას საზღვარი აღარ ჰქონდა. „ქრისტე აღდგაო!“ მომახარა ბათუმში, რომ მნახა— „ამ დღეს ველოდიო;—რომ უკეთ დავაბოლოვო ჩემი აზრიო, თანამდებობაც ვიკისრე და გარსაც ჩვენები შემოვიხვიე, აი ეს და ესაო.“ მე ცოტა შევიჭმუნენე და ცივად ვუთხარი: არ კმარა, რომ აღმინისტრატორი თვითონ კარგი იყოს, საჭიროა და უფრო საჭიროც, რომ გარს ღირსეულები შემოიხვიოს და არჩევანში არ მოსტყუდეს!... მაგ შენი არჩევანის კმაყოფილი არა ვარ. მეთქი. როგორც საზოგადოთ გურული, ფიცხი იყო განსვენებული... ეწყინა ჩემი სიტყვა და ცოტა

უსიამოვნობაც მოგვივიდა... ის იყო ჩვენ სიცოცხლეში პირველი და უკანასკნელი სამღურავი... დიდხანს აღარ გაუვლია, რომ ჩარხი უკუღმა დატრიალდა და იქაური მკვიდრები იძულებული შეიქნენ თავის მიწა-წყალი, სახლ-კარი და მამა-პაპის საფლავი დაეტოვებინათ — და სათათრეთში გადახვეწილიყვენ!.. გრიგოლმა ველარა გააწყო რა!.. ელდა ეცა... დასნეულდა და მიანება თავი ყოველიფერს, გადადგა!.. იმ ხანებში თბილისში შევხვდი და ველარ ვიცანი.. სახე დაშლოდა, ზაფრას აეტანა და მოხუცებულიყო. — „ბიძია, ქე არ წაგვიხდა ჩვენი მოსაზრება?!“. მითხრა მარტო რომ დავრჩით — „თურმე შენ მართალს ჩიოდი და მე ტყვილათ აგეშალე!... საწყლები ტოვებენ სახლ-კარს და მიდიან თავისდა შუაგულ სათათრეთში! მათ ნაცვლად სხვები, ვილაც აზრუმელები, მოვლენ და ჩაგვისახლდებიან!.. დეილოცა ღვთის განგება, თუ ასე მოხთებოდა, ნეტაი გულშიც არ გაგვლებოდა მათი ძმობა!.. დაგვეფსო ცეცხლი ჩვენცა ზე იგენსაც!“..

— ეგ აღრევე იყო საფიქრებელი, — ვუპასუხე მეც.

— აღრე? რეიზა ფიქრობ მაგრე? შენ გგონია სხვებმა ჩაიღინეს მაი საჯაყი საქმე?.. ისევე ჩვენების ბრალია!..

— მეც მაგას მოგახსენებ.

— რას მომახსენებ?.. იგინისაგან რა გიკვირს, რომ ჩვენ რომ გვერდში გვიდგა, იმან კილომ უარესი ქნა!.. როცა პაწა გამოჩენის გულისთვის ჰკრა ფეხი და რაც იწველა, ქე დააქცია!.. იგია, რაცაა, ი კატა გაგლეჯილი! ღვთის ნებაა, ყველასაი!.. კაცისაგან ტყუილია!.. მეც ქე ვარ ახლა ჩემდა მოსვენებით! ამას კი ანბობდა, მაგრამ ეტყობოდა, რაც მოსვენება იყო: ნაღველი ყელში ეგუბებოდა დახმა უკანკალებდა!.. ცოტა სიჩუმის შემდეგ დავეკითხე: კიკოლიკი გახსოვთ, ბატონო?

— ჩვენი, პაწა, ებიფანე კალანდაძე? აკი მოკტა საწყალი!.. შერე... რაო რომ მახსოვს?

— ის რომ იმისთანა კიკოლიკები ღღეს ბევრი არიან ზე ღღითი ღღეც მრავლდებიან, გულს ნუ გაიტებით!..

— მერე რაო, რომ მრავლდებიან, რა ფაიდაა? რა გინდა თქვა?

— ის რომ იმ კიკოლიკებიდან დიდი ნიკოლოზები დაიზდებიან ერთ დროს.

— მერე რაო?— თან და თან ცხარობდა— ვითომ რას გამოელი? ნიკოლოზები დეიზდებიან თუ კირაკოზები! მაინც ტყუილი იმედია!... დევეთხოვოთ, ვეჟო, ამ ლაპარაკს!.. ცხარობდა გულ-დაწყვეტილი, მაგრამ მაინც კიდევ თვითონვე უბრუნდებოდა საუბარს და თავს არ ანებებდა. აღარ ვიცოდი, რა უნდა მექნა, რაზე მელაპარაკნა! შემეწია ღმერთი და თვითონვე მოიბრუნა გული, მოიგონა წარსული, წარმოიდგინა საიმედო მომავალი, ნელ-ნელა ღრუბელი გადაეყარა, გახალისდა, გამხიარულდა და ბოლოს ისე გამოცოცხლდა და ისეთ აღტაცებაში შევიდა, რომ ერთი „ჰერი“ რომ გეთქვათ, კედელს შეასქდებოდა. შევყევით საუბარს და თავზე დაგვათენდა, რომ ერთმანეთს გამოვეთხოვეთ. ის იყო და ის, მასუკან აღარც ცოცხალი მინახავს და აღარც მკვდარი.

ეს ორი, გრძნობით სავსე, კაცი— ალექსანდრე ჭ გრიგოლ, ყოველთვის სამაგალითო უნდა იყონ ქვეყნისთვის მათი უებროო გულ-წრფელობით!.. მაგრამ სულ სხვა იყო განსვენებული დ. ყ., რომლის დიდებული აჩრდილი ახლაც თვალწინ მიდვას. ეს იყო ერთი იმ გვარ რჩეულთაგანი, რომელნიც მრავალ საუკუნოების განმავლობაში თვითო-ორილა გამოერევიან ხალხმე. მალლით იყო ცხებული და ქვეყნისადმი მიჩენილი მისი მადლიანი არსება! მთელ მის ხანგძლივ სიცოცხლეში საზოგადო საქმე არა ყოფილა რა ჩვენში, რომ იმასაც მონაწილეობა არ მიეღოს. ყოველ დღიურ ავსა და კარგს უყურადღებოთ არ სტოვებდა!.. არც ერთ სასარგებლო საქმეს არ ერიდებოდა! ეს პატარაა, ეს გარეულია, ეს არ მეკადრება, ეს ბევრს არ მოეწონებაო და სხვანი, არ იცოდა. ყოველგან მონაწილე იყო თუ საქმით, თუ სიტყვით და რჩევით. ზოგიერთებსავე იწროთ არ ჰქონდა შემოფარგლული სარბიელი! ყოველი მხრით ექირა თვალ-ყური!.. თუ პირად ვე-

ლარ მიწვდებოდა, ხმას მაინც მიაწვდენდა!.. ამას რომ არ სჯერდებოდა... გონების თვალი უჭრიდა, მომავალშიაც გადადიოდა... ამ თავითვე წარმოიდგენდა ხოლმე, მომავალში რა იყო საჭირო და რაზედ უნდა გვეზრუნა. ბანკი მისი მეოხებით დაარსდა... მართალია დღეს ეს საქმე ჩვენთვის, როგორც ზნეობითად, ისე მატერიალურადაც საჭირ-ბორდტოა, მაგრამ ეს მისი ბრალი არ არის; მის ნება-სურვილზედ რომ წასულიყო საქმე და წინ უკუღმართი ძალ-მომრეობა არ გადალობებოდა, სულ სხვებ იქნებოდა საქმე. ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება მისი საქმეა, დრამატიული საზოგადოება მან დააარსა და სხვანი. რომელი ერთი მოვეთვალო?.. პირველი აზრი ყოველთვის ამას უტრიალებდა ხოლმე თავში და განმანხორციელებელიც ის იყო!.. და, თუ ბოლოს ჩამოშორდებოდა ხოლმე, ეს სულ სხვა მიზეზის ბრალი იყო და არა მისი ჯინიანობისა და დესპოტობის, როგორც ზოგიერთები ავრცელებდენ ხმას. დაუღალავი მშრომელი იყო და არ იცოდა დაღონება...

წერილ-წერილი ამბები და ნაკვესები.

I

ერთი იმერელი აზნაურშვილი მოკვდა ხოლერით და სურამში დაასაფლავეს. ქირისუფლებმა შეიცხადეს და შორიდან გამოიგლოვეს, მაგრამ გულში-კი ნაკად დარჩათ, რომ ახლოს დაუტირებელს, მისი საგვარეულო სამარე აღარ ეღირსა და სადღაც, სასხვისშვილოში უპატრონოდ გდიაო. ეს გაიგო ერთმა მათმა მოგვარეთაგანმა თბილისში „გამოსუქისინებულმა“, მოვიდა ნათესავებთან და რჩევა მისცა: „მაგაზე ნუ იწუხებთ თავს!. მე ვიცი ის ჩვენი მკვდარი, სადღაც მარხიაო. თქვენ მხოლოდ ხელი შემიწყვეთ, მე ჩუმათ გავათხრევენებ მუშებს საფლავს, ამოვიღებ და კარზე მოგაყენებთო!“ რასაკვირველია, ხარჯს აღარავინ დაერიდებოდა და მართლაც დანიშნულ დროზე, ღამით მოასვენეს კუბო! ქირისუფლებმა იტირეს, ითავცემეს... რაც წესი და რიგი იყო, გადაუხადეს, გაუთხარეს საფლავი და უპირებდენ მამა-პაპის გვერდით ჩასვენებას.

ამ დროს გაჭირვებულდა ქვრივი: „ახადეთ კუბოს და ერთხელ კიდევ დამანახვეთ ჩემი ქმარიო!“ სურვილი აუსრულეს, გახსნეს კუბო და რა ნახეს? მკვდარი მაზარაში გამოხვეული და გულზე წმინდა გიორგის ჯვარი ეკიდა. ეუცხოვათ ყველას, შეკრთენ და ერთმანეთს დაუწყეს ყურება!.. აღარ იცოდნენ რა უნდა ექნათ. უტიფარი და ურცხვი მატყუარა მხიარულად მოვიდა გაოცებულ ქვრივთან და უთხრა: „მომილოცავს, ჩემო რძალო! მადლობა უფალს!.. აქ უბედური იყო შენი ქმარი და იქ ბედი გახსნიაო: ასე მალე სამსახურშიაც შესულა და ჯილდოც მიუღიაო“.

2

ერთი დარბაისელი, ძველებური იმერელი მიიწვიეს სადილათ. ევროპიულათ გაუმასპინძლდენ და სხვათა შორის ქათამი მიუტანეს, რომელსაც თეთრი საწები (სოუსი) ჰქონდა გადასხმული. სტუმარმა გამოარჩია კარგი ნაჭერი, გადაფხიკა დანით, გაწმინდა და ისე დაუწყო ჭამა. მასპინძელმა თვალი მოჰკრა და ჰკითხა: განა არ მოგეწონათ ეგ ქათამი? უგემური ხომ არ არისო?

— რას ბძანებო—მიუგო სტუმარმა—ქათამი ჩვენებურია და, ღმერთმა კაი მოგცეს, კარგიც იყოს, მაგრამ თქვენებურად რომ ლაფი გადაგისხამთ თავზე, იმას კი გაუფუჭებიაო.

3

ერთმა კაცმა ახირებული სიცილი იცოდა: თითქო ხვიხვინებსო. ერთხელ ცხენმა წიხლი ჰკრა და წინა კბილები ჩაამტვრია.—რომ მორჩა, შეხვდა თვის კარგ მეგობარს და შესჩივლა: არ ხედავ და არ გიკვირს, რა მიყო ჩემმა ცხენმაო?

— მე ის მიკვირს, რომ ან ამდენ ხანს რათ გითქმენდა და აქამდისაც არ დაგმართა ეგ საქმე, რაც შენ იმას აჯავრებდიო — მიუგო მეგობარმა.—

4

ნათლილება-დღეს, წყალ-კურთხევის დროს რომ ტყვარზე ხიდი ჩაინგრა, ერთი სომეხი ცოლ-შვილიანათ ჩავარდა წყალში, მცურავებმა გამოიყვანეს. გონზე რომ მოვიდა ვაჭარი, ჯიბეზე მოისვა ხელი:—„საფულე ხომ არ დამსველებიაო.“ ცოლ-შვილი კი მერე იკითხა.

5

იმ დღეს სომხებთან სხვებიც ჩაცვინდენ. ერთ ქართველს ჩაეველო ხელი სომხისათვის და ორივე ერთად იხრჩობოდენ, რომ გამოიყვანეს ნაპირზე, ძლივს გააშველეს ერთმანეთს. — გონზე რომ მოვიდენ, ქართველმა უხუმრა სომეხს: „შე კაი კაცო! რომ ჩამფრენოდნ, ხელს აღარ მიშვებდი და საიქიოს თან მიმყვებოდი, შენი მოვალე ხომ არ გეგონეო?“

— არა, კნიაზოო! — მიუგო სომეხმა — მე კი არა შენ მტაცე ხელი, რადგანაც ფულის სესხებას გპირდებოდი, მაგრამ ხმელეთზე ვეღარ მოვასწარიტ და წყალშიაც თან ჩამომყვებო.

6

შემთხვევით როგორღაც თათარიც ჩავარდნილიყო.. იხრჩობოდა და შეშინებული ღმერთს შეჰყვიროდა: „აღლაჰ! თაღლაჰო!“ ტერტერამ გაიგონა და გადააქნია თავი: „ვერა ჰხედავთ იმის კერპობასო!.. იხრჩობა, საღავათს მაინც არ იშლისო!. ამ ჩვენ ნაკურთხ, წმინდა წყალს „ტაღახს“ ეძახისო.“

7

ერთმა მახინჯი ცოლის პატრონმა მეგობარს გააცნო ახალი შერთული მეუღლე და უთხრა: „მომილოცე ბედნიერებაო!.. მართალია უსახურია ჩემი ცოლი, მაგრამ მაგიერად ანგელოზიაო!“

— მჯერა და მომილოცავსო — უპასუხა მეგობარმა — დარწმუნებული ვარ, მაგ ანგელოზს ისე ვერსად შეხვდება ეშმაკი, რომ არ შეშინდეს.. არ დაფრთხესო.“

8

მდინარეს ფრანკუზი მოჰქონდა. საბრალო, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, ებრძოდა ტალღებს და დიდ განსაცდელ-შიაც იყო.

ხილზე გადმომდგარიყვენ ერთი ინგლისელი და ერთი ნემეცი და გულ-გრილად ადევნებდენ თვალს. თურმე ნიძლევი დაედვათ: დაიღრჩობა თუ არაო? რუსმა თვალი მოჰკრა და მიაშურა საშველად. „ეი, რას შვრები?! — ხელს ნუ გვიშლიო!“ — მიაძახეს დანიძლავებულებმა. — რომ გამოიყვანო, მაშინ ხომ ჩვენი ნიძლევი უჯერო იქნებაო?!

9

ინგლისელი, ნემეცი და იტალიელი დამეგობრდენ. პირობა დასდევს: უერთმანეთოთ ნურას გავაკეთებთო. მოინდომეს ძეხვის გაკეთება. — ნემეცმა მასალა მოაგროვა, იტალიელმა გატენა და ინგლისელმა შესჭამა. ფრანკუზმა გაიცინა და სთქვა: „აბა, თანასწორობაც ამას ჰქვიაო!“.

10

თათარს მუცელი ასტკივდა. რუსმა წამალი მიაწოდა, ფრანკუზმა გაუღესა, ნემეცმა ჭურჭლებში ჩაუსხა და ინგლისელმა კი დააღვეია. — ბერძენმა მწუხარებით გადააქნია თავი: დახეთ, რას მიშვრებიანო?!

მე ოყნის მეტი აღარა მერგო რაო!..

11

ფრანკუზის ქალმა რუსს კოცნა დაუწყო. რუსმა ხელი მოხვია, მიიკრა გულზე და მიიჭყოლიტა. ავსტრიელმა რომ დაინახა, გაიცინა: აბა სიყვარულიც ამისთანა უნდაო!

12

ქალაქში მომავალი ურია, მცხეთას მტკვარში ჩავარდა. მცურავებმა გამოიყვანეს. შეშინებული ებრაელი რომ მობრუნდა, სთქვა: ნეტავი, ეკლიათ და ტფილისში გამოვეყვანეთ, გზის ფული შემრჩებოდაო.

13

იმერელი წყალში ჩავარდა. მცურავმა გამოიყვანა და ფულის თხოვა დაუწყო. იმერელმა შემოუძახა: რას მიედებ-ბოედებიო?!. თვალი დაუდგეს ახლანდელ სამართალს, თვარა შენ უნდა ერთი კაი ორაგულის ფასი გადამიხადო: მე წყალში განგებ ჩავიყურყუმაღე, რომ თევზი დამეჭირაო!. ერთ ორაგულს მოვაველე ბოლოში ხელი და შენ რომ უდროვო დროს ჩემთვის ფეხში არ გეტაცნა ხელი და არ გაგეშვებინებია, ის-ის იყო გამომყავდა დაჭერილიო!.

14

ქართლელი წყალში იხრჩობოდა, გამოიყვანეს გაგუღული. რომ დაწრიტეს და მობრუნდა გადახედა წყლისკენ და სთქვა: ღვინო რომ ყოფილიყავ, ვერ მომერეოდიო, მაგრამ წყალი ხარ და რაღას გიზამდიო.

15

ერთმა ადვოკატმა უთხრა ერთ მწერალს: შენ არცარასა ჰსთესავ და არცა მკიო და მე კი კიდევაც ვთესავ და კიდევაც ვმკიო! მართალს ამბობო — მიუგო მწერალმა — მაგრამ იმასაც ნუ დაივიწყებ, რომ კლიენტებს ციმბირისაკენ თესავ და მკით კი აქვე ჩვენში მკიო.

16

წიგნის გამომცემელს შეხვდა ერთი ნაცნობი და ჰკითხა: ახალ წიგნს ხომ არ სცემო?— ვბეჭდავ და არა ვსცემო, — უპასუხა გამომცემელმა. არა, მე იმაზე მოგახსენებ, რომ ცოტა შეღახული გამოდის შენი გამონაცემიო. — როგორ თუ შეღახულიო?! — ისე, რომ, ჯერ ცენზორი ოთხში იღებს და მერე შენ ასილაქნებ ტიკტორასავითო და მეტი-ლა ცემა-გალახვა იქნებაო!.. და ანდაზაც სწორეთ მაგაზედ უნდა იყოს ნათქვამიო: — „ვაი ჩემო ტიკტორაო, რა ბევრ ტყუილს მიქორავო!“..

ბ ა შ ი - ა რ უ ჯ ი .

(ისტორიული მოთხრობა).

I

თვალ-მიუწვდომელ სიშორიდან გველივით მოიკლაკნებოდა ჩუხჩუხა არაგვი და ერთგან კლდოვან კიდეს გამეტებით ეხლებოდა, რომ ახალი გზა გაეკვლია!... თავს არ იზოგავდა, მაგრამ შეუპოვრობისაგან უკუ-ქცეული, დარეტანებული და თავ-ბრუ დასხმული, თითქოს სულის მოსაბრუნებლათ იქვე მორევში რამდენჯერმე მოტრიალდებოდა ხოლმე და მერე-კი დაკვირვებით გადადიოდა დაბლობზე, რომ უფრო მეტის სიფრთხილითა და კენესა დუღუნით დაშვებულიყო ქვემო-ატეხილ ქალებისაკენ. იმ კლდოვან-კიდის თავზე, ღრუბლიდან გამოსულიყო უზარ-მაზარი ციხე-დარბაზი, შეუპოვრათ გადმომდგარიყო და სანუგეშოთ გადაჰყურებდა არე-მარეს. ყოველი მხრით შეუვალ-გალაფნით შემოზღუდულ შენობას, მხოლოდ ერთი მხრით, აღმოსავლეთისაკენ, გულის უხსნიდა სიგძით ჩაყოლებული აივანი.

სამხრობა გადასული იყო. აივნის თავში ტახტზე იჯდა ფეხ-მოფრთხმით დარბაისელი მოხუცი, ზაალ ერისთავი ზე კრიალოსანს ათამაშებდა. იქვე შორი-ახლოს, ზედ ხარხასთან, მიედგა სკამი ზაალის მეუღლეს, მუხლებზე გადაეშალა დავითნი და „ჭირის კანონს“ კითხულობდა; სკვნილი *) ეჭირა ხელში

*) ძველათ კითხვის დროს მოწაფეებს ეჭირათ ხელში წვრილი ბაწარი, ანუ სხვილი ძაფი ათგან გამოსკვნილი. რამდენჯერაც წაიკითხავდენ, იმდენ ნასკვს ჩაავდებდენ კრიალოსანივით. ათს რომ გაათავებდენ, თუ კიდევ საჭირო იქნებოდა, თავიდან დაიწყებდენ. აი, ამ ძაფს ანუ ბაწარს ერქვა სკვნილი.

და, რამდენჯერაც-კი გაათავებდა იმ ერთსა ზე იმავე ფსალ-
მუნს, დაიწერდა პირჯვარს, ჩააგდებდა სკვნილს და მიუბრუნ-
დებოდა ისევ თავიდან!.. უნდა ორმოცჯერ წაეკითხა.

— „მიშველეთო“! დაიკვილა უცბათ და აქეთ-იქით კედ-
ლებს დაუწყო ყურება. ზაალიც წამოვარდა და მიაშურა.

— „რა იყო, ბატონო? რა დაგემართა, მარიამ?“

— „არაფერი!“ მიუგო, როგორც იქნა გულ-დამშვიდე-
ბულმა მეუღლემ. თავ-ბრუ დამეხვა! სახლმა ქანება დაიწყო
და მეგონა, თუ კედლები ინგრეოდნენ... მომეჩვენა...

— აგრე იცის მიჯინებულმა კითხვამ! თავ-ბრუს ასხამს
კაცს!

— შორევისკენ გადავიხედე და წყალმა თვალი მომქრა, —
დარცხვენით წაილაპარაკა მარიამმა.

— ჰმ! მეც არა ვთქვი!.. წყალს თელხი დაჰკრავდა, ქვე-
ლი შეინძრეოდა, შეითამაშებდა და, რასაკვირველია, შიგ ჩა-
სახული სახლიც დატორტმანდებოდა... როგორ ვერ მიხვდი?
ღმერთმა ბავშვსაც ნუ აქნევინოს ეგ საქმე—დაუმატა სიცი-
ლით.

როცა კაცს გული საგულეს აღარა აქვს და შიშის
ქარი უვლის ტანში, მაშინ რა არ წარმოუდგება! იმ სიზმარმა
სულ გადამრია და გადამშალა!

— სიზმარმა?!

— დიახ! იმ უცნაურმა სიზმარმა, წუხელი რომ უნახავს
მოძღვარს.

— ვეუო, რა არის მაგისტანა?

— ნეტავი არც-კი გამეგონა, თვარა რაღა გავიმეორებ?

— ეეი! ბიჭო, ბიჭო, რომელი ხართ მანდ! კირილეს და-
მიძახეთ! მომგვარეთ ახლავ! თუ ეძინოს—გააღვიძეთ! დაიყვი-
რა ერისთავმა და გასწორდა. კრიალოსანი მიაგდო გვერდზე,
მუთაქა განზე გადადვა, ფეხები ძირს დაუშვა და აუჩქარებ-
ლათ გაუყარა ფოსტლებში. შემოვიდა ღვდელი.

— მშვიდობა სახლსა ამას! სთქვა ზე გაჩერდა.

— დაბძანდი, მამაო! უბძანა ერისთავმა ზე მიუთითა სეღზე.

- რალაც უცნაური სიზმარი გინახავს?
- უფრო ჩვენება, ვიდრე სიზმარი, ჩემო ბატონო!
- ხალხი კი გადაგირეფია და!..
- არ მინდოდა გამხელა, მაგრამ პარაკლისი რომ გადავიხადე, მიზეზი მკითხეს და ველარ დავფიცე.
- რა იყო მაინც მაგისტანა?
- მართლა რომ საოცარი რამ. აქ ჩახველა ხმის გასასწორებლათ მოძღვარმა და ათრთოლებული ხმით მოჰყვა წყნარათ: ალავერდის მონასტერს, დიდება მის ძლიერებას, უწმინდური დაპატრონებოდა.
- უწმინდური?!
- დიახ. გველეშაპი შამოხვეოდა გარს. სამჯერ რომ შემოგვევრგვოდა, კუდი პირში ეჭირა, რე ერთი მტკაველი კიდევ იქით იყო გადაცილებული, ეძინა იმ წყეულს. მისი შიშით საყდარში ველარავინ შედიოდა! აღარც წირვა იყო და აღარც ლოცვა. ხალხი გარს შამოხვეოდა და ზარ-დაცემული შეჰყურებდა. ველარავინ ინძრეოდა!.. ხან-და-ხან გამოიღვიძებდა ხოლმე ის არაწმინდა, გაიშლებოდა და, პირ-დაღებული, თვალების ბრიალით წამოსრილდებოდა ხოლმე ხალხისკენ!.. რომელ კუთხიდანაც კი მოადგებოდა, გაჰქონდა!.. ჩასანსლავდა ზედი-ზედ, ერთი მეორეზედ, იქვე უძრავათ გაშეშებულ ადამიანიშვილებს, გამოძლებოდა, გასისინდებოდა და მერე ისევ გარს ეხვეოდა ტაძარს. ყოველი მისი გამოღვიძება მუსრი იყო ქვეყნისთვის. ერთიკ ვნახოთ, მოულოდნელათ გამოჩნდა სამი მეომარი, ერთი მეორეზედ უკეთესი; მათ ნახვას არა სჯობდა-რა!.. შუბ-ისრით შეჰქურვილებს ხელში ფარ-ხმალი ეპყრათ და აელვებდენ. — ერთი მათგანი მიუბრუნდა ზარ-დაცემულ ხალხს და შეჰყვირა: „ვინ ქართველი და ვინ გულ-გატეხილობაო? აღარ გახსოვსთ ძველი ანდერძი „სირცხვილს სიკვდილი სჯობს და ორივე-კი ერთათ — ჯოჯოხეთიაო“. ამ სოფელს გამოთხოვებინართ, დღეს თუ ხვალ აღარც ერთი აღარ იქნებით და ცხვრებივით-კი დაგიდვიათ თავი!.. არ გიჯობსთ, რომ წინა აღუდგეთ უწმინდურს და ბრძოლაში დალიოთ სული? განა

ეს უფრო ვაჟკაცური არ იქნება და გულის მოსაოხებელიო?!.“ ამ სიტყვამ ელვასავით დაურბინა ხალხს და გამოაფხიზლა; შეიქნა ერთი ჩოჩქოლი, იგრიალა დიდმა და პატარამ. ზოგმა ფარ-ხმალს მოავლო ხელი, ზოგმა ცულს, ზოგმა წალდს, ზოგმა ნამგალს, ზოგმა ხელ-კეტს, ზოგმა რასა და ზოგმა კიდევ რას! ვისაც რა ეხერხებოდა, და ან რა ემარჯვებოდა — იმას მიმართა. წაუძღვენ წინ მეომრები, მიუახლოვდენ მძინარს, ერთად გას-ტყორცნეს სამი ისარი; დალახვროს ღმერთმა, არც ერთი გვამში არ გაერჭო იმ წყეულს! მისმა მაგარმა ქერტლმა სამივე აი-რეკლა. გამოიღვიძა გველეშაპმა, მაღლა აიღო თავი, აიქოჩა, ერთი საზარლათ იწივლა და მიაშურა. საოცარი სანახავი იყო: კუდით ირეკდა მეომრებს, — ტოტსა სცემდა, ბრჭყალებით გლე-ჯდა და კბილებით წიწკნიდა. ცუდათ იყო საქმე, თუ ის უც-ხო მეომრები სამივე მხრით არ მიდგომოდნენ და ბრძოლა არ დაეწყათ! საარაკო იყო მათი ლახტის ცემა!.. მაგრამ რა გა-მოვიდა, რომ იმ უწმინდურს ყოველ ახალ ახალ ქრილობა-ზე, ყოველ წყლულზე ძალი ემატებოდა! დაეღწათ ფარ-ხმა-ლი გმირებს და ღონე მიხდილი, მზათ იყვენ დამორჩილებო-დნენ, მაგრამ ამ დროს გამოჩნდა მთიდან მომავალი მხედარი, შუბით ხელში, თეთრ ცხენს მოაგელვებდა. მიექრა გათამა-შებულ გველეშაპს და უგმირა ლახვარი. უწმინდურმა იწივ-ლა, დაიკლაკნა, და სასიკვდილოთ გააღო პირი. შავი ოშხი-ვარი კომლივით ამოუშვა და თან საზარელი სიმყრალის სუ-ნი ამოატანა. ჩვენ ყველას გული შეგვიწუხდა და უგრძნობ-ლათ დავემხეთ დედამიწაზე, — არ ვიცით, რამდენ ხანს ვიყა-ვით უგრძნობლათ, მაგრამ, ბოლოს რომ გამოვეფხიზლდით, თვალი გავახილეთ და მაღლა ავიხედეთ, აღარაფერი აღარ იყო! ყოველივე გამქრალიყო. აღარც გველეშაპი ჩნდა და აღარც მეომრები... თეთრ ცხენიანი მხედარიც წასულიყო. სიჩუმე იყო და მხოლოთ სალიტანიო ზარების რეკა ისმოდა, თუმცა სამრეკლოზე-კი არავინ იდგა. ტაძარი განათებული იყო და კარები ღია. იგრიალა ხალხმა, მოიხადა ქუდი და მია-შურა პირჯვრის წერით. შიგ რომ შევედით, საყდარი ცარიე-

ლი იყო, მხოლოდ აღსავლის კარებთან ის სამი მეომარი ესვენა: ამ სოფლით გასულიყვენ... თავზე ნათლის სუეტი ადგათ და მალლით გალობა გუნდთა ისმოდა: „წმინდათა თანა განუსვენეო“ და სხვანი.

— „წმინდა არს, წმინდა არს უფალი საბაო!“ სთქვა პირჯვრის წერით გაკვირვებულმა ერისთავმა.

— „საესე არიან ცანი და ქვეყანანი დიდებითა მისითა — განაგრძო მარიამმა.

— და საკვირველებითა!“ დაუმატა მოძღვარმა და სამივე დადუმდნენ. დიდხანს ხმა აღარ ამოუღიათ, მაგრამ სახეზე კი ემჩნეოდათ, რომ უჩვეულო მღელვარებას შეეპყრო სამივე. ის ორი მხოლოდ სულზე ფიქრობდა, მაგრამ ზაალ კი ქვეყნიურ ძრახვებს ვეღარ აღწევდა თავს. — უცბათ დაიქუხა ერთი და გაგრძელდა ხმა, თითქოს ცის ერთი კიდიდან მეორე კიდემდინ ეტლები გადაახრიგინესო. „წმინდა არს, წმინდა არს!“ თქვა ერისთავმა და პირჯვარი გამოისახა. — ღრუბელთ წინამძღვარი მიბძანდება მთაში! დაილოცოს მისი მადლი!

ამ დროს ზედი-ზედ დაიქვეა სადღაც შორს და მთებმაც ბანი მისცეს.

— ჰაა! გავარდა მეხი! კეკუჩი თავში ეშმაკს!... თქვა სიზარულით ზაალმა და წამოდგა ზეზე. მსხვილიმა წვიმამ შემოაშხაპუნა აივნისაკენ; ზაალ ოთახში შევიდა, მარიამმა სახატეს მიმართა, რომ სანთლები აენთო, კირილე კი იქვე დარჩა მარტო, მოიყარა მუხლები, ააპყრო ხელები და სასოებით წარმოთქვა; „ღმერთო! მოხედე შეჭირვებულ საქრისტიანოს და სიზმარი კეთილათ აგვიხდინეო!“ დიდხანს იდგა გაქვავებული, მხოლოდ ტუჩებს ანძრევდა და ცრემლები ლაპა-ღუმით ეცემოდნენ სპეტაკ წვერებზე.

II

მეორე დღეს, დილით ადრე გამოსულიყო ზაალ აივანზე და ქალებს გადაჰყურებდა. შუა ხნის, ქალარა-შერთული, მოურავი იქვე კედელზე ატუხული, თვალეში შეჰყურებდა.

— ესეც ჩვენი კირილეს სიზმარი!.. ახდა და მორჩა! მართლა გველემშავით არ მოიკლაკნება ეს არაგვი?! ამ ხნის კაცი ვარ და ამისთანა წყალ-დიდობას ჯერ არ მოვსწრები-ვარ—სთქვა ერისთავმა.

— არც მე, თქვენი რისხვა არა მქონდეს!.. ტყე და ველი კი მოაქვს და... ხიდები სადაც იყო, დახვეტა. ქვითკორის ხიდი დაუქცევია, გზა შეკრულია და ჩვენი მწყემსებიც გაღმა დარჩენილან—მოახსენა მოურავმა.

— რა უშავსთ... იქაც ჩვენი არ არის?!... სწორამდე ესეც დაიკლებს. მთის წყალია... მალე ჩამოვარდება.

— უფრო ადრეც, მაგრამ მაინც ბიჭები გამიცდებიან ამ ორ-სამ დღეს და ძნელია.

— განა იქ კი ვერ გაიჩენენ საქნარს?

— კი მაგრამ, ხომ მოგეხსენებათ, თუ სულ არ ეჩიჩინები, თავის-თავათ არას მოიფიქრებენ.—დღეს რომ აქა მყავდენ, მივცემდი ხელში საგდებელს—კავებით, დავაყენებდი წყლის პირათ მოსახვევში და ვაჭერიებდი ჯირკებს... შემას დავამზადებდი, ზედ კარზე მოყენებულს.

— მართლა სად იყო ამდენი ხე-ტყე, რაც ამ წყალს მოაქვს? აცდის... აცდის და ჩამოატარებს.

— მთაში დამზადებულ ხორებს დაშლიდა ნიაველვარი და ჩამოყრიდა წყალში.

— აგრე იქნება!.. სხვა ბიჭები აღარ არიან, რომ მიაყენო?

— გახლავან!.. როგორ არ გახლავან? მაგრამ ყველას თავთავის საქმე აქვს, მოგეხსენებათ, და მწყემსების მოცდენა მიტომ მაწუხებს.

— თუ გიყვარდეს, რამდენიც შეიძლოს, იმდენი, დაამზადეთ!.. კირი გვაქვს დასაწვავი, რომ საყდარი შევაკეთოთ როგორმე. მოძღვარი აღარ მასვენებს და ქალბატონსაც დაუჯნია, უნდა შევლესოთო!.. კარგია! სულის საქმეა!.. წყლის მოტანილი შემა წმინდა იქნება და წმინდა საქმესაც უნდა მოხმარდეს.

— აგრე ვქნათ შენი კირიმე!

იმ საუბრის დროს შორს, ხვადაბუნებში გამოჩნდა ერთი ვილაც ცხენოსანი. პირდაპირ სასახლისაკენ მოაგეღვებდა ცხენს. ზაალმა შენიშნა და თქვა: მოურავო! ის ცხენოსანი, ვილაცა არის, თუ ფათარაკს არას გადაჰკიდებია, სწორეთ გიჟი უნდა იყოს!.. თავ-შიშველა, უქულოდ რომ კაცი მოგზაურობდეს, გაგონილა?

მოურავი მიაჩერდა და ღიმილით მოახსენა:

— იმერელი უნდა გახლდეთ ვინმე! — გაჩეჩილ თმაზე ფაფანაკი ეღება და არ ეტყობა.

— იმერელი?! იმერელს აქეთ რა უნდა?

— რა მოგახსენოთ, მაგრამ, სწორეთ იმერელი კი უნდა გახლდესთ—ცხენსაც ისე მოათამაშებს...—ცხენოსანი ამასობაში პირდაპირ მოადგა არაგვს. ხიდი რომ წაღებული დახვდა, ფონს დაუწყო ძებნა: აატარ-ჩამოატარა წყლის პირად ცხენი და ბოლოს უკანვე გააბრუნა, „ვე ჰუ! შენ საქმეს. ნურას უკაცრავათ იმერელო, ხიდი ვერ დაგახვედრეთ!“ — თქვა დაცინვით ზაალმა და მიუბრუნდა მოურავს — იმერეთის დეღეები ეგონა, ბუჭულა წისკვილების საბრუნებელი... მგონია, ისე კი დაფრთხა, რომ ერთ წლამდი ღომიც ვეღარ იცნოს!..

— შენი რისხვა ნუ მომეცემა, თუ არ გამოალოცვინა, გული საგულეს აღარ შერჩეს! — დაემოწმა ღრეჭით მოურავი.

ცხენოსანმა მისი ბედაური გააქენ-გამოაქენა ქალებში — გაახურვა ო წამოიყვანა პირდაპირ მდინარისაკენ. რომ მოადგა კიდეს, ჰკრა დეზი და გადაუშვა აზღვავებულ წყალში. ცხენმა და კაცმა ორივემ ძირი გაიარეს, თითქო ჩაინთქენო. ცოტა ხანს შემდეგ ამოყო ცხენმა თავი და იწყო ცურვა.

გვერდელათ; მხედარი ზურგზე ეკრა და თავს უჭერდა, რომ პირდაპირ მეორე კიდეზე გაეყვანა კლდეს ზემოთ; მიუახლოვდა კიდეც, მაგრამ წყალმა დიდი ხე ჩამოატარა და მოხვდა ცხენს; ცხენი მოტრიალდა, მისცა თავი ქვემოთკენ წყალწყალ, რადგანაც გასასვლელ კიდეც ჩამოსცდა; მხედარმაც მიუშვა ლაგამი და თვალის დახამხამებამდი ტრიალ მორევში ამოყვეს თავი— „არიქა, ვინ ხართ მამაცი?! მიეშველეთ! მცურავებს დაუძახეთ! უშველეთ!..“ ჰყვიროდა ერისთავი. მორევში ცხენი შეჩერდა, თითქო თავს ანებებს ბრძოლას და ბედს ემორჩილებაო, მაგრამ, მხოლოდ თურმე ისვენებდა. მოიკრიფა უკანასკნელი ღონე და, მხედრის კიჟინით გამხნე-ვებული, გადაეშვა საჩქეფზე. იქ კი რამდენიმეჯერ გადაატრიალა ადუღებულმა წყალმა. მხედარი ზედ აღარ იჯდა, ფაფარში ხელ-ჩაკიდებული განზე მიჰყვებოდა ცურვით. დიდზე ადევნა თვალი ერისთავმა და ბოლოს, როცა მიეფარენ და აღარა ჩნდენ, მწუხარებით სთქვა: ვაი, უბედური!.. აქ კიდევე შეიძლებოდა შველა, ამ მორევში, მაგრამ იქ, იმ უცნაურ ჩენჩქერში ვინღა რას გააწყობს!.. სთქვა ო საჩქაროთ დააპირა წასულა.

ყვირილზე მარიამი შემოვარდა დაფეთებული. ქმარმა უამბო ყოველიფერი და როდესაც მიაწია ბოლომდე, უთხრა: იქ კი დაიღუპენ, მგონია, საჩქეფშიო! მარიამმა მოუხშირა კივილს, ორჯელ-სამჯელ დაიკრა მუხლებზე ხელი და ერთ-ხელ ყბაზედაც ჩამოისვა, თითქო ჩამოიპოტნაო. ბევრი იწუწუნა: ვაი, დედი მისის თვალების დადგომასო და რომ მოი-ოხა გული, დავითნი გადაშალო!. მიმართა ჩვეულებრივად ჭირის კანონს — შემოიტუხა მოურავი და ჩაახველა. რა ქენი მოურავო, ვერავინ მიაშველე?.. ჰკითხა ზაალმა.

— მივაშველე, შენი ჭირიმე, მაგრამ მცურავები შემი-შინდენ, ველარ შებედეს წყალში!. ნამეტანი გადარეულია.

— ჩაატარა?

— შორს არ წაუღია! იქვე მოსახვევში, ხეებს რომ ხერ-გავს ხოლმე, ზედ მიაყარა...

— ეგება გამოატანიო როგორმე, მადლია! სთქვა ქალბატონმა.

— რაღა გამოსადეგი გახლავთ, შენი ჭირიმე — კაი რამე კი გახლდათ!.. ას ოქროთ მამა შვილს არ დაუთმობდა!..

— ხომ არ გადარეულხარ, მოურავო? ბძანა ვაჟბატონმა — მირონცხებულზე მაგრე გაგონილა ლაპარაკი?

— ვინ მირონცხებულია, შენი ჭირიმე? მე ცხენზე მოგახსენებთ, თვარა ის კაცი როდი დამხრჩვალა.

— როგორ თუ არ დამხრჩვალა?! მიაყვირეს ორივემ.

— თქვენი რისხვა არა მქონდეს!.. აქ რომ ჩაყო თავი წყალში, ე იქ ამოყო ჰა, იხვივით!.. ცხენის დაღუპვას ჩივის როგორ ვერ გადავარჩინეო, თვარა თვითონ, გინდ წყალიც არ გადასხმოდეს თავზე... გაწუნწულა კი ძალიან და სახაბაზოში შევგზავნე თორნეზე გასაშრობათ! .

— მადლობა ღმერთს! სწორეთ კაი მახარობელი ხარ!.. მიამა ჭეშმარიტათ? ვინ არის და რა საქმე აქვს, ვერ გაიგე?

— ჯერ არა უთქვამს რა, შენი ჭირიმე! თქვენ ნახვას კი ეჩქარება და, როგორც კი გაშრება, გიანლებათ, თუ უბძანებთ!

— ძალიან კარგი იქნება... შემომგვარე! მოურავი გავიდა და ერისთავი კი გახარებული ეუბნებოდა თავის მეუღლეს: არ ყოფილა უბრალო ვინმე! უკეთესი სიმარჯვე ღმერთმა შეარცხვინოს!.. ხომ გაიგონე, მცურავებმა ვერ შებედეს შეცურვაო და იმან კი ეს აზღვავებული არაგვი სიგძისათ გამოვივლო ლაჯებში!.. სწორე მოგახსენო, მეც გამიჭირდებოდა ჩემ სიყმაწვილეში მაგის გაბედვა. — მარიამმა ჩაიციხა და ჩაახველა.

— რას იცინი? გაგახსენდა განა, შენ რომ თავს გაწონებდი და ალაზანში ჩავაგდე ცხენი. ეჰ, ყოველიფერს თავისი დრო აქვს — დაამატა ხენეშით.

მოურავი შემოუძღვა ახალგაზდა კაცს. ტანმაღალი, წელში წვრილი, მხარ-ბეჭიანი, ფაფანაკ უკან გადაგდებული, გაჩეხილი თმით და გაწკვერტილის უღვაშებით, ტიტველა პირზე, სწორეთ სასიამოვნო შესახედავი იყო. მოხდენილათ

გადაიჯვარადინა ფეხები და თაყვანი სცა ერისთავს. — გამარჯობა შენი! უბძანა ერისთავმა.

— ღმერთმა გამარჯობა ნუ მოგიშალოვს, ჩემო ხელმწიფე! მოახსენა მოსულმა და მეორეთ სცა თაყვანი.

— მადლობა ღმერთს, რომ გადარჩენილხარ!.. რა გაჭირვება გადგა მისთანა, რომ განსაცდელში იგდებდი თავს?..

— ჩემი განსაცდელი რაღა სახსენებელია, შენი ჭირიმე, მაშინ როდესაც მთელი საქრისტიანო განსაცდელშია ჩავარდნილი?!. მასთანაც არ მეგონა, თუ ეს დღე დამადგებოდა... ცხენის იმედი მქონდა. ბევრჯელ შემიტურებია ჩემი აფხაზურა ალაღვებულ ზღვაში და არა გაჭირვებია—რა და დღეს კი ამ უბრალო წყალმა დაგვამარცხა. ალბათ, წერა იყო, სტქვა და ისეთი ამოიხვნეშა, თითქოს გულ-ღვიძლი ამოატანაო! თვალეზზე ცრემლები მოადგა.

— შენ, როგორც გატყობ, ძალიან გებრალება შენი „აფხაზურა!“

— ძმასავით მყავდა, ჩემო ხელმწიფე, თანშეზდილი და შეჩვეული.

— თუ ზღვაში მისთანა არა იყო რა... ხმელეთზე ჩემ „არაბულას“ ვერავინ მისწვდება. სამაგიეროთ მიჩუქებია შენთვის! ჭაბუკმა რამდენიმე ბიჯი წინ წადგა, ცალი მუხლი მოიყარა და ჩოხის კალთაზე აკოცა. მოურავი შეიშმუნა და შურით შეხედა დაჯილდოვებულს.. მოურავო, ბძანა ზაალმა ხომ გესმის!.. რას უოყობ? ზედაც შენი მოჭედილი უნაგირი დაადგი—შენ ჯერ მაინც არად გინდა და მერე სხვას გაჩუქებ.

— არ ემჯობინება, შენი ჭირიმე, რომ წითელი ლაფშა უბოძოთ?

— ვინა გკითხავს? შენ აასრულე, რასაც გიბძანებენ!

— კი, შენი ჭირიმე, მაგრამ რომ არ იკარებს უნაგირს ის შეჩვენებული.

— როგორ თუ არ იკარებს?

— არ იდგამს!.. წელიწადია, ზედ აღარავინ შემჯდარა!.. როგორ მეჯინიბეებს ძლივს გამოჰყავს!.. გაურავებულია!..

— შენ ჯავრი ნუ გაქვს? ამან იცის და იმ ცხენმა.

თუ კი ვერ შეჯდება, რათ უნდა..!

— წმ! აჰა, ღმერთო, კიდევ თავისას ამბობს — სულელი არ მოჰკვიანდება, თორემ გიჟის მოთვინიერება ყოველთვის შეიძლება — შენ რას იტყვი, ყმაწვილო?

— მოვიხმარ ღვთისა და თქვენის მოწყალებით! რაშებს ხედნიან და ცხენი მისთანა რა იქნება, რომ ვერ დაიმორჩილოს კაცმა, — მოახსენა ღიმილით.

— მეც ანგრე მგონია. ღმერთმა მოგახმაროს; — ახლა კი მიამბე, რისთვის გარჯილხარ და საიდან ხარ?

— კახეთიდან გახლავარ!

— კახეთიდან?! მერე და გზა შეკრული არ არის?

— გახლავთ, მაგრამ მე კი ფირმანი მიჭირავს ხელში.

— იმერელი უნდა იყო?

— გახლავარ, მაგრამ დიდი ხანია, რაც მოვშორდი იქაურობას და კახეთში ვარ! თქვენმა სიძემ გაახლოთ ჩემი თავი, ბიძინა ჩოლოყაშვილმა.

— რა ამბავია?

— წიგნი მოგართვათ და იქიდან გაიგებთ ყველაფერს, ჩემო ხელმწიფე! ამოიღო უბიდან წერილი, და მიართვა... ესეც ქალბატონმა შოართვა დიდ-ქალბატონს...

— საკვირველია, რომ არ დაგსველებია?..

— გასამთლულ ტილოში გახლდათ გახვეული! — ფაცა-ფუცით გახსნა წიგნი ერისთავმა და დაუწყო კითხვა ჩუმად. მისმა მეუღლემ სათვალეებს დაუწყო ძებნა. მოურავი და იმერელი კი იდგნენ და შესჩერებოდნენ. კითხვის დროს ერისთავს აღელვება ეტყობოდა და რამდენჯერმე შეხედა იმერელს...

— ხომ არ გადარეულა?!. რა მოსაფიქრებელია!.. ჰკითხა ზაალმა. იმერელმა მოურავს შეხედა და ხმა არ ამოუღია... ერისთავი მიხვდა და დაითხოვა მოურავი. მარიამიც სათვალეების მოსაძებნათ წავიდა. დარჩენ მარტო ორი.

— იწერება: ქრისტიანობა ამოვარდაო. წირვა-ლოცვა აღარ არის, ზარების რეკა აღარ ისმის; ხატი შეურაცხვეს და ტამ-

რები გააუპატიურესო!.. ეს ჩვენც გაგონილი გვექონდა, მაგრამ რა ვქნათ, რომ თავს ზევით ღონე აღარ არის!.. ღვთის რისხვა მომდგარია და უნდა ავიტანოთ, ღვთის ნებასვე უნდა მივენდოთ!

— მე რა მრჯის თქვენი სიტყვის შებრუნებას, შენი ჭირიმე, მაგრამ ხომ მოგეხსენებათ: ურია იღრჩობოდა და ღმერთი ახსენა—მიშველეო. ღმერთმაც უბძანა: ხელი გაანძრიე და გიშველიო.

— ეგ ანდაზა კარგია, მაგრამ უფრო სხვა დროს!.. მართო ხელის განძრევა ვეღარას გვიშველის!—მაინც რისი იმედი აქვს?

— ჯერ ღვთისა და მერე თქვენი!.. ხუთასი მეომარი თვითონ გამოჰყავს სულ დარჩეულები, ხუთას-ხუთასს ერისთავებიც ჰპირდებიან—ეს ათას ხუთასი; ერთი ხუთასის იმედი თქვენგანაცა აქვს!..

— მერე და ორი-ათასი კაცით სამოცი-ათასზე გალაშქრება რა მოსაფიქრებელია? სხვა რომ არა იყოს რა, ისიც კმარა, რომ ალაზნის პირზე გაღმა-გამოღმა თხუთმეტი-ათასი ულუსი სახლობს... დიდი და პატარა ყველა მეომარია.

— ორი-ათასი ქართველი ხუმრობა არ გახლავთ, შენი ჭირიმე, თუ აქედან შემწეობაც იქნება. ნათქვამი გახლავთ: ცდა ბედის მონახევრეაო.

— ეგ ანდაზა ჩემისთანა ხნიერებზე აღარა სჭრის!.. ჩემი სიძე ჯერ კიდევ ყმაწვილია, გული საგულეს აქვს!—მე მიკვირს ქსნის ერისთვისაგან, როგორ დაეთანხმა?.. არ იცის, რომ შავითი იქ ყვენს ააშფოთებს და აქ ქართლის მეფეს გარისხებს?

— გამარჯვებას რომ გაიგებს, ქართლის მეფეც აღარას იტყვის. მართალია გათათრებულია, მაგრამ გული მაინც ჩვენსკენ უფრო აქვს და რომ გამარჯვება ჩვენ დაგვრჩება ღვთით, ამაზე ეჭვი არ უნდა ვიქონიოთ.

— აბა, ჩემო იმერელო! ყმაწვილი ხარ და წინ-დახედულობა გაკლია. მთელმა კახეთმა ვერა უყორა ჭ ახლა ორი ათას

სი კაცით უპირებთ გადენას?—აბა, რა სათქმელია! ციხეები ხელში უჭირავთ და ქალაქი!.. ვერცა რას კახეთს ვუშველით და ქართლსაც საფრთხეში ჩავაგდებთ... გამძვინებული ყვენი მიზეზს ეძებს, რომ ქართლსაც ის დღე დააყენოს, რაც კახეთს!—დღეს თუ კიდევ სული გვიდგას, ბატონი მეფის წინდახედულობის ბრალია. ღმერთმა დიდი დღე მისცეს ვახტანგ მეფეს.

— შახნავაზს?! ნაღვლიანი ღიმილით უპასუხა იმერელმა. და უნდოდა რაღაც მოეხსენებია, მაგრამ ამ დროს გიჟივით შემოვარდა კირილე მღვდელი და მოახსენა.

— ქსნის ერისთავები გაიხლენ, შენი ჭირიმე!

— ქსნის ერისთავები?.. მობძანდენ.

— ისინი გახლავან შენი ჭირიმე! სწორეთ ისინი—იმეორებდა გულ-ამოვარდნილი—სწორეთ ისინი ვნახე!.. დიდება შენს საკურველებას, უფალო!..

— მღვდლო, შენ როგორღაც ვერა ხარ შენს გონებაზე?

— თქვენი რისხვა ნუ მომეცემა, ისინი არიან? სწორეთ ისინი! ვიცანი!

— დიდი საქმე მომხდარა: რავექნათ მერე, რომ იცანი?.. ახა ღმერთო? რას გაჩერებულხარ! წადი სთხოვე მობძანდენ-შეუძებნი სასტუმროში და მეც ახლავე გამოვალ. — ქალბატონს შეატყობინეთ!.. შენ, ჩემო იმერელო, მიდი მოურავთან, მოიცადე სანამდი პასუხს მივწერდე ჩემ სიძეს... ეს ერისთავებიც უმიზეზოდ არ უნდა იყონ ჩემთან მოსული... ჩაილაპარაკათავისთვის და შევიდა ოთახში.

მთელი ოჯახი ფეხზე დადგა. ფარეშები გარბო-გამორბოდენ აქეთ-იქით; მზარეულებმა ნებიერი წამოაქციეს, ხაბაზებმა თორნეს ჩაუკიდეს; გამღლები დატრიალდენ და შეიქნა ერთი ალიაქოთი. მოურავი დიდი გულმოდგინებით შეჰყვიროდა ხან ერთსა და ხან მეორეს: არიქა მიშველეთ!.. აბა, გაისარჯეთ! არ შემარცხვინოთ... აბა, თქვენ იცითო და სხვანნი. ამაებს ძალიან გულ-მოდგინებით იძახოდა, მაგრამ თვითონ: კი ერთ ალაგას იდგა და არ ინძროდა, არც ის იცოდა,

ვის რა უნდა გაეკეთებინებია და ვინ რა საქმეზე მიდიოდა... ის მხოლოდ ისე, როგორც მოურავის რიგი და წესი მოითხოვდა, ისე იჩარჩებოდა, რომ მისი ყიჭინი გაეგონათ და ერთგულე-ბაში ჩამოერთმიათ. ცხვრები მოაბლავლეს, ქათმები ააკრიახეს, ბატ-ინდოური მორეკეს. იყო ერთი ფაცა-ფუცი და მზადება. მოურავი ხან იმას დაუხვდებოდა წინ და ხან ამას. შინჯავდა საკლავებს, სიმსუქნე ხომ არ აკლიათო და ოფლს იწურავდა.

ამ დროს ერისთავები: სტუმრები და მასპინძელი სამივე ერთათ იჯდნენ სასტუმრო ოთახში ტახტზე ფეხ-მოფრთხნით და გაცხარებული საუბარი ჰქონდათ. ერთი მათგანი ახოვანი მოხუცებული გაჩუმებული იყო და თავის ქნევით ეთანხმებო-და ახალგაზდა კაცს, გაცხარებით მოლაპარაკეს.

— შალვა ჯერ ყმაწვილია და გულის აუყოლობა მაგის-თვის ძნელია, ჩემი სიძე ბიძინაც არ არი დიდი ხნის... მას-თანაც უოველ დღე უყურებს თავის თვალით ქვეყნის უბე-დურებას, და თვითონაც თავს იმეტებს. მაგრამ, შენი კი მიკვირს, ჩემო ელიზბარ — მიუბრუნდა მოხუცს ზაალ — ლხინი ბევრი გინახავს და ჭირი კიდევ მეტი აგიტანია!.. შადლობა ღმერთს, გამოცდილება არ გაკლია და როგორ გაივლეთ გუ-ნებაში მაგისთანა ძნელი საქმე?

— რა ვქნა, ჩემო ზაალ... მეც ბევრი ვურჩიე ამ ჩემ ძმის წულსა და შვილობილს, მაგრამ რომ ვერა შევაგონე-რა?.. დაუჯინია: მარტო წავალო!.. და შასთანაც, ღმერთთან სწორი სჯობს, მეც მიჯდება. ჭკუაში ამ ყმაწვილების განძრ-ახვა!.. ამისთანა სიცოცხლეს სიკვდილი სჯობია. საქრისტიანო უნდა იმხოობოდეს და ჩვენ აქ უნდა ვისხდეთ გულ-ხელ და-კრეფილი? — „უგანგებოთ ვერას მიზმენ, გინდ შემებან ხმელ-თა სპანიო!“ ჩვენც მივენდოთ განგებას.

— კი, მაგრამ განგებას უნდა დავაცადოთ... დღეს ასეა, ზვალ ისე იქნება; აი, გუშინ რა ავდარი იყო და დღეს რა დარია? — დროსაც შერჩევა უნდა.

— უკეთეს დროს ჩვენ ველარ ჩავიდებთ ხელში — წამო-იძახა ცხარეთ შალვამ. — კახელების გულის გატეხა ქართლსაც

გადაედება!.. ჯერ კიდევ სანამ სასოება არ წაჰკვეთიათ და კიდევ რალაც იმედი აქვსთ კახელებს, ჩვენც უნდა მივეშველოთ!.. თუ ვერ გავიმარჯვებთ, სახელოვანათ მაინც დავიხლოცებით: „სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა სიკვდილი სახელოვანიო!“.

— დიახ, კარგი კაცის ნათქვამია ეგ სიტყვები, მაგრამ არც იმას უმოძღვრებია ცუდათ, ვინც სთქვა: „სიფრთხილეს თავი არა სტკივაო“.

— კი, მაგრამ ხანდახან სიფრთხილე — სიფთხლის განაყოფია, — ჩაილაპარაკა ღიმილით ელიზბარმა — და სიამოვნებით შეხედა შალვას.

— აგულიანებ? სთქვა წყენით ზაალმა. — თქვენ შეგიძლიათ თქვენი თავი გასწიროთ, მაგრამ ქვეყანას რას ერჩით? იმას აღარას კითხავთ?.. ორი ათასი მხედარი იქ გავწყვიტოთ... ჩავკლათ! აქ ვინლა დავახედეროთ, როცა გარისხებული ჩვენზე მოვლენ... მაგ ურჩობით მეფეს გავიწყრომებთ და მეტი არა გამოვარა... ჯერ ასეა, თუ ისე, თავის წინდახედულობით ბატონმა მეფემ ქართლი შეინახა. ყენის გული მოგებული აქვს და ჩვენ რათ გავუხდეთ მიზეზათ, რომ ამდენი ხნის მეცადინეობამ ჩალათ ჩაუაროს?

— ვაი, ამისთანა ქვეყნის შენახვას!.. წამოიძახა ცხარეთ კიდევ შალვამ. კახეთი გათათრდა; ქართლის მეფე, მირონცხებული ვახტანგ — დაცვეთილ შახნავაზად გადაიქცა... სამოც ქალ-ვაჟს გარდა დღეს კიდევ ორი იმდენს ვაგზავნით ხარკათ ყოველ წლობით... ქვეყანა გოდებით აივსო — მეტი უბედურება რალა დაადგება ქვეყანას!.. დღეს თუ ხვალ ქართლიც აღარ იქნება, ისიც კახეთივით აოხრდება. განსხვავება მხოლოდ ის იქნება, რომ კახელებმა სახელი მაინც ნახეს, ხორცი გასწირეს და სული გადაირჩინეს და ჩვენ კი სულსაც ვწყმენდავთ!..

— მართალია — დაამატა ელიზბარმა — „მტერი მოყვრულათ მოსული მტერზედაც უარესიაო!“ — შახნავაზის მელა-კუდობა პირველი არ არის... მანამდი ეფერება შახ-ნავაზს, სანამ

ესაჭიროება და მერე კი უკუ აგდებს! — უნდა, რომ ჯერ კახეთი ჩაჰყლაპოს ხელ-შეუშლელათ და მერე ქართლსაც მოსწვდება... მტერი პირდაპირი ისე საშიში არ არის, როგორც მოყვარულათ შინ მელასავით შემოპარული.

— ქეშმარიტათ მაკვირვებს თქვენი განზრახვა!.. მე ჩემი მხრით ვერცარას გავბედავ და უარს შევუთვლი იმ ჩემ სიძეს და თქვენ კი ღმერთმა ხელი მოგიმართოსთ. არ ინანოთ ბოლოს კი!.. დიდხანს გასტანა მათმა საუბარმა. შალვა ცხარობდა. ზაალ მოთმინებიდან გამოდიოდა და ელიზბარი ორ ცეცხლ-შუა იყო, ორივე მხარეს აგონგროვებდა, რაც კი მოხერხდებოდა. ბოლოს იქამდი მიდგა საქმე, რომ ქსნის ერისთავები უსადილოთ აპირობდენ წასვლას... უკმაყოფილოთ წამოდგენ ზეზე, მაგრამ კარი გაიღო და შემოვიდა მარიამი. ხელში წმინდა გიორგის ხატი ეჭირა. ღმერთმა კეთილათ დააგვირგვინოს ეგ თქვენი ქრისტიანული განძრახვა და ეს იყოს თქვენი წინამძღოლიო — დაუსვენა ხატი. სამივე ზეზე წამოდგა გაკვირვებული. ჩემო ბატონო, მიუბრუნდა ქმარს — ქვეყნიური გონება ცამდინაც რომ უწევდეს, მაინც ვერ მიწვდება ღვთის განგებას!.. ნუ ეწინააღმდეგები და ეურჩები ამათ სურვილს, რომელიც იქ თურმე ცაში დასკენილა და აქ მხოლოდ საგულისხმოდ გადმოტანილა!.. შემოდი მამაო და ამხილე!..“ გასძახა მარიამმა. შემოვიდა კირილე და გაჩერდა. ერისთავები ერთმანეთს შეჩერებოდენ, თითქო ეკითხებოდენ: რა ამბავიაო? „აბა, მამაო, რას იტყვი? განაგრძო მარიამმა.

— ეგენი გახლავან, შენი ჭირიმე, ვიცანი!..

— მღვდლო, რა დაგიჯინია ვიცანიო — ეს მეორეთ ამბობთ... რა ვქნათ მერე რომ იცანი?.. გამოცანა გერგება თუ? ჰკითხა გულ-მოსულმა ზაალმა.

— აკი, მოგახსენეთ, ბატონო, ისინი არიან მეთქი!...

— ხომ არ გადარეულხარ!.. — მეც ვიცი, ვინც ბძანდებიან.

— არა, ბატონო, მე ხომ მაგას არ მოგახსენებ..

— რა დაგემართა? როგორ ვერსტაიგე? სიზმარში რომ ნახა, გააწყვეტია მარიამმა.

— სიზ...მარ...ში?! — გაოცებით იკითხა ერისთავმა და პირი გააღო.

— დიახ! ჩემო ბატონო! — თქვა კირილემ და მოჰყვა თავიდან სიზმარს... ერისთავები გაოცებით უგდებდნენ ყურს. როცა მივიდა კირილე იმ ადგილამდე, სადაც საყდარში შესულმა, გამირები დახოცილი ნახა, ზაალმა უცბათ გააწყვეტია სიტყვა: მესამე? მესამე ვინ იყო? ველარ იცანი...

— ახლა, ესენი რომ ვნახე, ისიც მომფიქრებდა ბქვენი სიძე გახლდათ, სწორეთ ის იყო!

— ბიძინა ჩოლაყაშვილი? მე ხომ არ გინახავარ?

— არა, შენი ჭირიმე, თქვენ იქ არ ბრძანებულხართ!.. და ის უცხო მხედარიც ეს იქნებოდა — მიაშვირა ხელი მარიამმა წმინდა გიორგის — გწყალობდესთ და გიწინამძღვროსთო!.. ერისთავები გაქვავებულსავით იდგნენ საგონებელში ჩავარდნილი და ხმას ველარ იდებდნენ. ბოლოს ელიზბარი მოუბრუნდა ზაალს: ახლა რაღას იტყვი?

— იყავნ ნება უფლისა, რაღა შეთქმის... აქ წინდაწინვე სასწაულსა ვხედავთ... თქვენ სამიცა კმარხართ! ხომ ხედავთ, მე ნამეტანი ვყოფილვარ... მე მეფის ურჩი ვერ ვაგხდები... მაგრამ თუ კირილე მოძღვრეს შეგონებით ჩემ საყმოდან, წამოგყვებათ ვინმე, არ დავუშლი, მით უფრო, რომ მე არა ვიცი-რა — გაიციანა და ჩაილაპარაკა. — მამაო კირილე, იმედია, შენ თუ შეაგონებ და ჯვრით ხელში წინ წაუძღვები, წაგყვებიან.

— ღმერთო შენით! — სთქვა კირილემ, გამოისახა პირჯვარი და ემთხვია ხატს!

— ამინ! გაამეორეს ერისთავებმა და ემთხვიენ ისინიც... მერე დასხდნენ და შეუდგნენ თათბირსა მოილაპარაკეს; დრო დანიშნეს, მაგრამ გააფრთხილეს კი ერთმანეთი, რომ ეს საქმე საიდუმლოთ ყოფილიყო. სპარსელების სახელიც არ უნდა ხსენებულიყო და მიზეზათ იმერლები გამოეგონებოთ, რადგანაც ისინიც იმ დროს დადიანზე ეპირებოდნენ გალაშქრებას.

სიზმრით გამხმრებულსა და დაიმედებულ ერისთავების სიხარულს საზღვარი აღარ ჰქონდა. გაიმართა ლხინი, როგორც არაგვის, ისე ქსნის ერისთავების საკადრისი მზის გადახრამდი შეექცენ და მერე გაუდგენ გზას. მეორე დღეს იმერელმაც ჩაიღვა უბეში სადასტურო წერილი ჩოლოყაშვილთან გატანებული, გააცურვა თავის ახალი ბედაური „არაბულა“ და იმ გზითვე წავიდა, რა გზითაც მოდიოდა. მოურავი შესჩერებოდა გამოლმიდან და გულზე შუქს ირტყამდა. ვაი, შენს ტყავს!.. ბატონს იმისთანა ბედაური გამოაღალა მის გახრეკილ ბახში და მე ზედაც აღარ შემომხედლო—წუწუნებდა გულ-დაწყვეტილი და აქეთ-იქით აქნევდა თავს.

III

ერთ დროს საწერეთლოში ბევრი გამოჩენილი აზნაუ-შვილი იყო, მაგრამ ბაქარა ბაქრაძეს კი ვერავინ შეედრებოდა. მეფის ერთგულმა, ბატონის მორჩილმა და ქვეყნის მოყვარულმა გვარიც კი დააწინაურა, არა თუ თავისი სახლი. წერეთლის მოურაობამ მაინც სულ ფეხზე დააყენა. ერთათ ერთი სამწუხარო მისი ის იყო, რომ შვილი არა რჩებოდა, მაგრამ, როცა მეზობლების რჩევით, ახალშობილს გლახა დაარქვა და ღვთის სახელობაზე გაუშვა, ისიც მართლა ჩიტივით წამოეზარდა. ვაჟს კიდევ ორი ქალიც თან მოჰყვა ტყუპათ და ამან ხომ სულ მთლათ დაავიროგვინა მისი ბედნიერება, მაგრამ სოფელი განა დიდხანს ვისმეს ახარებსო? მართალი ნათქვამია: „ერთი ხიდან ჯვარიც გამოვა და ბარიცო“!.. სულ სხვა ნაირი კაცი იყო მისი უმცროსი ძმა კიკო!.. ოჯახზე გულ-ავარდნილი და გარეწარი. ამბობდა გუნებაში: „სადაც კვამლი მაღალიო, მეც იმისი მაყარო“ და ლხინი, ან დღეობა არსად გაუცდებოდა. აქეთ-იქეთ ხეტიალში ერთხელ სადღაც სახადს გადაეყარა და შინ საორმოცრა სნება შემოიტანა, თვითონ მოიხადა, მაგრამ ძმა და რძალი კი, ორივე ერთი კვირის განმავლობაში გამმოათხოვა წუთისოფელს. დარ-

ჩენ ობლები ბიძის საპატრონოთ. კიკო დააწვა სავსე ოჯახს თავზე და ნელ-ნელა გაუტკბა ბატონობა.

პატარა ქალები გააბარა ღვიმის მონასტერში და ვაჟი კი მიუშვა ნებაზე, რომ, ეგები, ფეხი სადმე წაამტვრიოს, საფრხეში ჩავარდეს და ოჯახი მე დამრჩეს საკუთრათო! მაგრამ ნათქვამია: „კვიცი გვარზე წავაო“, ღლითი ღლე პატარა გლახუკი სიკეთეში შედრიოდა და თექვსმეტი წლისას იმ ახლო-მახლოში ველარავინ სჯობდა. ერთხელ, სასახლეში მიმავალმა შენიშნა, რომ დიდი და პატარა, ბატონ ყმიანა ყველა ერთათ ეზოს-ხეს გარს უხვევოდენ, ქიშკარს რომ მიუახლოვდა, გადახტა, ცხენი ყორეზე მიაბა და ქვეითათ იახლა ბატონს. „ოჰ, გამარჯობა შენი — მიაყვირა წერეთელმა — სწორეთ კაი დროს მოხვედი!..“ გაქებენ ლ, თუ მართალია, ახლა გამოჩნდება: ქორი ჩამოეკიდა ხის წვერზე და უნდა აუშვა როგორმე.

— ბატონი ბრძანდებით! ასვლით ავალ ხეზე, მაგრამ იშტო რომ ველარ მიმაგრებს წვეროში.

— ჰო და, საქმეც ეგ არის მიაძახეს აქეთ-იქიდან კარის კაცებმა, ფვარა ასვლით განა ჩვენ კი ვერ ავიდოდით?

— არა, სხვა რამე უნდა იფიქრო — დაამატა ბატონმა.

მაშ, მეტი აღარა გაეწყობა-რა, თოფით უნდა აუშვათ მოახსენა გლახუკმა.

— თოფით?! ქორი კი არ მომიკლა.

— რა ბრძანებაა, ღიმილით უთხრა ახალგაზდა ბაქრაძემ და გადმოიღო თოფი, რომელსაც იმ დროის მიხედულობით არ იშორებდა და სულ თან დაჰქონდა. გადგა განზე, წამოიჩოქა ცალ მუხლზე და ამოიღო ნიშანი. ყველამ სული გაკმინდა, დაიჭეჭა თოფმა დაბლა და მალლა ქორმა შეიფრთქილა.

„ვეჰ, წავიხდა“ — მიაყვირა წერეთელმა.

— რათა, შენიჭირიმე?.. ქორი ორივე ფეხებით გახლავთ ჩამოკიდებული, გაფარჩხულათ და ერთი ტყვია ორივე თასმას ხო ვერ მიუდგებოდა? მარჯვენა შეეწყვიტე და ახლა მარ-

ცხენას ვესვრი. გატენა მეორეთ თოფი და ესროლა. ქორი დაბლა დაეშვა, მაგრამ ჯერ შუამდინაც არ ჩამოსულიყო, რომ უცფათ ჰაერშივე გადატრიალდა და ჰკრა ცაში კამარა. გაფრენილ ქორს ბაზიერები დაედევნენ. ყველას ძალიან გაუკვირდა ეს სიმარჯვე ახალგაზდა მეთოფის, მაგრამ თვითონ იმას არც კი შეუმჩნევია, თოფს დაუწყო ფერვა.

— გამოძიბანეთ ჩემი ყირიმი! ნათქვამია: „თოფი მეთოფეს და მეთოფე სოფელსო“. სწორეთ შენი საჯადრისი ყოფილა ის თოფი, და ღმერთმაც შენ მოგახმაროს — სთქვა წერეთელმა. გამოძიბანეს წვრილ ლულისანი სულ ოქროთი შემოსალტული გრძელი თოფი და გადასცეს მეთოფეს. სასახლეში ბევრს არავის დარჩენია სასიამოვნო ახალგაზდა გლახუკის გამარჯვება, მაგრამ მაგიერთ ერთი ვინმე კი სულ სხვა გუნებაზე დააყენა: კოშკიდან თურმე გადმომდგარიყო ახალგაზდა წერეთლის ქალი და სარკმელში უყურებდა გულისფრიალით ამ ამბავს. გაგონილი ჰქონდა ახალგაზდა ბაქრაძის ქება გულში გასავლებათ, მაგრამ დღევანდელმა ნანახმა კისე გაიტაცა, რომ თავი ველარ შეიმაგრა და სატრფიალოთ გადაუშალა გული.

ტყუილა არ ჩიოდა ძველათ სამღვდლოება, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ სახარებაზე უფრო გაუტკბა ქვეყანასო; საუკუნეების განმავლობაში დიდი და პატარა ყველა იმას ეწაფებოდა; კაცები, ტარიელ-ავთანდილსა ბაძვდენ, ქალები ნესტან თინათინობას ცდილობდენ. მეფე და კარის-კაცები — როსტევან სოგრატობაზე სდებდენ თავს; მსახურნი შერმადინობდენ და მოახლე გამღლები კი ასმათობას სჩემობდენ. აქაც, ამ შემთხვევაში, წერეთლის ქალს გამოუჩნდა ასმათი და გაიშართა მიწერ-მოწერა. სიყვარულის უმეცარმა ახალგაზდა ბაქრაძემ იგრძნო პირველათ უცნაური რამ, გაიმსჭვალა სულიან-ხორციანა, მიჰყვა სიყვარულის მდინარეს, გადაჰყვა საჩქეფს და შეტოპა მორევში. გუნება შეეცვალა, ჩვეულებრივ რამეებს თავი დაანება და მარტო ხალვას ეძღეოდა. „შორით ბნედა, შორით კვნესაო“ — ამბობდა გუნებაში და სატრფოს

საიდუმლოთ ითხალისწინებდა. იმ დროის ქალები პირობას უღებდენ საყვარლებს „გვიჩვენეთ საქმენი, საგმირონიო“. ეს პირობა ჩვეულებისამებრ ახალ შეყვარებულსაც დაუდეს, მაგრამ სად იყო იმ ახლო-მანლო მისი საასპარეზო? მაშინ კახეთში თათრობა იყო და დიდი და პატარა იქ სპარსელების უღელს ეწეოდა. განსაკუთრებით თავად-აზნაურობა. ეურჩებოდენ მხოლოდ ზოგიერთები აქა-იქ და მათ რიცხვში ახმეტის ბატონი, ბიძინა ჩოლოყაშვილი, ყველაზე უფრო შეუპოვარი იყო. იმის გმირობის ხმა იმერეთამდინაც უწევდა და, აი, ამას დიძართა ახალმა აფხანდილმა. მოემზადა საუცხოვოთ, გამოეწყო სამგზავროთ, შეიკაზმა „ათხაზურათ“ და გაეშურა აღმოსავლეთისკენ. გზაში სევდები შემოაწვა, სამშობლოს დატოვება გულსა სწყვეტდა და საყვარლის მოშორება ზედ ტანჯვის ცეცხლს აკვესდა. მიდიოდა და მილილინებდა:

„ქვ, სოფელ რაშიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა; უფუელიმც შენი მონდობილი ნიადგმცა ჩემებრ სტირსა.“

სად წაიფიან სადაურსა, სად აღუფხვნი საით ძირსა“-ო.

შეჰკენესოდა მთვარეს და შესჩიოდა ვარსკვლავებს. თვალზე ცრემლი აღგებოდა, მაგრამ რომ მოაგონდებოდა უკანასკნელი ლექსის ხანა:

„მაგვამ ღმერთი არ გასწირავს კაცსა შენგნით განაწირსა“-ო, იმედი აფრთოვანებდა და გაორკეცებული სურვილით მიაჩქარებდა თავის ბედაურს. მისი „ათხაზურაც“, გაიგონებდა თუ არა მათრახის ტკრციალს, თითქო მიუხვდა პატრონს გულის პასუხსო, ყურებ გაცქვეტილი, გედივით მოიღერებდა კისერს, აქეთ-იქით ერთს შეიკუნტრუშ-შამოიკუნტრუშებდა და მერე გასწევდა პირდაპირ, თითქო უნდა, რომ გულ-მკერდით მთა და ველი გაიტანოსო.

IV

კახეთის მეფე, თეიმურაზ პირველი, დავით წინასწარმეტყველს ეტოლებოდა თავის გუნებაში: ის ჩემი წინაპარი და

მე მისი ჩამომავალი, ისიც გვირგვინოსანი-მგოსანი და მეცო—
ჭეჭრობდა და ის კი ავიწყდებოდა, რომ დავით მეფობდა
უმადლესათ ჩაგონებული და თეიმურაზი მხოლოდ ქვეშე-
ვრდომთაგან უმდაბლესათ შეგონებული. ის იქ ებრძოდა „ამა-
ლეკთა“ და ეს აქ—თათარ-ლეკთა!.. პოლიტიკაში პოეტობდა,
პოეზიაში პოლიტიკობდა ის დალოცვილი და მით საზარელ
მომავალს უმზადებდა სამეფოს. ამას ატყობდენ ზოგიერთები,
მაგრამ ვინ გაბედავდა ცხადათ მხილებას?—და ჩუმათ კი აქა-
იქ საყვედურები ისმოდა. ზამთრის პირი იყო. გამხიარულე-
ბული ბუხარი გუგუნებდა და კოპიტის შეშას ტკაცა-ტკუცი
გაჰქონდა... ერთი ყმაწვილი კაცი მისჯდომოდა ბუხარს და
ნაკვერცხლებს დაშტერებოდა. იქვე, მახლობლათ ტახტზე
მხარ-თედოს წამოწოლილიყო მოხუცი და პირის სახეს ათამა-
შებდა, ეტყობოდა, რომ თავის გულში რაღაცას საუბრობდა.
უცბათ აიღო თავი ახალგაზღამ და ჰკითხა მოხუცს:

„რა ამბავია, რომ ეს ერთი ხანია ბატონი სადარბაზოთ
აღარ დაბრძანდება?... ჩაუკეტია კარები და ჩამწყვდევულა!..“

— სტვირის გუდას თუ ბერავს?! უპასუხა მოხუცმა ცი-
ვათ.

— გუდას?!..

— ჰო! შარშან გაზაფხულზე ჩაიკეტა და „ლენილი-მეჯ-
ნუნიანი“ დაგვიწერა, ერთხელაც ზაფხულში—„შამი-ფარვა-
ნიანი“, მეორეთ, შემოდგომას—„ხილთა-ქება“ და ახლაც
უთუოთ ზამთრის შესაფერსა სწერს რასმე...

— მაგითი არა დაშავდება რა!.. სწეროს! მოცლის დროს
ეგეც კარგია.

— მოცლის დროს?! მერე და მეფე და მოცლილი დრო
ვის გაუგონია?... არა, შვილო!.. მეფე რომ „პიიპუუ-პიიპუს“
დაუკრავს, მაშინ მისი სამეფო „ვაი-ვაის“ იმღერებს..

— დავით აღმაშენებელიც მწერალი იყო, მაგრამ სამე-
ფოსთვის არა დაუკლია რა.

— აღმაშენებელი წინასწარმეტყველსა ჰხადავდა, აღიდებ-

და ყოველის შემოქმედს; მისი იამბიკო ლოცვა იყო და ანისი შაირები კი ლაზღანდარობაა!..

— რუსთველს ეჯიბრება.

— ჰმ! უკვდავების წყარო და ნაძალადევი ჭა, ერთმანეთს ვინ შეადარა?!

— აგრე ჰკითხე კარის კაცებს!.. მაგრე არ არწმუნებენ,

— კიდევ ეგ არის, შვილო, რომ პირფერობა ახდენს საქმეს! პირმოთნეობა და ფარისევლობა საზოგადოთ კარის კაცების ხელობაა, მაგრამ მეფისგან კი მიკვირს, რომ ტყუუღდება.

— ალბათ სწეულებაა, იმ ერთის ზღაპრული მზეთუნახავისა არ იყოს.

— როგორ თუ მზეთუნახავის?

— ბარ გაგიგონია, თუ აღარ გახსოვს? ერთი მზეთუნახავი თურმე ყოველ დილ-დილაობით მიდიოდა წყაროსთან და პირს რომ დაიბანდა, ეკითხებოდა ხოლმე წყაროს: „წყაროვ! მე ვჯობივარ, მზე, თუ მთვარეო?“ „შენც კარგი ხარ, მზეც და მთვარეცო, მაგრამ ეთერი კი ყველას გჯობიათო!“—ეს-მოდა პასუხათ და ეყრებოდა გულს. ბ-ნ მეფესაც სწორეთისე ემართება, რომ რამეს დასწერს, ეკითხება თავის გულს: მე ვჯობივარ, ჩახრუხა, თუ შავთელიო? „შენც კარგი ხარ, ჩახრუხაც და შავთელიცო, მაგრამ რუსთველი კი ყველას გჯობიათო“,—უჩურჩულებს გონება და რუსთველის მოქიშპეს შურით ევსება გული.

— უბედურებაც ეგ არის, შვილო, გულში რომ შური შევა, მაშინ სულიც დასწეულდება! დიდი ცოდვაა, შვილო, შურიანობა და ჩვენ სამეფო ოჯახს რაღა ცოდვის მიმატება ექირვება. ჟანსვენებული პაპა მაგისი სულ იმას ჩიოდა, რომ ხალხი გამრავლდა, ქვეყანა გაშენდა და ჩემ კახეთში სანადირო ადგილები აღარსად დამრჩაო!.. ამ საყვედურებით აწყენია ღმერთს და კიდევ გადახდა: დღემდის ვის გაუგონია საქართველოში, რომ შვილი მამას დასტაკებოდეს და ის კი მისმა შვილმა დავით მეფემ, ამ თეიმურაზის მამამ, ციხეში ჩაამწყვ-

ღია;—მეორე შვილმა; გაურჯულოებულმა კოსტანტინემ, მოჰკლა და თავისი ძმა გიორგიც თან მიაყოლა!.. აი რა დიდი ცოდვა ტრიალებს მათ ოჯახში, შვილო! სისხლი მართებს და დიდი მსხვერპლიც ხარის საჭირო, რომ გაიწმინდოს!.. დაამატა ამოოხვრით მოხუცმა და გამოისახა პირჯვარი.

— ღმერთმა შეუნდოს იმ ოჯახს და ნუ მოჰკითხოს მამა-პაპის ცოდვა ჩვენს ბატონ-მეფეს! და თუ მოჰკითხოს მამაც, მის სამეფოს კი ააშოროს რისხვა! სთქვა ახალგაზრდამ მწუხარებით და მოიხალა ქუდი.

— ამინ! დაამატა მოხუცმა და ხელებ-აპყრობით მალლა ზეცისკენ აიხედა.

სწორეთ იმ დროს, როცა ორი დარბაისელი მამა-შვილი ბუხრის წინ საყვედურობდენ, თეიმურაზ მეფე მართლა ჩაკეტილში იჯდა მარტო-მარტო, დიდ საგონებელში ჩავარდნილი, მაგრამ რუსთველზე არ ფიქრობდა. წინ ედგა ორი წერილი: ერთი ჩრდილოეთიდან და მეორე აღმოსავლეთიდან გამოგზავნილი. პირველი ტკბილი იყო, ალერსიანი ზე იმედით გამამხნევებელი, მეორე— რჩევა საყვედურებითა და მუქარით სავსე, ერთი გულში უხიციანებდა ზე მეორე კი გულზე კბენდა: „თეიმურაზ-ხან—სწერდა შაჰაბაზ პირველი—შევიტყე, რომ პაპიშენის კვალს შესდგომიხარ და გადამთიელი გინდა კარზე მომაყენო. საჭირ-ბოროტოთ, მაგრამ სანამ მე მომადგებოდენ, ხომ შენი სამეფო უნდა დაუდვა გზათ და ხიდათ! და მიკვირს, რომ ჩემთან ერთათ ძმასავით თანშეზდილს, ქკუა-გონება დაგკარგვია! ჩვენი ძმური კავშირი უძველეს დროიდან დღემდღი მტკიცეთ შენახულა და ახლა რაღათ უნდა გაწყდეს? მართალია, ჩვენი დიდრ სახელი ადევს თქვენს პატარა სამეფოს, მაგრამ საქმით ხომ დამოუკიდებელი ხართ და არავინ ეხება თქვენს რჯულს, ენას ეროვნობას, ზნე-ჩვეულებას და წეს-წყობილებას? მართალია სპარსეთის „ვალლათ“ ითვლები, მაგრამ ესეც თქვენივე სასიკეთოთ: ასე რომ არ ყოფილიყო და ჩვენი დასახელებული არ ყოფილიყავით, ვინ იცის, აქამდის რამდენჯე აგაოხრებდენრ თურქები და დღეს კი ჩვენი

„შიშით“ და მორიდებით, ხვანთქარს თქვენი ბუზიც ვეღარ აუფრენია. ხარკს თუ იტყვი, აბა, რა სახსენებელია ხარკათ სამოცი ზონა, *) ახალგაზდა ქართველი ქალი, მაშინ როდესაც სამაგიეროთ ჩვენგან ათას-თუმნობით მიგაქვთ და ხალათი კიდევ ზედმეტია. თეიმურაზ-ხან, გადაიგდევ გულიდან ეგ ორივესათვის მავნებელი სურვილი, თვარა, თავმან ჩემმან, ვეღარ გადაურჩეთ ჩემ სამართლიან რისხვას ვეღარც. შენ და ვეღარც შენი სამეფო!..“

ეს წერილი რომ წაიკითხა, თეიმურაზმა თავი ჩაღუნა და ღრმად ჩაფიქრდა. ბოლოს, თითქოს რაღაცამ გამოათხიზლო, უცბათ გასწორდა და დაიყვირა: არა! არა! გათავებული საქმეა... აქ ფეილამბარია თავმდები და იქ კი ჯვარი და სახარება!.. პირველს რომ დავერწმუნო და მეორეს არ ვენდო, ეს ხომ რჯულის გმობა იქნება?! უნდა გადაწყდეს... რაც მოხდეს, მოხდეს!. ეს პატარა კახეთიც ხომ ნაწილია იმ დიდი საქართველოსი, რომელიც წილათ ხვდა ღვთისმშობელს და დედა-ღვთისა განა ხელს აიღებს თავის საუფლისწულოზე? ცოდვია აქ იქვიანობა! არ ეკადრება საქრისტიანოს, რომ გულ-გრილათ აიტანოს მაჰმადიანების მედიდურობა: წამიერმა ჭირმა, დროებითმა უბედურობამ როგორ უნდა გაუტეხოს გული მორწმუნეს?! გამოცდა იგივე გამობრძმედაა, მისგან რჩეული ხალხი ღმერთმა არ ჩაყარა ეგვიპტის ტყვეობაში და მანვე არ დაუბრუნა აღთქმული მხარე და დაუჯდინა სამეფო ტახტზე ჩემი წინაპარი დავით! დღესაც შეურყეველი იქნებოდა მათი სამეფო, თუ რომ ღმერთი, ქრისტეთ მოვლენილი, ეცნოთ ძედ ღვთისათ და არ გასდგომოდნენ?! შორს... შორს ჩემგან იქვიანობავ! მრწამს და აღვიარებ, რომ მომავალი ქრისტიანობისაა! დღესვე შეეყრი დარბაზს და გადავაწყვეტინებ, რომ ორივემ თავთავისი საკადრისი პასუხი მიიღოს და ღმერთო შენით! სთქვა, გამოისახა პირჯვარი და შეაჩერდა სახატეს.

*) სიბა, ანუ სონა სპარსულათ შეენიერსა ნიშნავს და სპარსელებიც ასე ეძახდენ საქართველოდან წაყვანილ ქალებს.

ამავე დღეს დარბაზმა ხმის უმეტესობით გადასწვიტა, რომ გაეწყვიტა კავშირი სპარსეთთან და მიკედლებოდა ჩრდილოეთს.

V

მრისხანებით აღტაცებული შაჰ-აბაზი, ცეცხლითა და მახვილით შემოეჭრა კახეთს და მუსრი გაავლო: ციხე-ქალაქები დააქცია, სოფლები ააოხრა, ტაძრები დაანგრია და შებლაღალა. ვინც კი მთაში ვერ გაასწრო და გაუხიზნავი დარჩა — დაიღუპა. სიბრალულთ აღარსად იყო და მდინარეებს სისხლისღვარი ერთოდა. ამ უბედურებამ ლანგ-თემურბს დროებსაც კი გადააჭარბა. მძვინვარე შაჰიმ რაც გასწყვიტა — გასწყვიტა და რაც არა, ათასობით და ათი-ათასობით სპარსეთში გადაასახლა! ამათ მოადგილეთ ულუსები გადმოასახლა და გაღმა-გამოღმა ალაზნის პირები დაიჭირა. მაჰმადიანები ყოველი მხრით ულოცავდენ გამარჯვებას ირანის ლომს, მაგრამ თვითონ ლომს კი გული უკვნესოდა: „ეს გამარჯვება დამარცხებაზედაც უარესია — ამბობდა გუნებაში — აბ სად ვიგრძენ ჩემი უძლურება!.. ერთზე ათი მომყავს, ათზე — ასი და მაინც ვერასა ვხედები!.. ჩემი მთავარი ძალ-ღონე შემოვალთიე მარტო ამ კახეთს და ეს ხომ მცირედი ნაწილია საქართველოსი?.. მაშ მთელი საქრისტიანო როგორღა ჩავიგდო ხელში? არ ჩავიგდო და, მაშინ ხომ სპარსეთსაც უნდა გამოვეთხოვო?!. ეს დასავლეთ-აღმოსავლეთის გზა და ხიდი, ეს ხმელთაშუა კარები, ეს პატარა ქვეყანა, თუ ხელში არ ჩავიგდე, რა იქნება უმისოთ ჩემი დიდი სამეფო? უზარ-მაზარი ციხე უგალავენოთ, ადრე თუ გვიან ადვილათ ასაღები და დასანგრევი!.. არა, საქართველო ის ნატურის თვალია, რომელიც ხელში უნდა იგდოს სპარსეთმა!.. იგდოს?.. ჰმ!.. თქმა ადვილია!.. რას გააწყობ იმ ხალხთან, რომელსაც რჯული და ეროვნება ერთმანეთზე გადაუბამს, შეუხორცებია და სულს ხორცზე მალა აყენებს?.. საარაკო ლანგ-თემურმა მხოლოთ აქ იგრძნო

თავისი კოჭლობა, როცა ამ პატარა „ქვეყნის ქვა-კუთხედს“ წამოჰკრა ფეხი. ვაი, თუ ირანის ლომმაც აქ ამოიძუოს კული?! ხალხი, რომელსაც სხეული გაუკაყებია ზ სული ცამდი აღმაღლებია—საშიშია!.. ჯერ უნდა სხეული დაუდუნდეს, სული დაუმდაბლდეს ზ მერე, მხოლოდ მერე შეიძლება მისი მოდრეკა!.. ჰო, სწორეთ! სწორეთ!! ზოგან, სადაც ცული ვერ გამოდგება, იქ პატარა ხერხს გააქვს და გამოაქვს ხოლმე!.. იქ სადაც ლომის ტოტი ველარას თესავს, მელას კულმა უნდა მოიმკოსო!..“ ასეგადასწყვიტა ძლიერმა ზ კიდევ შესცვალა თავისი გმირული, პირდაპირი, პოლიტიკა საქვეშ-ქვეშო სავერაგოზე.—იმ დღიდან დაუტკბა მისგან აოხრებულ ქვეყანას და რისხვა წყალობათ შეცვალა.—ერთავათ მიფენილი მზის სხივები, თვალის ჩინს ართმევენ კაცსა და სწორ-მხედველობას აკარგვინებენ... ყაენის უხვმა წყალობამ დააბრმავა კახეთი. კუქმა გულს ძლია, სულმა ხორცს დაუთმო და ნელ-ნელა „დღეს-ხვალიაობით“ ქვეყანამ შეტოვა საფრთხეში. მოწინავე გუნდს და მათ მეთაურებს ტყუილათ კი არ უსვამდა თავზე ხელს სპარსეთის ახალი პოლიტიკა!!.. სასახლის კარზე უპირველესი ადგილები დაიჭირეს ქართველებმა და ადვილათ გამდიდრებულები მიეცენ მკონარებას. არც ნაჭი, არც ცოდნა და არც სხვა რამ კაცური ღირსება არა სჭრიდა. რომელიმე პირადობის ასამაღლებლათ საკმაო იყო მხოლოდ თავდადებული ერთგულება სპარსეთისადმი და სამშობლოს ნელ-ნელა გაწირვა.—ვინც ქართველობას არ ივიწყებდა, ის იჩაგრებოდა და წინ ბიჯის წადგმას ვერ ახერხებდა, გინდ გმირთა-გმირიც ყოფილიყო!.. ამას ხედავდა შაჰ-აბაზი და გულში იცინოდა. სიკვდილის შემდეგაც ანდერძათ დაუგდო მემკვიდრეებს ირანის ლომმა იგივე პოლიტიკა და მიტომაც ერთ საუკუნოსაც არ გაეგლო ჯერ, რომ აღმოსავლეთი საქართველო ნახევრათ გათათრდა: შემოვიდა ხალხში სპარსული ზნე, ჩვეულება, რჯული და კანონი!.. ქართველს ქართველობა აღარ ეტყობოდა!.. ენა შეიბღალა, დიდ-ოჯახებში ქართულათ ლაპარაკი კიდევ ერცხვინებოდათ!.. სამარადლი უცხო ენაზე იყო, წირვა-ლოცვის და

გალობის კილო შეიცვალა, მღვდელთმთავრების მოადგილეთ ახუნდები გახდნენ და მსაჯულ-მოძღვრებათ—მოლლა-ყადები. ამან, ყოველივემ, ისე გარყვნა ხალხი, რომ ქართველი ქართველზევე მეზვერეობდა და ბოლოს ისე დაუძღურდა, რომ თვით სპარსელების საზიზღარ-გასაკიცხი შეიქნა, ოდესმე სახელგანთქმული ქართველობა. ასე რომ, შაჰ-აბაზ მეორის დროს ქალაჩუნობა სრულიად საჭირო აღარ იყო და პირდაპირაც თავში დაუწყეს ცემა დაუძღურებულ ქვეყანას.

საკენკით მიტყუებული და აღერსით თვალ-ახვეული კახეთი მიხვდა, რომ უბედურებაში იყო ჩავარდნილი, მაგრამ თანვე იგრძნო თავისი უძღურებაც და გაკმიდა ხმა.—„სულ არაობას ცალ-ულელი ხარი სჯობიაო“—სთქვა თვის სანუგეშებლათ და წაუშვირა კისერი უღელს!.. ვინც აღრე ამილახვრობას, ამირჯიბობას, ეშოკაბაშობას და ამირბარობას არათ აგდებდა, დღეს იმას ჩაფრობაც კი ენატრებოდა. სიღარიბე უფრო მალლა წოდებას დაეტყო და სიმშობლიდ გამწარებული თავად-აზნაურობა დაბალ-წოდებას დააწვა თავზე... ერთმანეთშიაც ისე აირ-დაირიენ, რომ სისხლ-ხორცობა აღარასა ნიშნავდა და ნათესავი ნათესავს აღარ ჰზოგავდა, ოღონდ კი ჩამორჩენოდა რასმე!—თავის წმინდანები რომ აღარ აგონდებოდათ, „ყენის თავის მზეს“ ფიცულობდნენ!.. და თუ აქა-იქ სადმე თავად-აზნაურობაში რიგიანი ვინმე გამოერეოდა, ჯერ კიდევ გადაურჯულელებელი და სამშობლოს მოჭირისუფლე, თავისიანებსვე არ მოსწონდათ და უკიჟინებდნენ.—გლენობას კი, იმ მუშა ხალხს, რომელიც ყოველ დღე მამა-პაპების მოწამურ—სისხლს, სამშობლოს მთა-ბარზე მსხვერპლათ დათხეულს, პატოისან შრომის ოფლს აღვრიდა, არ ჰქონდა ჯერ კიდევ საერო კავშირი გაწყვეტილი... მზათ იყო, რომ კვარივით ანთებულიყო ზე უცდიდა მხოლოთ ნაპერწყმებს, საიდანმე მონაკვესს!.. ამ დროს, სწორედ ამ დროს, სცხოვრებდა კახეთში ახმეტის მებატონე, ბიძინა ჩოლოყაშვილი, ბუნებისაგან უნაკლოლოთ შემკული, რომლის გულიც ვერაფრით ვერ მოიგეს თათრებმა ვერც რისხვითა და ვერც წყალობით. კა-

ხელებს უკვირდათ მისი ახირებულობა და ათვალწუნებული ჰყავდათ...

„გაგონილაო“ — ამბობდენ თავადები — ბედი კარზე მისდგომია და ეგ კი ჭირვეულობს... შინ არ უშვებსო! ყეენის თავის მზემ.. ჩვენ უნდა ვიყოთ მაგის ადგილას, რომ ქვეყანა გავაკვიროთ და მტრებს თვალები დავუყენოთო“. ამისთანაები რამ ბევრი ესმოდა ბიძინას, მაგრამ ხმას არ იღებდა... მხოლოდ ნაღვლიანათ აქნევდა თავს.

ერთ დღეს ბიძა მისი ჯანდიერი ესტუმრა. ეს ჯანდიერი ისეთ კაცთაგანი იყო, რომელიც აქეთაც არის და იქითაც; დროს შეჰყურებს!.. ხან წაღმა ხნავს და ხან უკუღმა ჰფარცხავს!.. თათრების წყალობით გადიდკაცებულს დიდი გავლენა ჰქონდა კახეთზე... თითქმის პირველი გეზირი იყო მთავარმართებლის!.. მის უკითხვათ ფეიქარ-ხანი წყალსაც არ დააქცევდა და ახლაც თურმე იმას გამოეგზავნა მოციქულათ ჩოლოყაშვილთან: სადილზე ნელ-ნელა სიტყვა შეაპარა მასპინძელს და გამოიწვია საღაპარაკოთ: „ჩემო დისწულო — თუხრა სხვათა შორის — მე მხოლოდ შენი ახირებულობა მაკვირვებს!.. ღვთის მოცემული ყოლიფერი ბევრი გაქვს. ჰკუა არ გაკლია და გონება! ბედიც გწყალობს, მაგრამ შენ კი შენი თავის მტერი ხარ!.. მითქვამს და კადევ გეტყვი, რომ იქ სასახლის კარზე ბედნიერება მოგელის და შენ კი აქ მოგიკეცია ნაცარ-ქექიასავით!.. რას ჩააკვდი ამ ახმეტას? სად გაგექცევა შენი არ არის? კაცობა ის არის, რომ შორიდან მოიხვეჭო...

— კაცია და გუნება, ბიძაჩემო!.. მე აქაც კმაყოფილი ვარ!.. ცოტა წმინდა მირჩენია ბევრ უწმინდურს!..

— უწმინდურს?! როგორ თუ უწმინდურს?!... მაშ ჩვენ სულ გასვრილები ვყოფილვართ, სასახლის კარზე ვინცა ვართ?

— მე მხოლოდ ჩემ თავზე მოგახსენებ.

— შემცდარი ხარ!.. შეხედე სხვებს, როგორ ხმარობენ დროს და რა რიგათა ცხოვრობენ!.. ღმერთმა ნუ მოგვიშ-

ლოს ყენის თავის მზე!.. დღეს მისი წყალობით, ავათ, თუ კარგათ, ქვეყანა პურსა სჭამს.

— ჰე!.. შინ ლუკმას გვაცლიან პირიდან და გარედან კი ნასუფრალს გვიყრიან ძაღლებსავეთ.

— რომ ეგეც აღარ გვექნეს, ხომ სიმშლით ამოვწყდებით?!

— უწმინდურ სიცოცხლეს მე წმინდა—სიკვდილი მიჩვენია და სანამ მოგვედებოდე, მანამდი მაინც კიდევ ვეცდები, რომ ჩემი ლუკმა როგორმე დავიბრუნო.

— გვიანდა არის, ჩემო დისწულო!.. ძალა აღმართს ხნავსო, არ გაგიგონია? მაგრე აღარ ფიქრობს ქვეყანა და შენ ერთი მარტო რას გააწყობ? ნათქვამია: „ერთი მერცხლის ჭიკჭიკი გაზაფხულს ვერ მოიყვანსო“.

— გაზაფხულს ვერც ერთი მოიყვანს და ვერც ათასი! მაგრამ თვითონ გაზაფხულს კი ერთიც მოჰყავს და ათასიც. ეგებ ჩვენი გაზაფხულიც მოდიოდეს!.. დღეს მე ვარ ერთი, ხვალ ათი იქნება და ზეგ ათასი!..

— კეთილი, მაგრამ ხშირათ აღრე მოფრენილ მერცხალს სუსხი სცემს და სიცივე ჰკლავს.

— მესმის, ბიძაჩემო, მაგამ მაინც მე ჩემდა თავათ გაზაფხულის მახარობლობის დროს სიკვდილი მიჩვენია ზამთრის წინასწარმეტყველობაში მედიდურათ სიცოცხლეს!.. ვიცო!.. განა არ ვიცი, რომ დიდ-კაცობა ტკბილია?.. სად თეირანი და სად ახმეტა?!. იქ ყოველიფერი თვალს იტაცებს, გრძნობა-გონებას ჰხიბლავს და კუჭს ატკბობს... მაგრამ კიდევ მაგისი მეშინია!.. არ მინდა, რომ ის გადამივარდეს გულიდან, რაც უნდა სიკვდილამდე მახსოვდეს და ვეტრფოდე.

აქ, ამ პატარა ახმეტაში, ყოლიფერი მალამოთ ეცხებუ ჩემ გრძნობა-გონებას: მიწა, წყალი, მთა, კლდე, ტყე და ველი, ყველა ერთად ნათესაურის კავშირით გადაბმულა ჩემთან!.. ვგრძნობ რაღაც ერთ სისხლხორცობას მათთან! ვგრძნობ და ჭირს აღვილად ვიტან!.. ამის სამაგიეროს რას მომცემს უცხოეთი?.. რათ მინდა შენი გარეგანი, თვალ-სატყუარი

დიდ-კაცობა მაშინ, როდესაც დამალული გრძნობა-გონება იჩაგრება და სულს აჩიავებს?! ტკბილია თქვენი შარბათები, მაგრამ ვერ გავსცვლი იმ ჩემ ღვინოზე, რომელიც ჩემი მამა-პაპის სისხლით არის წითლათ შეფერილი!.. გემრიელია თქვენი მურასა-ლავაშები, მაგრამ მე მაინც ჩემი ქვეყნის პური მირჩევნია, ის პური, რომელშიაც ჩვენი ძველების ნაწილები ურევია... დიახ, ნაწილები!.. ჩვენი საყანეები მათის ძვლებითა და ხორციით არიან დაპოხიერებული!! მართალი არის ჩვენი გლებ-კაცობა, როდესაც ღვინის დაღვევის დროს პირ-ჯვარს იწერს და პურის გატეხის წინეთ ჯერ პურს ემთხვევა!! ის, წმიდა-წმიდათა, ზიარებაა ჩვენთვის... და ჩემს სამშობლოს რომ გავშორდე, სადღა მივიღო?! არა, ბიძაჩემო, არა!.. ისინი ჩვენთვის უცხო არიან და ჩვენც იმათთვის!.. რაც ბუნებასა და საუკუნოებს არ შეუხორცებია, მისი შეწევნება ტყუილია!.. არა გამოვა-რა!.. ან განშორება და ან სიკვდილი!.. ორში ერთი აუცილებელია!!

ეს რომ სთქვა წამოვარდა ზეზე, გავარდა აივანზე და დაიწყო გიჟივით სიარული... ჯანდიერმა გადააქნია თავი „ვაიმე, ჩემო დისწულო, რა კაცი იღუპებიო?!“ სთქვა მწუხარებით, გამოვიდა კარში, შეჯდა ცხენზე და გაუდგა გზას.

დიდხანს იბორჯა გაბორბტებულმა ბიძინამ და რომ დაიღალა დღე-და-ღამის გაყრის დროს, ჩამოჯდა ტახტზე და გადახედა ალაზნის პირებს. ბნელი თან-და-თან იჭერდა არე მარეს... თვალი სინათლესა ჰკარგავდა, მაგრამ სამაგიეროთ ყური ძალას იჩენდა... ალაზნის შხუილი, ნიავისაგან მოტანილი, თითქოს შესჩივის და შეხვნეშის მის გარეშემოს!.. ცაზე ვარსკვლავები აკიაფდენ!.. მთვარე ჯერ კიდევ ისევ მთას ეფარა... მაგრამ ცოტაოდნათ კი შემოსცინა ცის კიდეს. ეტყობოდა, რომ შორს აღარც ის იყო.. აქვე ახლოს გაისმა შოლტის ტკაცუნის და ზედ „ოროველას“ ლილინი მოჰყვა. „მადლობა ღმერთს! რომ კიდევ ერთი მშობლიური ხმა მესმის!—სთქვა ამოოხვრით ბიძინამ—დიდი ხანია, რაც ახალმა ცხოვრებამ გადაფხიკა კახელის გულის ფიცარზედ დღემდე

ღრმათ დაბეჭდილი მისი ისტორიული ნაგრძობი და ნაფი-
 ქრები!.. ქართულ ტკბილ-ლილინს, ვაშკაცურ შეხმატკბილე-
 ბას და სასოების მომგვრელ გალობას ბოლო მოულო თა-
 თრულმა შექაქანებამ!.. ტკბილი ჩანგური და სალამური ზუ-
 რნა-ჭიანურმა ჩაპყლაპა!.. მხოლოდ ეს ორი სავალალო ხმა
 „ოროველა“ და „მუმლი მუხასა“, კიდევ შერჩენია მუშა-
 ხალხს... და მადლობა ღმერთს, სანამ ესენიც არ მივიწყებუ-
 ლან, ჯერ კიდევ იმედია“, — წაილაპარაკა ბიძინამ. ამ დროს
 თავი ამოყო გადაღმიდან მთვარემ... ნელ-ნელა გადმოეშვა
 მთის წვეროზე. სამკურნალოთ მიჰფინ-მოჰფინა სხივები ცა და
 ქვეყანას. გამოაღვიძა სიბნელეში სულ-განაბული არე-მარე,
 დაჰქროლა ნიაჟმა, აბიბინდა მდელი, აშრიალდენ ფოთლები,
 შეირხენ ბუჩქები და ერთ ხმათ შეუჭიკჭიკეს ბუღბუღებმაც!..
 ბნელით გამოსულმა ქვეყანამ სული მოიბრუნა და დანადგ-
 ლიანებულ ბიძინასაც გული დაუტკბა. — გზაზე გამოჩნდა
 ურემი... ნელ-ნელა მოდენიდა მებრე კამეჩებს და „ლილინს“
 სათვალავს უხშირებდა: „ნუ ეძალები წყალ-დიდსა, უნდა
 ეძებდე ფონებსო!.. ხერხი სჯობია ღონესო, თუ კაცი მოი-
 გონებსო!“ შემოსძახა მაღალის ხმით და თან „ნიოც“ მიაყო-
 ლა შოღტის გატლაშუნებით. — ბიძინა შეკრთა, უცბათ წა-
 მოდგა ზეზე და ზეცას დაუწყო ყურება... დიდხანს ხმას არ
 იღებდა.. ბოლოს — თითქო გამოერკვაო — წაილაპარაკა: ეს რა
 გავიგონე?! — მიწამ შემომტყორცნა, თუ ცამ ჩამობერა ეს
 საგულისხმო სიტყვები? „ხერხი სჯობია ღონესო?!“ — საიღამაც
 უნდა იყოს სულ ერთი... უგანგებოთ ცაცა და მიწაც ორი-
 ვე მუნჯია!! ჩემი დიდი ხნის გრძობა-გონების ჭიდილი ამ
 ორმა სიტყვამ უნდა გადასწყვიტოს?... დიახ! დიახ!! „ხერხი
 სჯობია ღონესო!“ ხერხი! ხერხი!! მაგრამ ხერხი საქვეყნო
 და არა საპირადო!.. ციურნო მნათნო! თქვენ იყავით მოწამე
 ჩემი განზრახვის და თავდები ჩემის მოქმედების!.. — თქვენ
 კიდევ ჩასული არ იქნებით, რომ მე მორჩილებით მივმართავ
 აღი-ყული-ხანს.

V1

ჩოლოყაშვილმა კარგი ფეხი ვერ მიუტანა სპარსელებს: გადავიდა თუ არა მათკენ, მაშინვე გაჩნდნენ კახეთში სხვა-და-სხვა გუნდები გავარდნილთა და მოსვენებას აღარ აძლევდნენ თათრებს. სადაც-კი შეიგულეებდნენ და მოასწრებდნენ, სულ მუსრს ადენდნენ, და ისე შეაშინეს, რომ არა თუ სოფლებში ვეღარ დაფარფაშობდნენ ადრინდულათ, ციხე დარბაზშიაც კი შიშის ქარი უქროდათ. და თუ არ სიფრთხილით, გალაგნის გარეთაც ვეღარ ბედავდნენ ფეხის გადადგმას, შესანიშნავი უფრო ის იყო, რომ მარტო თათრებს კი არა, ქართველებს უფრო სდევნიდნენ, რალა-კი შეატყობდნენ რომ თათრების მომხრე და იმათი ერთგულები არიანო. ბევრი გამოჩენილი და თათრის სამსახურში დაწინაურებული გამოათხოვეს წუთის-სოფელს; რამდენიმე თავად-აზნაურობის ოჯახი აიკლეს; საბუეში ერთი მღვდელი შეიპყრეს, როგორც ქვეყნის ორგულს, თვალები დასთხარეს, ახლა მაინც ჩაიხედე გუნებაში და შეინანეო. ჯანდიერს სახლკარი გაღუწვეს. ამბობდნენ რომ ჩოლოყაშვილსაც რამდენჯერმე დაესხენ თავზე, მაგრამ კაც-მრავალმა ოჯახმა, როგორც იქნა, მოიგერაო. იმათი წინა-აღმდეგობა და მოპირდაპირობა მით უფრო საძნელო შეიქნა, რომ არავინ იცოდა, ვინ იყვენ, სად იყვენ და საიდან როგორ მოდიოდნენ. ჩავარდა მთავრობა საგონებელში: „ადგილის კურდღელს ადგილისვე მწვეარი თუ დაიჭერს, თვარა უცხო ვერას გახდებო“, — ფიქრობდა ფეიქარ-ხანი და კახელებსვე ეხვეწებოდა, რომ გამოდგომოდნენ იმ უკულმართებს და მით ერთგულება გაეწიათ ყვენისათვის, გუნებაში, ეგება, ბევრს უნდოდა, მაგრამ ცხადათ-კი მათი დევნა შიშით ვერავინ გაბედა და ჩოლოყაშვილს მიანდო მთავრობამ, რომელსაც, როგორც თვითონ ამტკიცებდა, ცდა არ დაუკლია, მაგრამ მაინც ვერა გააწყობა!“. გუნდები უფრო და უფრო გამრავლდნენ და გავარდნილები გათამამდნენ. გასჭირდა საქმე-ფეიქარ-ხანმა აღარ იცოდა, რა უნდა ექმნა, და უნდა ეცნო-

ბებია ყეენისთვის, რომ ერთ დღეს არ გამოცხადებოდა სვიმონ მაყაშვილი და არ შეჰპირებოდა: „მე დავამშვიდებ ქვეყანასაო!“.. ეს მაყაშვილი, როგორც გაიძვერა და გაუტანელი კაცი, ყველას სძულდა. თეირანში იყო გამოზდილი ყმაწვილობიდანვე და ერთ დროს დიდი ადგილიც ეჭირა სასახლის კარზე, მაგრამ ცოტა რამეზე გადაუბრუნდა ფეხი და შერისხული გამოისტუმრეს თავის ქვეყნისკენ და მას შემდეგ უმნიშვნელოთ დაეხეტებოდა აქეთ-იქით. დიდ-კაცობისა და მტარვალობის ნაჩვევს მოსვენება აღარა ჰქონდა და სულ იმაზე ჰფიქრობდა, თუ როგორ დავიბრუნო ძველი დრო და დიდებაო. თარეშობის დრომ ხელი მოუმართა მის მოუსვენარ სურვილს და ხელ-მეორეთ გამოიყვანა სარბიელზე: მთავრობამ მთავარ მეთვალ-ყურეთ დანიშნა დიდების მაძიებელი და უფლება-შეუსაზღვრელი მოხელეც მაშინვე შეუდგა საქმეს. შეატყობინებდენ თუ არა მისი ხელ-ქვეითები, რომ ამჟამად ამ სოფელში თავზე დასხმიან ვისმე და ან ტყუილა გზით გაუვლიათ სადმე გავარდნილებსო, მაშინვე აიკლებდა იმ სოფელს და ააოხრებდა გაუკითხავათ. „ბატონო! ჩვენ რას გვერჩით? ძალაც თქვენ ხელშია და სამართალიცაო; ვინმე მოთარეშეთაგანმა ჩვენ სოფელში გაიაროს, ჩვენ რა ვიცით და რა ჩვენი გადასახადიაო?“—ევედრებოდენ სოფლელები, მაგრამ სადღა იყო გაკითხვა? მით უფრო, რომ მთავრობა უწონებდა მკაცრობას და აგულიანებდა მტარვალს. ამ გვარმა მეცადინეობამ უნაყოფოთ არ ჩაიარა!.. მართალია, მოთარეშეები არა თუ არ გაუწყვეტია, თვალითაც არ უნახავს არავინ მათგანი მთავრობას, მაგრამ რამდენიმე თვის განმავლობაში მართლა შესწყდა თარეშობა და გავარდნილების აღარა ისმოდა რა. ეს სამსახური იმდენათ მოუწონეს და დაუფასეს მაყაშვილს, რომ ყეენმა გული მოიბრუნა და პირველი ხალათი უბოძა.

ყეენის ტახტზე აბძანების დღეობას იხდიდენ. ალევანის მინდორი მოჭედილი იყო ხალხით. ერთი მხარე ბამბის კარვებით იყო მოფენილი. ოქროს კარავში კახეთის მმართველი ალი-ყული-ხანი იჯდა და გარს დიდებულები ჰყავდა შემო-

ხვეული. მზე დიდი ხნის ამოსული არ იყო, ასე, ორ-სამ
შუბის ტარზე თუ იქნებოდა აღმოსავლეთით წინ წამოწეული,
რომ მოსაკრავებმა ქაბული დაუკრეს. ხანი გამოვიდა ამალით
და მიმართა საჭიდაოს; ხალხმაც დაიგრილა და ყოვლის
მხრით მოატყდა და შემოერთყა ირგვლივ წრეს. იმ დროს
ქიდაობა დიდათ მიღებული იყო, როგორც თათრებში, ისე
ქართველებშიაც. ფეიქარ-ხანი მოყვარული იყო ფალავნობის
და ხშირათ ესწრებოდა ხოლმე ქიდაობაზე. განთქმული ფა-
ლავნები ერთმანეთს არა ზოგავდნენ გვარ ტომობის გაურჩე-
ვლათ, მაგრამ უფრო ხშირათ-კი თათრები და ქართველები
ეჭიდავებოდნენ ერთმანეთს. თუმცა თათრები ჩვეულებისამებრ
ტიტვლები გამოდიოდნენ საჭიდაოთ, ტანზე ქონ-წასმულები,
ასე რომ ხელი აღარსად ეკიდებოდათ და ქართველები კი
საჭიდაო ჩოხით გადიოდნენ, მაგრამ მაინც ხშირათ გამარჯვება
ამ უკანასკნელებს რჩებოდათ. წინა დღეს კოზმანიშვილმა
გალახა თათრების განთქმული მოჭიდავე, ბექი ამოუგლო და
ამან ისე შეაწუხა თათრები რე თვით ფეიქარხანსაც ისე დასწყვი-
ტა გული, რომ აბდუშაჰილს უბრძანა, გინდა თუ არა, დაეჭი-
დეო. ეს აბდუშაჰილი ერთი უთვისტომო ვინმე იყო, მაგრამ
თავის ვაშკაცობით პირველობა დაირჩინა არდალანში და
ფეიქარ-ხანის ცხენოსან ჯარის მეუფროსობა იშოვნა. ქიდა-
ობა თუმცა აღარ ეკადრებოდა, როგორც დიდკაცს, მაგრამ
ხანს ხათრი ვეღარ გაუტეხა და შევიდა წრეში წელ ზევით
ტიტველი. ერთი შეხედვით, ჩასხმული, უზარ-მაზარი, შავი მარ-
მარილოს ქანდაკი ეგონებოდა კაცს. შავი წვერები ტევრათ
ეყრებოდა გულ-მკერდზე, დიდი უღვაშები აქეთ-იქით ტო-
ტებათ სცემდნენ სიგძისათ; დიდროვანი შავი თვალები, სქელი
წარბებით გადმოხურულ-დაჩრდილულები საოცრათ ბრიალებ-
დნენ. დაუკრეს საჭიდაო. ატორტმანდა ფალავანი, ჯერ მალ-
ლა აღაპყრა ხელები, ზეცას შეხედა, თითქო გამარჯვება გა-
მოსთხოვავო, მერე დაემხო დაბლა და მიწას სამჯერ აკოცა;
წამოდგა ზეზე და კალოს შემოუარა; ცერებზე დგებოდა ყო-
ველ ბიჯის გადადგმაზე და ძალზე ჰაერს ისუნთქავდა, თით-

ქოს სკდილობდა, რომ გულ-ბოყვი გაედიდებია, გაებერა ერთხელ რომ შემოუარა წრეს, ისევ თავის პირველ ადგილზე გაჩერდა, დაიჩოქა ცალ მუხლზე და იქითკენ დაიწყო ყურება, საიდანაც მოპირდაპირე უნდა შემოსულიყო. უყვივლეს მსურველებს, მაგრამ არავინ გამოჩნდა. მეორეთ დაუარა კალოს, კიდევ არავინ ჩანდა.

— სად არის გუშინდელი თქვენი გამარჯვებული კოზმანიშვილი?— იკითხა ხანმა.

— უარზე დგას, ასე ამბობს, მე ფალავანებს ვეჭიდავები და არა გოლიათებსაო.— მოახსენეს ქართველებმა.

— მაშ კარგი, სირცხვილი თქვენიო! ღიმილით სთქვა ხანმა და უბძანა მოჭიდავეს მესამეთ კიდევ წრეში შენავარდება და ისე გასვლა წრიდან.

მოჭიდავემ აასრულა ხანის ბძანება და მედიდურათ დააპირა წრიდან გასვლა. თათრებმა კმაყოფილების ნიშნათ წვერებზე მოისვეს ხელი და უღვაშებში ჩაიცივნეს.

— ამ დროს ხალხში რალაცა ჩოჩქოლი ატყდა და მოისმა კიჟინი: დაუკარით, დაუკარითო! უცბათ შეჩერდა აბდუშაჰილი და აქეთ-იქით დაიწყო ყურება. წრეში ვეფხივით შემოვარდა ერთი ვილაც ტან-წვრილი, მაღალი, მხარ-ბეჭიანი და თმა-გაჩეჩილი ახალგაზდა, შეხედა მოპირდაპირეს და შეჩერდა. თათარმა ტორტმანი დაიწყო და ხელების შლა; უცებ გაექანა შურდულივით ახალგაზდა, შეუვარდა ფეხებში, გამოჰკრა ორივე ხელი, ჯირკვიით გადააგორა ფალავანი და გამოიქრა წრიდან.

— არა, არა, ჯერი არ არის! მაგრე არ იქნებო!— ყვიროდნ თათრის მომხრეები. გაბრუებული აბდუშაჰილი წამოდგა ზეზე და სთქვა:— მე ჯერ სალამი არ გამეთავებია და ის ღალატით მომვარდაო.

ძალათი გამოათრიეს მეორეთ ახალგაზდა; ის გაჩერდა ერთ ადგილას და აღარ იძროდა.

— თათარო, სალამი რომ გაათაო, დამიძახე და მოვალო!— მიაცვირა ფალავანს. იმანაც, ბრაზ-მოსულმა, კამეჩივით

შიაშურა ახალგაზდას, მაგრამ ის განზე გაუხტა და თათარმა ხელები ჰაერს მოუბოტინა. რამდენჯერმე ჩაუქროლ-ჩამოუქროლა ახალგაზდამ გოლიათს, მაგრამ ატყუებდა, ხან აქეთ და ხან იქით განზე უხტებოდა, რომ ხელში არ ჩავარდნოდა. მოთმინებიდან გამოსული თათარი წყევლა კრულვით დასდევდა მოპირდაპირეს; შეურჩია დრო, როგორც იქნა, ახალგაზდამ, მოავლო ხელი მკლავში, წამოიკიდა ზურგზე, გადილო კისრულით და უშვა ხელები. აბლუშაილი სიგძისათ გაიღლაშა გულ-ალმა დედამიწაზე... გამარჯვებულმა ცალი ფეხი დაჰკრა ფაშვზე, გადაახტა და გავარდა წრიდან. ხალხმა კიჟინი დასცა.

— შაიტან, შაიტან! — დაიძახეს აქეთ-იქით თათრებმა.

— ახლა გინდა შეიტანე და გინდა გამოიტანე ეგ თქვენი რუმბივით გაგორებული ფალავანი, სულ ერთიაო. — უპასუხებდნენ მხიარულათ ქართველები.

დაცემული წამოაყენეს და წაიყვანეს გაბრუებული უფრო სირცხვილით, ვიდრე გალახულობით. მოიკითხეს გამარჯვებული, მაგრამ ველარსად ნახეს, მიიმალა ხალხში. ველარ გაიგეს, ვინ იყო. ფეიქარ-ხანმა წარბები შეიქმუნა და ზეზე წამოდგა, გაბრუნდა ისევ თავის კარვისაკენ. ხალხიც დაიშალა, წავიდ-წამოვიდა აქეთ-იქითკენ. იმ დღეს, მართალია, ხანი გუნებაზე ვერ იყო, მაგრამ მაინც მხიარულათ ჩაიარა საერო ლხინმა და შექცევამ. ნასადირღევს, ჩვეულებისამებრ, ცოტა წაიძინა დიდ-კაცობამ და მერე კი, რომ აგრილდა, გამართეს ჯირითი.

ცხენოსნები გაიყვნენ ორათ და დადგენ გაღმა-გამოღმა მოედნის პირათ. ცხენებმა იგრძნეს, კუდები აიღეს, თავი მოიქანჩეს, ცმუტავდნენ ერთსა და იმავე ადგილას, მარჯვნივ და მარცხნივ ტრიალით. ზურნის ხმა რომ გაისმა, მაშინ კი შეკუნტრუშდნენ და თუ მხედრებს თავი არ მოექანჩათ მათთვის, გამოიქრებოდნენ შუა მოედანზე. ახლა-კი, თავ-შეკავებულები; ბერავდნენ ცხვირის ნეშტოებს, ფრთქვინავდნენ, კბილებს უჭერდნენ ლაგამს, ყურებს აცქვეტდნენ და თვალებს აბრიალებდნენ. გამოახტუნა ერთმა მხედართაგანმა თავის ყარაბაჰ-

ღული და მოხდენით მიაგდო მოპირდაპირე გუნდზე, გამოიწვია მოწინააღმდეგე და საოცარი სისწრაფით გამოატრიალა ცხენი. უკანამ ჯირითი შესტყორცა, მაგრამ წინამ ჯირითს ჯირითი აუკრა და გადაივლო თავზე. ახლა სხვები გამოვიდენ, ახლა კიდევ სხვები რიგ-რიგით, ასე რომ წესი არავის დაურღვევია: შევნიერი სანახავი იყვენ მხედრები, როცა ისინი შენატყორც ჯირითის ასაცილებლათ ხან მარჯვნივ და ხან მარცხნივ მანდიკურათ გადაეკიდებოდენ ცხენს და ზოგჯერ მუცელ-ქვეშაც ამოევლებოდენ ხოლმე. ბედაურებისათვის საჭირო აღარ იყო არც დეზი და არც მათრახი; იმათ თვითონ იცოდენ, რა დროს რა გვარი მიხვრა-მოხვრა იყო საჭირო; გამეტებით ჯირითის გაგდება დაშლილი იყო.

ზოგ მოჯირითეთაგანს ნება არ ქონდათ, მარჯვენა ხელში აეღოთ ჯირითი და მარცხენათი ათამაშებდენ. აბლუშაჰილს სულ არ მიუღია იმ ჯირითში მონაწილეობა. გათავდა ჯირითიც, შეერთდა ორივე მხარე, მწკრივით დააყენეს ცხენები ყველამ ერთათ, ცოტა შეასვენეს და, დაიქცივლა თუ არა ზურნამ, მიანებეს თავი ცხენებს და ისინიც ჭიხვინ-ჭიხვინით გავარდენ ჯეირანივით. ცხენოსნებს უნდა ის მინდორი სიგძიხად გადაეჭრათ, მისულიყვენ კიდემდე და მერე იქიდან სათითაოთ გამოექცნებიან ცხენი, რომ ყაბახი ჩამოევდოთ. იმ დღეს ყაბახათ ოქროს თასი იყო დასმული თვალ აუწლომელ ქადრის წვერზე; თითო ჯირითი ყველამ შესტყორცა, ზოგმა ახლოს მიიყვანა, ზოგმა ხეს გადაავლო თავზე, მაგრამ ვერც ერთმა-კი ვერ შეანძრია ნიშანი. ბოლოს წამოვიდა ვიღაც შავ-ცხენოსანი, ისეთი სისწრაფით, რომ თითქმის აღარ ჩნდა ცხენზე, შორიდანვე შესტყორცა ჯირითი, ჰკრა შუაგულში და მაღლა შეაგდო. თასი ბზიალ-ბზიალით წამოვიდა; მხედარმა მიაგდო ცხენი ხის ძირში, შეაყენა უკანა ფეხებზე და ჰაერშივე მოავლო ხელი თასს, დაბლა აღარ დაუშვა; ჰკრა ქუსლი ცხენს და მიაჭენა იქ, სადაც ქართველი დიდებულეები იდგენ, ვითომ ზრდილობისამებრ დააპირა გადმოხტომა, მაგრამ გაგიჟებული ცხენი ხელს უშლიდა. მაშინ ცხენ-და-

ცხენ გაუშვირა თასი ერთ დიდებულთაგანს და დაიყვირა: „ღმერთმა ნუ მოუშალოს გამარჯვება ბატონ მაყაშვილსო!“ სვიმონ მაყაშვილმა წინ რამდენიმე ბიჯი წამოდგა და ჩამოართვა თასი. ამ დროს უცბათ ჰაერში რალაცამ გაიღვა და მაყაშვილი ჯერ ისევ ფეხზე იდგა, რომ თავი მიწაზე კოტრიალეზდა. მხედარმა გამოატრიალა ცხენი და უკანვე გაჰქუსლა. შეკრთა დიდი და პატარა! ბოლოს დაიძახეს აქა-იქ: „ჰეი, ბაში აჩუკია, ბაში აჩუკიო!“ გაძოჟყენეს მღვერები, გვიანდა იყო. გარისხდა ფეიქარ-ხანი, გაწყრა მეთვალყურეებზე და ბაში აჩუკის თავიც ათას ოქროთ დაათასა.

VII

ამ ხანებში არეულობა მოხდა იმერეთში და ქართლის მეფე ვახტანგი, შახ-ნავაზათ წოდებული, გადაიწვიეს, რომ მისი შვილი არჩილ იმერეთის მეფეთ დაესვათ. იმერეთის დიდკაცობა დიდი პატივისცემით და ძღვნით დაუხვდა დიდებულ სტუმარს. სიუხვით ყველას წერეთელმა გადააქარბა, თუმცა მეფის გული კი აბაშიძემ უფრო მოიგო და ბევრიც არა დახარჯვია რა; მხოლოდ ათი ახალგაზდა ქალიშვილი, ერთი მეორეზე უშვენიერესი, მიართვა: ყვენისთვის საჩუქრათ დაგჭირდებაო. ამ მცირე ძღვნით ისე კმაყოფილი დარჩა მეფე, რომ სხვების განძი ჩალათაც აღარ ჩაუგდია. წერეთელი, როგორც მეტოქე და მოქიშპე აბაშიძისა, ყველაზე უფრო გულ-ნატყენი დარჩა და დალონდა. კიკო ბაქრაძემ შეურჩია დრო ბატონს და მოახსენა:

— თქვენი ქება-დიდება თქვენი ყმების ქება-დიდებაა, თქვენი ძღვევა მოსილობა ჩვენი გამარჯვებაა და ნუ გვიზამ მისთანა საქმეს, რომ აბაშიძის საყმოს სასაცინო გავხდეთ! მეფე რომ ქართლში გადაბძანდეს და წერეთელზე აბაშიძე უფრო პატივით მოიხსენიოს, ეს ჩვენი სიკვდილი იქნება.

— მეც მაგას ვწუხვარ, ჩემო კიკო, მაგრამ რა ვქნათ? — მიუგო ბატონმა დაღონებით. ხარჯი არ დამიკლია, თავი არ დამიზოგავს, სალარო თითქმის დავაცალიერე და მეტი რაღა მექნა?

— ჩემო ხელმწიფევე, თუ არ გამიწყრებით, ჩემი უგუნური ჭკუით ისეთ რამეს გირჩევთ, რომ მეფის გულიც თქვენ დაირჩინოთ და აბაშიძის ძღვენიც დაავიწყოთ; ისეთი რამე მიუძღვენით, რომ მართლა გასაკვირველი და საარაკოც იყოს!

— თქმა ადვილია, მაგრამ რა გამოვძებნოთ მაგისთანა?

— ღმერთი მოწყალეა! რახან ლამაზ ქალებზე კი მივარდა საქმე, არა გვიჭირს რა, ბედი ჩვენსკენ არის, ღვიმის მონასტერში ორი დები იზღებინან, ტყუბის ცალები, ერთი მეორესგან არ გაირჩევა და არც მათი მსგავსი რამ ნახულა ჯერ ჩვენში.

— მერე და ობლები არიან? უპატრონო?

— თითქმის, ჩემო ხელმწიფევე! ჩემს მეტი აღარავინა ჰყავსთ და მე ან ჩემი თავი რათ მინდა და ან ისინი, თუ არ თქვენი ჭირის სანაცვალოთ? დედა იმათ აღარ ჰყავთ და მამა, ერთი ძმა ჰყავდათ და ისიც დაიკარგა, ამდენი ხანია მისი ასავალ-დასავალი აღარა ვიცით რა; მეც ხომ უტოლშვილოთ გადავდივარ ეს არის და თქვენს გარდა პატრონი და ჭირის უფალი ვინღა ეყოლებათ? გამოიყვანეთ ორივე და მიუძღვენით მეფეს, ისინი სადაც უნდა იყვენ, სასახლის კარზე, საქრისტიანოში თუ საურჯულოში, მაინც არა უშავთ რა; მათი სილამაზე და მზეთ უნახაობა არც ერთს გზას არ დააკარგვინებს.

ღიღხანს ყოყმანობდა წერეთელი; მისი ნაერთგულარი ბაქარას შვილები დასაკარგავათ არ ემეტებოდა, მაგრამ აბაშიძის მემურნეობამ დარია ხელი; გამოიყვანა ორივე დები და წასვლის დროს მიუძღვნა ვახტანგს. როგორც მეფე, ისე მთელი მისი ამაღა გაოცებული იყვენ ბაქრაძის ქალების სილამაზით, მით უფრო რომ ერთს მეორესგან ვერ არჩევდენ. მეფემ აღარ იცოდა, როგორი მადლი გადაეხადა წერეთლი!

სათვის და დიდძალი ყმა და მამული უბოძა ზემო-ქართლში. თვითონ კმაყოფილი დაბრუნდა ქართლისკენ და დაიბარა, რომ როგორც ეს ორი მზეთ უნახავი, ისე დანარჩენი ათი ქალიშვილიც, თორმეტივე ერთათ გამოემგზავრებიან.

მისი ნება ასრულდა, მაგრამ შიგ შუაგულ ქართლში ერთი უცნაური და უჩვეულო რამ მოხდა; მეფის ბარგს დაესხნენ თავზე ავაზაკები მოულოდნელათ და თორმეტივე ქალი მოიტაცეს; ნივთეულობისათვის კი ხელი არ უხელიათ.

მეფე ვახტანგს რომ მოხსენდა ეს თავხედობა, გარისხდა, ბძანა გზების გაკვრა, მთელი სამეფო შესძრა, იმერეთშიაც ბევრი ეძებეს, მაგრამ ცამ ჩაყლაპა თუ მიწამ, ვერა გაიგეს რა. ხალხში კი ჩუმათ ლაპარაკობდნენ აქა-იქ: „ეს ბიჭობა კახეთში რომ გამოჩენილი ბაში აჩუკია, მისი საქმე უნდა იყოსო“. დიდმა ხანმა გაიარა ამას შემდეგ.

ჭიდაობის შემდეგ აბლუშაპილ თავის ქერქში ველარ იყო; გულში ჩაიდვა ბაში-აჩუკის ჯავრი და სულ მარტოთ მარტო აქეთ-იქით დაეხეტებოდა მთელი დღე; უდაბურ ტყეებშიაც კი დადიოდა, რომ ეგება სადმე წავატყდე ჩემ მძღვეფელს, სამაგიერო გადავუხადო და სირცხვილიდან გამოვიდეო.

მარტო აბლუშაპილი არა ფიქრობდა ბაში-აჩუკზე, სხვებსაც ბევრს ჰქონდა გატეხილი ძილი, მაგრამ მიზეზი-კი სხვადასხვა იყო; პირველს ვაშკაცური ჯინი აშფოთებდა და სხვებს კი ათასი ოქრო არ ასვენებდა. ამ უკანასკნელებში ყველაზე უფრო მეტათ ჰქონდა საღერღელი აშლილი თიმსალმაკოს. ეს იყო თელავში მცხოვრები, ტერტერას ქვრივი, ჭკუითა და მოხერხებით განთქმული; უამისოთ არც ჭირი და არც ლხინი არ იქნებოდა, ავშიაც გამოსადეგი იყო და კარგშიაც, და მასთანაც განთქმული მაჭანკალი. ატყდებოდა თუ არა სადმე ახალგაზდებში ტრფობის ცეცხლი, ეს მაშინვე, თითქო ტრუსის სუნი ეცაო, იქ გაჩნდებოდა და დაატრიალებდა ჯარას; დიდსა და პატარას ყველას იცნობდა, ყოველ ოჯახში შინაური იყო, ყველასთვის საჭირო და გამოსადეგი, მაგრამ არავის არ უყვარდა. გაიგო თუ არა, ბაში-აჩუკის თა-

ვი ათას ოქროთ დააფასესო, ანგარებამ აიტანა და ამბობდა გუნებაში: ხუმრობა არ არის ამდენი ფულიო? ჩემი ხერხი და ეს ერთათ ქვეყანას უნდა წაღმა დაიტრიალებენ და უნდა უკუღმაო. ბაში-აჩუკი როგორმე მე უნდა ჩავიგდო ხელშიო, როგორ შეიძლება, რომ მისი ბინა და ვინაობა ხალხში არავინ იცოდესო. მარტო ის ზომ არ არის გავარდნილი, მასთან ერთათ ვინ იცის, რამდენი ახალგაზდებიაო! როგორ დავიჯერო, რომ ერთ მათგანს მაინც ვინმე სოფლებთან დამოკიდებულება არა ჰქონდესო? ეს რომ გადასწყვიტა გუნებაში, კიდევ შეუდგა საქმეს; სადაც კი მოჰკრავდა ყურს, ამა და ამ სოფელში ნაძრახი ქალი ვინმე არისო, იმდენს ეცდებოდა, რომ გასცნობოდა და დამეგობრებოდა. ზოგიერთ ოჯახებში ნათელ-მირონიც-კი შეიტანა, მაგრამ ვერას გახდა, ვერა გაიგო რა; მხოლოდ ეს კი აიღო აზრათ, რომ თუ ვინმემ იცის მათი ამბავი, თევდორაანთ მეღანამ უნდა იცოდესო და დაუხშირა იმასთან სიარულს. თევდორაანთ მეღანო თელავის მახლობლათ, ერთ პატარა სოფლის განაპირას, ტყის პირათ, სცხოვრებდა ორი პატარა შვილით; ქმარი თათრის ჯარში ჰყავდა ჩაფრათ შესული, თითონ ოროლ თვეობით თვალით ვერა ხედავდა. სილამაზით ნაქები იყო და, ცოტა არ იყოს, სახელიც გატეხილი ჰქონდა. თიმ-სალმაკომ ერთხელ, სტუმრათ რომ მივიდა მასთან, სახეზე უსიამოვნობა შეატყო და განგებ იგვიანებდა წასვლას, სანამ მოსალოდნელმა ავდარმა მართლა არ მოასწრო; შეიქნა ერთი ქექა-ქუხილი და თავსხმა, ასე რომ სტუმარი უნდა დარჩენილიყო მეღანოსთან. მასპინძელს შფოთვა თან-და-თან უფრო ეტყობოდა და ვახშმის მზადებას დაუჩქარა; ხელათ გაშალა სუფრა, გვერდში ამოიდგა ერთი ღოქი კახური და ზედი-ზედ უსხამდა სტუმარს; აძლებდა: „დალიე, ღმერთმა შეგარგოს, და ტკბილათ დაგეძინებაო!“.

თიმ-სალმაკო სიცილით ეუბნებოდა: ჩემო ნათლი დედავ, ეგ რომ არ დავლიო, ისეც ტკბილათ დამეძინებო. მისთანა წამალს დავაყრი ხოლმე ვახშმათ ჩემ საქმელს, რომ გათენე-

ბამდის ზარბაზნებიც რომ თავზე მახლონ, მაშინაც ვერას გავიგებო, მხოლოდ ფერად-ფერადი სიზმრები, თითქო სასუფეველში ვიყო, ისე დამტრიალებს თავსაო; ერთხელ რომ შინჯო, შენც, ჩემი არ იყოს, მერე ხელს ველარ აიღებო. ეს რომ სთქვა, ამოიღო ჯიბიდან პატარა გამოკრული პარკი, გაშალა და ფხვნილი შექამადს მოაყარა, ხაშხაშისაგან შეზავებული ძილის წამალითაო; — შენ კი ვერ გირჩევ, ჩემო ნათლიდედაო, ბალებების პატრონი ხარ და ღამე ბევრჯელ გამოღვიძება დაგჭირდებაო; მე-კი რომ დავეგდები რუმბივით, გათენებამდი ველარას გავიგებ, მკედრის ძილი წამიღებსო. მოუკრა თავი პარკს და ჩაიდვა ისევ ჯიბეში.

ჯერ შუა ქამამდი არ იყვენ მისული, რომ თიმ-სალმაკოს მთქნარება დააწყებია და თვალები მოეპრუწა; ერთი-ორი წაილულლულა გაუგებრათ და ჩაჰკიდა თავი... ძილი მოეკიდა; მელანომ ძლივს მიათრია კუთხისკენ, მიაწვინა ლოგინზე და საბანი გადაათარა, სტუმარი გაიშმუნა, გადაბრუნდა კედლისკენ და ამოუშვა ხვრინი. მელანომ ღიმილით წაიხურჩულა: მეორეთ მოსვლამდისაც ნუ გამოგღვიძებიაო და გამოტრიალდა სუფრისკენ, მაგრამ ალაგების ნაცვლათ ხელ-ახლა დაუწყო გაწყობა; მიდგა თაროზე, გადმოიღო იქიდან ცივათ მოხარშული დამზადებული დედალი, ყველი, რგვლათ მოხარშული კვერცხები, ხელადით ღვინო, გააწყოს სუფრა და ხელპირი დაიბანა, თმა დაივარცხნა, წითელი ბაღდადი მოიხვია თავზე და კოპწიაობა დაიწყო. რამდენჯერმე მოიხედა თიმ-სალმაკოსკენ, მაგრამ ის ვერას ხედავდა; პირ-შექცეული კედლისკენ ეგდო უძრავათ და ხვრინავდა. მელანომ მიიტანა თავისი ძველი თავსათარი და თავზე გადაათარა, გამობრუნდა, დაჯდა ცეცხლთან სამფებ სკამზე და კარებისკენ იწყო ყურება. დიდხანს აღარ გაუვლია, რომ ეზოში ძაღლმა დაიყეფა და შეუტია ვილაცას, მაგრამ მალე გაჰკმინდა ხმა, წუწკუნნი დაიწყო; მელანო ზეზე წამოვარდა და მიაშურა კარებს გასაღებათ; თავ მომძინარებულ თიმ-სალმაკოს გულმა დაუწყო ძგერა, მაგრამ არ განძრეულა. სახლში შემოვიდა ჩვენი ძველი

ნაცნობი,—გლახა ბაქრაძე, მოიხსნა სველი ნაბადი და მიაყუდა კედელზე მოიხადა ყაბალახი, უკან ზურგისკენ გადიგლო ფაფანაკი, თოფი იქვე მიაყუდა, დამბაჩა, ხმალი და ხანჯალი ტანზევე გაისწორა და ღიმილით გადაეხვია მელანოს. ქალი წურბელასავით ჩამოეკიდა კისერზე; დიდხანს შეტყუპებულსავით იყვენ თავ-დავიწყებული...

ახალ მოსულს უცბათ ხვრინი შემოესმა და შეკრთა.

— ნუ გეშინია, ჩემო სიცოცხლევ, ჩემი ნათლია არის, ტერტერას ქვრივი, ხაშხაშ ნაჭამია და სძინავს. შენ მტერს ნურა გაუგია, მაგან ვერა გაიგოს რაო. უამბო ყველაფერი, მაგრამ ვაჟი მაინც იჭვენეულად აქნევდა თავს. თავის სიმართლის დასამტკიცებლათ მელანომ ჯინჯგალი დაუწყო მძინარს, ხან ფეხებში მოავლო ხელი, ხან თავი აუწია, ბევრი აცოდინლა, მაგრამ ვერ გამოაღვიძა. ერთხელ-კი წაიჭუჭყუნა მძინარმა ლე ამოუშვა ისევ ხვრინი.

— დაეხსენ, ნუ აწვალეზო!—მიაძახა ბაქრაძემ. სანამ ეგ გამოიღვიძებდეს, მე აქედან შორს ვიქნებიო; მიუჯდა სუფრას და საყვარელიც გვერდში მოისვა.

დიდხანს იჭიკჭიკეს ისე, როგორც შეყვარებულთა რიგია; სხვათა შორის ქალმა ჰკითხა:—ბაში-აჩუკს რათ გეძახიანო? და ვაჟმაც მიუგო, ეს აქ დამარქვეს თათრებმაო, ფაფანაკით რომ მხედავენ, უქულო ვგონივართ, თავ-მოხდილი, და მათებურათ ბაში-აჩუკი თავ მოხდილსა ნიშნავსო.

ამისთანა ამბები ბევრი ილაპარაკეს ვახშამზე; ბაში-აჩუკმა ერთი კვირის, როგორც თავისი, ისე თავის ამხანაგების თავ-გადასავალი დაწვრილებილ უამბო მეგობარს; ნავახშმევს ცოტა მოიაღერეს. მეორე მამლის ყივილზე ვაჟი გამოესალმა ქალს, უთხრა, დღეისწორამდის ნულარ მელიო ლე გაუდგა გზას.

ტერტერას ქვრივს ერთი სიტყვაც მათი ნალაპარაკევი არ გამოჰპარვია, მაგრამ დილას კარგა ძალზე იყო ამოსული მზე, რომ გამოეღვიძა და ისე წამოდგა ზეზე, თითქო წუხელი სიზმარიც არ ენახოსო, გამოეთხოვა ნ-თლი-დედას და გაუდგა გზას.

VIII

ალიყულიხანმა იმ დღეებშივე დაიბარა აბდუშაჰილი ღ უთხრა:

— ერთგულობის გამომჩენი, როგორც ჩვენებში, ისე სხვისიანებშიაც, ბევრი მყავს, მაგრამ ამ საიდუმლოს შენს მეტს მაინც არვის მივანდობო!

აბდუშაჰილმა მორჩილების ნიშნათ შუბლზე მიიდვა ხელი და მოახსენა: „ბაშ უსტაო!“ მაშინ მოუყვა ყოლიფერს, რაც თიმსალ-მაკოსაგან შეეტყო და დაავალა, რომ ცხენოსნები წაიყვანე დანიშნულ დღეს, შემოარტყი გარს მელანოს სახლს და, როგორც ის ქალი, ისე ბაში-აჩუკიც დაჭერილი მომგვარეო.

აბდუშაჰილს არ ექაშნიკა ეს საქმე.

მარტო რომ სადმე შევპყროდი ღ სამაგიერო გადამებდევინებია, ის იქნებოდა კარგი, თვარა კაცს უდროოთა და უადგილოთ მივასწორო, ჯარი დავახვიო და დავიჭირო, ეს რა ვაშკაცობაა და რა საკადრისიაო. მთელი ის დღე სულ ამაზე ფიქრობდა; დაღამდა თუ არა, გაუდგა გზას მარტო-მარტო და მიაღდა კარზე თევდორაანთ მელანოს; მელანომ რომ უდროო დროს მოსული უცხო თათარი დაინახა, შიშის ქარმა აიტაცა, მაგრამ აბდუშაჰილმა უთხრა:

— ნუ გეშინია! სამოყვროთა ვარ მოსული და არა სამტროთო. ქალმა რომ შეგნიერი ვაშკაცი ტკბილათ მომლიმარი ნახა, გული მოიბრუნა.

— „კურთხეულ იყოს თქვენი მობრძანებაო“, — ყელმოდერებით უთხრა, მორცხვათ კავები გაისწორა და სკამი დაუდგა. თათარმა მიიხედ-მოიხედა, კარები გადაუგდო შიგნიდან და ხანჯალი ამოიღო. ქალი შეკრთა და უთხრა:

— რა საჭიროა იქ ძალადობა, სადაც ნებაყოფლობას წინ არა უდგას რაო. თათარმა, ვითამ ვერც-კი გაიგონა ეს სიტყვები, ჩაიყო მეორე ხელი ჯიბეში და სავსე ქისა ამოიღო.

აი, ხომ ხედავ? ერთ ხელში ხანჯალი მიჭირავს, მეორეში ოჭრო, რომელიც გინდა აირჩიე! თუ ჩემ სურვილს შეას-

რულებ, — გაგამდიდრებ, თუ არა და — ამ ხანჯალზე აგაგებ ახლავეო.

ქალმა შორცხვით წაილაპარაკა: ნურც ხანჯალს გარჯი და ნურც ოქროს დახარჯავ, მე შენს მარტო ვაშკაცობასაც დავეჯერდებიო. აბლუშაპილმა მკვახეთ მიაძახა:

— სცდები! შენ რომ ფიქრობ, მე იმ განზრახვით არ მოვსულვარ! მე ვიცი, რომ შენთან ბაში-აშუკი დადის და ის როგორმე ხელში ჩამაგდებიეო.

ამის გამგონე მელანო გაფითრდა და კანკალი აუვარდა; დიდ ფიცსა და უარზე დადგა; აბლუშაპილმა სიამოვნებით შეხედა ქალს, მაგრამ ისევე უცბათ შეიჭმუნა სახე და ურჩია:

— არა! აქ ფიცი აღარ გაგივა, დაწვრილებით ვრცი, როგორც არის საქმე. აჰა! წაილე ამ თავით ეს ქისა და მერე, როცა იმას ხელში ჩამიგდებ, ის ათასი ოქროც შენთვის დამითმია და არც მოლალატობას გაგამხელ, ალ-ლახი მომიციო თავდებათო. ამგვარი რამეები ბევრი უთხრა, დიდხანს ურჩევდა, მაგრამ გაკერპებულმა ქალმა გააქანა თავი. აბლუშაპილი თან-და-თან აღტაცებაში მოდიოდა და გუნებაში ფიქრობდა: აი, სად ყოფილა ქალი! კიდევ ეს არის, რომ ამდენი ხანია ქართველები გვიმკლავდებიანო! უკანასკნელათ მიუბრუნდა ქალს და შესძახა:

— მაშ, ახლა კი გამოეთხოვე სიკოცხლესო! ქალი ჩიკეცა და სიკდილის მომლოდინემ თვალეზე ხელი მიიფარა; თათარმა ხელები მოავლო, წამოაყენა ზეზე და დამშვიდებით უთხრა:

— გეხუმრე, შენ სასიკვდილოთ გასამეტებელი არა ხარ! აფერუმ დედა-კაცო, სიყვარულიც გცოდნია და მეგობრობაც! ბევრი რამ გამეგონა ქართველ ქალებზე, მაგრამ ნახევარიც არ მეჯერა, ახლა-კი გამოგცადე და დავრწმუნდიო. მელანო მუხლებზე მოეხვია და დაუწყო კოცნა.

— მე ვიცი — განაგრძო აბლუშაპილმა, რომ ამა და ამ დღეს ბაში-აშუკი შენთან იქნება; მეც ნაბრძანები მაქვს,

რომ ჩემი ცხენოსნებით შემოვერტყა გარს უნ სახლს და დავიჭირო, მაგრამ გაათრთხილე, რომ აქ არ დამიხედესო! გაოცებულმა მელანომ უცბათ შეჰკივლა:

— მაშ, უნ მეგობარი ყოფილხარ ბაში-აჩუკისო?— არა, მტერი, დაუძინებელი მტერი! ან ის უნდა იყოს და ან მე! ან უნდა მოვკლა, ან უნდა შევაკვდე, მაგრამ უნდა შევხვდე სადმე და პირ-და-პირ უნდა მივიდეთ ერთი ამოვრეზე ისე, როგორც ვაშკაცის წესია და არა ქურდულათ, ლალატით, როგორც ნაბძანები მაქვს!.. ხომ გესმის? ესეები ყველა გადაეცი ბაში-აჩუკს და ახლა-კი მშვიდობით და გამარჯვებით. გამოეთხოვა, გადაუგდო სავსე ქისა და გაიარა კარი.

დანიშნულ ღამეს აბდუშაჰილი მართლა შემოვერტყა გარს მელანოს სახლს, მაგრამ სახლში შეშინებული ქალისა და მძინარი ბავშვების მეტი ვერაფერს ნახეს. იმავე დროს შიგ თელავში ავარდა ალი და თიმ-სალმაკოს სახლი ისე გადიბუგა, რომ ველარაფერი ველარ გადაარჩინეს, გარდა ადამიანებისა.

IX

ერთ დღეს, დილიდან საღამომდი, შუა მთის უდაბურ ტყეში დადიოდა აბდუშაჰილი, რომ, ეგება, ბაში-აჩუკს, ან მის ამხანაგთაგანს და ან მათ ბუდეს სადმე წავაწყდეთ, მაგრამ მოუცდა განზრახვა. დაბრუნებულზე წინ ერთი შველი შეეფეთა, შეჩერდა ახლო-მახლოს და ისე დაუწყო ყურება, თითქოს შინაურიაო. აბდუ-შაჰილმა შეილდ-ისარი მოიმარჯვა, სტყორცა და გააგორა მიწაზე; რომ მივიდა ასაღებათ, ნადირი უცბათ წამოვარდა ზეზე და ბარბაცით გაუდგა გზას!.. მონადირე მიჰყვა კვალ-და-კვალ. შუაგულ ტყეში თურმე ერთი დიდი მინდორი იყო და იმას მიაშურა, მონადირეც რომ მიადგა ტყის პირს და მინდორს თვალი გადაავლო, შენიშნა, რომ მეორე მხრით ტყიდან გამოვიდა ერთი ახალგაზდო ქალი, რომლის მზგავსი ჯერ ამას არა ენახა-რა; შეჩერდა და

ამოეფარა ხეს. დაკოდინმა შეველმა პირ-და-პირ ქალისკენ მიმართა, შესწივლა ორჯელ-სამჯელ, მიუახლოვდა ლ მიაღვა კალთაზე თავი. ქალი შეკრთა, მიიხედ-მოიხედა და რომ ვერავინ დაინახა, თეძოში გარკობილი ისარი ამოუღო, გადააგდო, მოჰკიდა შეველს ნაყარ რქებში ხელი და იქვე ახლოს წყაროსთან მიიყვანა, სისხლი გაბანა და წყლული ამოუწმინდა. შეველი ისე ემორჩილებოდა, როგორც გრძნობიერი რამ: დაუწვა ფეხთით ცალ გვერდზე და მიანდო თავი; ქალმა მანდილს ყური მოხია და დაუცვა ქრილობა. ამას ყოლიფერს გაოცებით უყურებდა მონადირე და გუნებაში ამბობდა: ნადირთა ღმერთს რომ იტყვიან, სწორეთ ეს უნდა იყოსო! აღარ მოუთმინა გულმა, მიეპარა ფეხ-აკრევით და წაადგა თავზე. შეველმა იგრძნო, დაფრთხა, წამოვარდა ზეზე, ორჯელ-სამჯელ გადახტა განზე, მაგრამ უცბათ შეჩერდა და მოიხედა უკანვე. ეტყობოდა, რომ მონადირეს ერიდებოდა და იმავე დროს ქალის მოშორებაც არ უნდოდა. ქალი წამოდგა ზეზე, მოიხედა უკან და თათარი რომ დაინახა, ერთი სუცრათ დაიკივლა, ჩაიკეცა და შემოეყარა გულს. აბდუშაჰილი მივიდა, მოჰკიდა ხელი, ბევრი აბრუნა აქეთ-იქით, ცხვირი მოუსრისა, ყურები აუწია, მაგრამ ვერ გამოაბრუნა; მივიდა მერე წყაროზე, პეშვი აივსო წყლით, გამობრუნდა და ასხურა გულ-წასულს. ქალმა თვალები გამოახილა.

— ნუ გეშინია! შენ და და მე ძმაო! — მიაძახა აბდუ-შაჰილიმა, — მითხარი მხოლოდ, ვინ ხარ და საიდან, რომ ქირის-უფლებთან მიგიყვანო?“

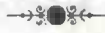
ქალმა ხმა ვერ გასცა, გაუშვირა თითი დასავლეთით ტყისკენ და ხელ-ახლა შეუწუხდა გული თათარმა აიყვანა ხელში ბავშვივით, გადაიწვინა მკლავებზე, მიიყრდნო გულ-მკერდზე და ალაღ-ბედზე წაიღო იქით, საითკენაც ანიშნეს. შეველი ძალლივით აედევნა, წაუსწრო წინ, ერთ-ორს რომ გადახტებოდა, შეჩერდებოდა ხოლმე და მოიხედავდა უკან. თათარმა იფიქრა აქ რაღაც განგება არის, მივყვები ამ ნადირს და სადაც მიმიყვანს, მიმიყვანსო. გზაში ქალმა, რომ

ვაშკაცის გულ-მკერდის სითბო იგრძნო, გონზე მოვიდა: რალაც უცნაურმა ჟრუანტელმა დაუარა ტანში; ჯერ გამო- უცდელი სიტკბო იგრძნო; ვერ გამოერკვა!.. იფიქრა, ეს სწორეთ სიზმარიაო! ძილში აღრეც მინახავს ამგვარი რამ, მაგრამ ეს კი ყველაზე უძლიერესიაო; დახუჭა თვალები და განაბა სული. ახალგაზდა აბდუ-შაილსაც რალაც უცნაური ემართებოდა; დაჩერებოდა სახეზე და ფიქრობდა გუნებაში: ეს სწორეთ მაჰმადის დაპირებული მზეთ-უნახავი უნდა იყოს და მეც ცოცხლათ სამოთხეში მივდივარო. ყოველ ბიჯის გა- დადგმაზე გულის ძგერა უხშირებდა და უმატებდა. ქალთან სიახლოვის უჩვეულო არ ყოფილა, მაგრამ არაოდეს ეს არ უგრძენია, რასაც ახლა გრძნობდა. სხომის მხოლოთ ხორცი გრძნობდა, ახლა კი ხორცი დადუნებულია, მხოლოთ სული იტაცებს და მიაფრენს სადღაც სანეტარო უფსკრულისაკენ. ამ ყოფით რომ მიდიოდა ნელ-ნელა, უცბათ შუაგულ ტყეში შენობა გამოჩნდა და პირდაპირ მის გალავანს მიატყდენ.

შველი მიადგა ჭიშკარს და წივილი დაიწყო. აბდუ-შა- ილმაც წიხლი ჰკრა, მაგრამ მაგრათ დაკეტილი დაუხვდა, მი- აყურა და ხმაურობა არა იყო-რა. დადვა თავისი ძვირფასი ტვირთი ძირს და მოინდომა გალავნის ირგვლივ შემოვლა და იმავე ადგილს რომ მოვიდა, აღარც ქალი დაუხვდა, აღარც შველი, კარები-კი ისევ ისე დაკეტილი იყო შიგნიდან. აბ- დუ-შაჰილს თითქმის ელდა ეცა; დიდხანს იყურყუტა, ბევრი ათვალეირა აქეთ-იქით, გალავანსაც ორჯელ-სამჯელ გარს შემოუარა, მაგრამ სიცოცხლის ნიშან-წყალი არაფერს ეტყო- ბოდა. სთქვა, რაც განგებას ჩემთვის დაუნიშნავს და ბედს ერთხელ უჩვენებია, ის, იმედია; აღარ ამცდება და კიდევ სადმე შევხვდებიო, მაგრამ საიღუმლოთ-კი უნდა შევინახოო. დაღონებული და ნეტარებით გაბრუებული დაბრუნდა თე- ლავისაკენ.

იმ დღიდან, რაც უფრო მეტი ხანი გადიოდა, უფრო და უფრო ეკიდებოდა მას სიყვარულის ცეცხლი, მოსვენება აღარ ჰქონდა, შუა მთის მონასტრის ახლო-მახლო ტრიალებდა

მოჯადოებულსავით; ბევრჯელ წყაროსთანაც გაუთენებია, მაგრამ აღარ იქნა, ვერ მიხვდა საწადელს. აღმოსავლეთურმა მძიჯნურობამ შეიპყრო, გაახელა და მარტოობისათვის მიაცემია თავი. მეგობრები სწუხდენ, არეულათ რომ ხედავდენ, ეკითხებოდენ მიზეზს, მაგრამ ის საიდუმლოს ფარავდა და უბრალო ავადმყოფობას სდებდა ბრალს.

X

ვახშობა გადასული იყო. ტახტზე მხარ-თედოზე წამოწოლილი ალი-ყული კრიალოსანს ათამაშებდა და მალ-მალ კარებისაკენ იხედებოდა. გაიჭრიჭინა კარმა, შემოჰყო თავი ტერტერას ქვრივმა, ფრთხილათ შემოვიდა, დაბლათ თაყვანი სცა ხანს და გაჩერდა.

— ოჰ! შენა ხარ თიმსალ? — უთხრა ხანმა; — სად არის?

— მარტო გიახელი! — მიუგო მოწყენით ქვრივმა.

— მარტო რაში მინდებხარ? — მიაძახა ცოტა გულმოსულათ და წამოჯდა; — ეგები, საჩუქარი ეცოტავა?

— რა ბძანებაა, ჩემო ხელმწიფევ! მხოლოდ ველარ მივუსწარ. ექვი აუღიათ ქირისუფლებს და გადაუხიზნავთ.

— როგორ თუ გადაუხიზნავთ?

— სადაც კი გამოჩნდება ლამაზი ქალი, სულ მონასტრებში მიჰყავთ, ვითომ და მოლოზნებად და იქ კი მალავენ, რომ ან თქვენ დიდებულებას ან სხვა ვინმე გამოჩენილ ხორციელს ხელში არ ჩაუვარდეს. აი, ბატონო, რაღა შორს წავიდეთ, შუა-მთის მონასტერი ლამაზებით არის გატენილი! შარშან რომ დიდებული ყუენის საძღვნო თორმეტი ქალი მოსტაცეს ქართლის მეფეს, ისინიც იქ არიან თავ შეფარებული.

— იმათ მოტაცებას ხომ ბაში-აჩუკს აბრალებდენ?

— სულაც ეგ მინდოდა მომეხსენებია, ჩემო ხელმწიფევ! იმ მონასტერში ბევრი რამ საწინააღმდეგო ხდება თქვენი. რომ ისინი არ უწყობდენ ხელს გადავარდნილებს, განა ამ-

დენ ხანს ისინი თავს შეინახავდენ უდაბურ ტყეში? მაგრამ ნათქვამია: „ციხე შიგნიდან გატყდებაო“, — კარის კაცები აფარებენ ხელს.

— ვიზე გაქვს ეჭვი? ჰკითხა სიჩქარით აღელვებულმა ხანმა.

— ქართველები არც ერთი სანდო არ არიან და ყველაზე უფრო მეტათ ჩოლაყაშვილი.

— გაქვს რამე საბუთი?

— განა ის ისეთი კაცია, რომ სასაბუთოთ დაიჭიროს საქმე? არა! მაგრა გული კი მეუბნება და ხან-და-ხან წინაგრძნობაც საბუთია.

— შენ ბაში-აჩუკხედაც-კი გეუბნებოდა გული, მაგრამ, ტყუილი გამოდგა.

— იქაც მართალი გახლდით, ჩემო ხელმწიფევე, მაგრამ, უეჭველია, გავგთქვეს, თვარა ვინ რას ერჩოდა ჩემ საცოდავ სახლს?

— მიჰქარავ! მედა აბლუ-შაჰილის მეტმა არავინ იცოდა. შენ შენი სახლ-კარის გადაწვა გამწარებს და აღარავის ზოგავ!.. ქვეყანას ცილსა სწამებ; ჩოლაყაშვილი დილიდან სალამომლი გვერდში მიდგას, ჩვენ ერთგულებაში ათენ-ალამებს და შენ-კი ორგულობასა სწამებ! თუ მაგრე მართალია მონასტრის საქმეც, ვაი შენ ტყავს!

— არა, ჩემო ხელმწიფევე, მე თქვენი ერთგულება მამედვინებს, თვარა რა მრჯის მაგისტანა საქმეებში გარევეს! მიუგო ცახცახით დედა-ბერმა. მონასტრის შესახებ-კი რაც მოგახსენეთ, ის სულ მართალია და, თუ მტყუანი გამოვდგე, თავი გამაგდებინეთ.

— შენ როგორღა გაიგე?

— კოკი ბროლამ გადმომცა.

— ვინა?!

— კოკი ბროლამ. აქ ერთი დერციკის ცოლი გახლავთ, ჩემი მამიდაშვილი, სილამაზით განთქმული... თქვენ სად მოგაგონდებათ, თორემ აქაც კი გხლებივართ ერთათ... ის გა-

დავკბდე ერთ წინმე ახალგაზდას, რომელზედაც ეჭვი მქონდა აღებული და იმას გამოუტეხია.

— ამის გამგონი ხანი თოფ ნაკრავივით წამოვარდა ზეზე და ბრახ მორეულმა დაიღრიალა: „ეი, აბდუ-შაჰილ, აბდუ-შაჰილო!“ შეშინებული დედაბერი იქვე კუთხეში მიიკუნჩხა: ყვირილზე ერთი შუახნის მხედარი შემოვარდა და მოახსენა: აბდუ-შაჰილ შეუძლოთ გახლავს და დღეს მის მოადგილეთ მე გახლავარო.

— კეთილი, სულ ერთია — ათროლოებული ხმით უბძანა ხანმა, — წადი ეხლავ ცხენოსანი ჯარი შემოარტყი შუამთის მონასტერს და ააოხრეთ! აიკელით! ნურავის დაზოგავთ? ნურც დიდს, ნურც პატარას, ნურც ბებერს და ნურც ყმაწვილს! ჯერ ყველა გააუბატიურეთ იქვე საჯაროთ!.. ნამუსი ახადეთ და მერე ნაკუწ ნაკუწათ აქციეთ ყველა! მხოლოთ რამდენიმე მათგანი, რომელიც სხვებზე ულამაზესი გამოდგეს აქ წამომგვარეთ ხელუხლებლათ; ნადავლი ჯარმა გაიყოს გასწი ნულარ აგვიანებ!

მხედარი აჩქარებით გამოვიდა ბრძანების ასასრულებლათ. შეშინებული ბებერი უკან გაჰყვა და ხანმა კბილების ცახცახით წაილაპარაკა თავისთვის: „მე გაყურებივით, თუ როგორ უნდა ღალატი და მოტყუებაო!“..

გათენებისას, ცისკრის დროზე, მოულოდნელათ, ერთი საოცარი ტირილისა და გოდების ხმა გაისმა შუა მთაში. თათრები დაერივნ უმწეო დედაკაცებს უდაბნოში და მუსრდ გაადინეს. ზოგი გალავანზე გადაცვინდა, ზოგი კლდეზე გადაექრა, რომ თავი საბილწავათ არ მიეცათ, ზოგმა თვითონ მოიკლა ნამუს ახდილი თავი და სხვებს უწყალოთ გამძვინვრებული მტრები ჰკეპავდენ. ამ დროს ჯარის უფროსმა გამოათრია გარეთ ერთი ახალგაზდა, სრულიათ გაწეწილ-გაგლეჯილი ქალი და გულ შეწუხებული დასვა ცაცხვ ქვეშ, პტყელ ქვაზე.

— ნუ გეშინია! გულდ მოიბრუნე, შენ არავინ რას გერჩის.

— რაღას აგვიანებ? ბარემ მომკალ და გაათავე! სადაც ამდენი უმანკო სული ამოგიწყვეტიათ, მე რაღა დასატოვებელი ვარ? სასო-წარკვეთილებით შესტირა ქალმა.

— შენს სილამაზეს უმადლოდე! იმან გადაგარჩინა. ახლა უნდა წაგიყვანო, შენი თავი დიდებულ ხანს მიუძღვნა, ვინ იცის, რა ბედი მოგელის? ადვილათ შესაძლებელია, შენი სილამაზის პატრონმა მზე ბრწყინვალე შახის ცოლობასაც კი გამოჰკრა ხელი.

ამ სიტყვებზე შეკრთა ქალი და კანკალო აუვარდა. თათარმა ეს სიხარულის ნიშნათ მიიღო და სიცილით უთხრა: თუ, ვინიცობაა, ჩემი სიტყვები გამართლდეს, ნუ დაგავიწყდებიო. ქალმა ძალ დატანებით, ვითომ გული მოიბრუნა და დამშვიდებით უთხრა:

— ჩემო კარგო, ეგ ახდება თუ არა, არავინ იცის, მაგრამ დღეს რომ შეს სიკვდილს გადამარჩინე, მეც მინდა ეხლავე სამაგიერო გადაგიხადო! ისეთს ჯადოს მოგცემ, რომ ვერც ტყვია მოგეკაროს და ვერც რკინეულმა გაგჭრას. თათარმა ჯერ გაოცებით შეხედა და მერე ღიმილით უთხრა.

— თუ მართლა მაგისტანა წამალი იცით ქართველებმა, რატომ არ იკეთებთ? თქვენმა თავმა ქვა გკრათ?

— ვინ გითხრათ, რომ არ ვიკეთებთ? მაშ თუ არ ჯადოს წყალობით, რა გაგვაძლებიებდა აქამდე ამდენ ვაი უშველებელში? მთელი ქვეყნის ხალხი უხსოვარ დროიდან გარს გვეხვევა მტრათ ამ ერთ მუჟა ხალხს. ჩვენ, მადლობა ღმერთს, ვიგერებთ და სადაც ასი-და-ორასი მტრები წყდება, იქ თითო-ოროლა ქართველი თუ კვდება, მეტი არა და ისიც მისთანები რომლებზედაც ჯადო აღარა სჭრის. შენა გგონია, რომ დღეს ჩემმა სილამაზემ გადამარჩინა? არა! მხოლოდ ამ ჯადომ დამიხსნა! ამოიღო უბიდან ტყავში გამოკრული—ნაწილებიანი ხატი, რომელსაც ყოველთვის თან ატარებდა და უჩვენა. თათარმა შეხედა და ერთი ბიჯი უკან გადადგა, ცოტა სიჩუმის შემდეგ ჰკითხა: სხვებსაც ხომ ჰქონდათ ეგ ჯადო, რაღა

მარტო შენზე გასჭრა?— უბრალო შემთხვევის ბრალია; მე უვახშმით დამეძინა, სხვები-კი ვახშამ-ნაჭამი იყვენ; და ამ ჯადოს მხოლოდ მაშინა აქვს ძალა, როცა კაცი მარხულია, თათარმა იჭვენულათ გადააქნია თავი.

— არა გჯერა?— დაბეჯითებით ჰკითხა ქალმა—მაშ ვცადოთ, მაგაზე ადვილი ღარა არის! აი, ჩამოიკიდე გულზე, ეგ შენი ხმალი მომეცი, მე დაგკრავ რაც ძალა და ღონე მაქვს და ნახავ, თუ ან კანი გაგიჭრას!.. თათარმა გაიცინა.

— ისემც კარგი დაგემართოს, მაგრამ უცაბედათ რომ გაჭრას, მერე რაღა ვქნათ? ჰმ!.. მით უფრო, რომ წუხელი კარგა ლაზთიანათ შევექეცი ვახშამს, შენი მოსატყუებელ ფკბილი დიდი ხანია მოვიცვალე.

— შენა გგონია, რომ გატყუებ? მაგას სიფრთხილე გალაპარაკებს; აბა ჩემზე შინჯე: რაც ძალი და ღონე გაქვს, ნუ დამზოგავ და ნახავ, თუ კაბისა და პერანგის მეტი გამოიჭრას რამე? გადაწვა გულადმა ქვაზე და გულზე დაიდვა ხატის; თათარმა გამოსაცდელათ, თუ მართლა არ შეშინდესო, ამოიღო ხმალი და დაუქნია, მაგრამ ჰაერშივე შეაჩერა. ქალი არ განძრეულა და ღიმილით უთხრა:

— არ გითხარი, რომ ვერას დამაკლებ მეთქი? თათარი დარწმუნდა, რომ ეს აღარ ხუმრობსო. ჯადოს ხელში ჩაგდებას სურვილმა წაიტყუა, მართლა მოუქნია ხმალი, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა და შუა გაწყვეტილი ქალი ნახევარი იქით გადავარდა და ნახევარი აქეთ. შეკრთა მოტყუებულ მხედარი, შემოიკრა თავში ხელი, „გამაბრიყვა ამ უბედურმაო!“ გადააქნია მწუხარებით თავი აქეთ-იქით, ერთი კიდევ დახედა დარცხვენით, ჩააგო ხმალი და გაშორდა. ამავე დროს იბრიალა და ავარდა საოცარი ალი აოხრებულ მონასტერს.

გაიგეს თუ არა ეს სამწუხარო ამბავი თელავში, ახლომახლო სოფლები აღელვდნენ, მაგრამ მწუხარების გამოცხადებას როგორ გაბედავდნენ? არ სწყენიათ მხოლოდ ქართველობის მტრებს და სასიამოვნოთ მიიღეს ყველა თათრებმაც, გარდა ერთისა, რომელმაც, გაგონების უმაღვე, გრძნობა-გო-

ნება დაბნეულმა გააქანა ბედაური შუა მთისაკენ. ეს ერთი იყო აბდუ-შაჰილი. რომ მივიდა, მონასტერი გადამწვარი დახვდა და სიჩუმე-არარაობას მოეცვა არემარე, დაღონდა და პირველათ გაივლო გულში საღაფათი: ნუ თუ, ღმერთო ამისთანა მსხვერპლი შენთვის მართლა საჭირო იყოს? ან რა ვაშკაცობაა უიარაღო, უმწეო, სუსტი დედაკაცებისა და ბაღლების ჟღერა? ქრისტიანები ამგვარს არას ჩადიან! თვით ყაჩაღებიც კი ერიდებიან ამ საქმეს. ამ ორ სამ წელიწადში ვინ იცის რამდენი ოჯახი აიკლეს, როგორც თათრების, ისე თვით ქართველებისაც, მაგრამ, აბა თუ ერთი სადმე უკადრებითა, უიარაღო დედაკაცებისა და ბავშვების ხელის შეხება? — ამ ძრახვით გაიარა დიდი ეზო და განაკიდეს მოადგაცაცხვს; იქ უცბათ შეჩერდა, დახედა გაჩეხილ ქალს, — ერთი საოცრათ დაიყვირა, წაბარბაცდა და იქვე, ცაცხვს რომ არ მიყუდებოდა, წაიქცეოდა. დიდხანს ჩყო ისე ხმა ამოუღებლათ; ბოლოს შეიძრა, დააშტერდა მკვდარს და სასოწარკვეთილებით სთქვა:

— „რა დაგიშავე, ღმერთო, რომ ცხადი სიზმრათ გადამიქციე? ამას ველოდი? გაქრა წავიდა! ჩამიარა ოცნებამ, მაგრამ რაც ერთხელვე გულზე ისე ნათლათ დამეჭლო, იმას ვეღარ ამოშლის-რა! თუ ცოცხალი დავკარგი, მკვდარი ხომ მაინც ჩემიაო!... დაავლო ხელი ორათ გაჭრილს, მიიკრა გულზე და წაიღო იქითკენვე, საიდანაც ამ რამოდენიმე ხანის წინეთ ისე ნეტარებით მოჰქონდა, მაგრამ სულ სხვა-და-სხვა-კი იყო მაშინ და ახლა მაშინ ნეტარებით გაბრუებულს, მალლით ცა ეხსნებოდა და ახლა-კი, უბედურებით სულ შეხუთულს, დედა მიწა უსკდებოდა! მოიტანა წყაროსთან და დადვა. დიდხანს დაჰყურებდა თავზე და ცრემლები ღაბა-ღუბით ეცემოდენ წვერ-ულვაშზე. იმ დღესვე გასჭრა საფლავი წყაროსთან, მიიბარა საიდუმლოთ თავის დაუვიწყარი განძი სამარეს და საფლავის პირი მიასწორ-მოასწორა. იმ დღიდან ხშირათ, ძალიან ხშირათ, ამოდიოდა ხოლმე და ძვირფასს სამარესთან ღამეს ათევდა.

XI

ერთხელ, მთვარიან ღამეში, აბღუ-შაჰილი მხარეთქოს წამოწოლილი რომ იყო და ჩვეულებრივით ტკბილ მოგონებით გატაცებული, გაბრუებული ოცნებობდა, შრიალი მოესმა; მოიხედა, დაიყვირა, ზეზე წამოვარდა, რამდენიმე ბიჯი უკან გადადგა, მოისვა ხანჯალზე ხელი და გაშრა, თითქო ენა ჩაუვარდაო. მის წინ იდგა ის, ვისაც ეს იგლოვდა და ტიროდა.

— შორს ჩემგან! შეგაჩვენოს მაჰმადმა, თუ ფარსაგი სული არა ხარ! მიაყვირა ხელის ქნევით.

— ნუ გეშინია, მე ისა ვარ, ვისაც შენ იგლოვ და სტირი! — მიუგო დამშვიდებით ქალმა.

— სული, ჩემ სანუგეშოთ და დასატკობლათ საიქილან მობრუნებული?

— სწორეთ შენთვის და შენთან მოსული, მაგრამ სული კი არა, ხორც შესხმული, ცოცხალი ადამიანი, შენს სიყვარულზე დარწმუნებული და შენი მოყვარული.

— როგორ! გაცოცხლდი?

— მე მკვდარი არა ვყოფილვარ.

— მაშ ეს? — მიუთითა გაცოცხლდმა საფლავზე.

— შესცდი, ეგ და იყო, საბრალო პირ მთვარისა ჩემი ტყუპის ცალი და მგვანი! შე კი პირი მზისას მეძახიან.

— დაილოცოს, ღმერთო, შენი განგება! — დაიღრიალა აბღუ-შაჰილმა, მივიდა და დაუჭირა ხელები: — „მითხარი, მითხარი, სიზმარია თუ ცხადი!? როგორ მოხდა ეს ყველაფერი, ამიხსენი, თვარა გონება მეკარგება!“ მეტი აღელვებისაგან ფეხზე ველარ დგებოდა და ჩაჯდა, ქალი მიუჯდა გვერდით ახლო და აღერსიანათ უთხრა:

— აი, ხომ ხედავ, რომ არ გერიდები? ამიტომ რომ და ვარ შენი, თუ გაგონდება, სწორეთ ამ ადგილას, გულ-შემოყრილი რომ გამომაბრუნე, ძმობა მითხარი და ვიცი ვაშკაცის სიტყვა არ გატყდება. იმ დღიდან მეც შენი სიყვარული ჩამივარდა გულში, მაგრამ როგორც უნაყოფო რამ და გაუ-

ზორციელებელი. რადგანაც რჯულის სხვა-და-სხვაობა ჩვენს ერთობას ხელს უშლიდა, ის გრძნობა გადავიტანე და-ძმურ სიყვარულზე და დაემორჩილდი ბედს.

თათარი გაოცებული უსმენდა და ბოლოს ხმის კანკალით ჰკითხა:

— დაო, მაგრამ დაზე უტკბესო, შემატყობიე როგორ გადარჩი და ან აქ ვინ მოგიყვანა?

— მონასტერი რომ აიკლეს, ჩვენ რამდენიმე აგვარჩიეს; ტყვეთ უნდოდით წავეყვანეთ, მაგრამ იმ არეულობის დროს თვალსა და ხელ შუა გავეპარე მე და იქვე უცბათ მივიმალე. მახლობლათ ცარიელი ქვევრი მეგულებოდა და შიგ ჩავძვერი. როდესაც მონასტერს ცეცხლი წაუკიდეს და წავიდენ, გამოვედი, ზქვე ტყეში დავიმალე, გიყურე საცოდავ ჩემ დას რომ გლოვდი და ან როცა დამარხე; ვიცოდდი, რომ მე გვეგონე და სიყვარულზე სიყვარული შემატებოდა. მას აქეთ აქ ვლგევიართ ერთ გამოქვაბულში და ხშირათ გხედავ ხოლმე ფარულათ აქ მჯდომარეს. დღეს გულმა აღარ გამიძლო ო გამოგეცხადე. ახლა ამის მეტს ვერაფერს გაიგებ ჩემგან და, თუ კიდევ მეტი გინდა შეიტყო, წამომყევი სადგურზე, მაგრამ იმ პირობით კი რომ, რაც უნდა ნახო, არ გაიკვირო და არც იარაღი იხმარო. შენდობი?

— გინდ ჯოჯოხეთშიაც წამიყვანო.

— ფიცი?..

— ვფიცავ მაჰმადს!

— რომელსაც ქრისტიანები ვერ ვენდობით!

— მაშ თვით თქვენ ქრისტეს!..

— შენი რა არის?!.. არა! სხვა თავდები მომეცი! დაიფიცე ვაშაკის სიტყვა.

— ვფიცავ და ზედაც დავამატებ იმ ჩემ უცნაურ სიყვარულს, რომლის გამოთქმაც არ შემიძლია!..

— ახლა კი მჯერა! სთქვა ქალმა, წამოდგა, წამოაყენა კაციც და ხელი-ხელ ჩაკიდებული შევიდენ უდაბურ ტყეში.

XII

შუაგულ ტყეში, ერთ თითქმის მიუვალ ნაპრალში, გამოქვაბულში, ისხდნენ ახალგაზდა ბიჭები ცეცხლის წინ და მწვადებს აშიშხინებდნენ! იქვე გძელი სუფრა ედგათ, მაგრამ ცარიელი, ზედ არც პურები ეწყო, არც ღვინო და არც შეჭამადი. გარედან ფეხის ხმა მოისმა და შემოვიდა ქალი მოზდილი ხელ კალათით.

— ოჰ, მელანო, შენა ხარ? ჰკითხა ერთმა, რომელსაც მეთაურობა ეტყობოდა.

— მე ვარ, სანდო ვერავინ ვიზოვნე, რომ გამომეტანებია და მეტი რაღა გზა მქონდა? მოვდიოდი, მაგრამ შიშით-კი მუხლები მიკანკალებდა. მალე დამიცალეთ... მძინარი ბალები მარტო დავყარე შინ, — სთქვა მელანომ და გადასცა ხელ-კალაფი.

— ჰა, ვახშამს გავათავებთ და კიდევ გაგატანთ ვისმე სამშვიდობომდის, — უთხრა უფროსს რომ გავდა იმანვე. მელანომ წყნარათ გადიარა და მიჯდა კუთხეში ფავისთვის. ხელ-კალათიდან პურები ამოალაგეს, ხელადით ღვინო, ქოთნით შეჭამადი დააწყვეს სუფრაზე; გაუმარჯოს მეძღვნეს! დაიძახა ერთმა იქ მყოფთაგანმა; სამაგიეროთ ჩვენც ჩვენი დღევანდელი ნანადირევი ვუზიაროთო! დასთანხმდა ყველა და დიდი-ძალი ასო-ასოთ აქნილი შვლის ხორცი ჩაუწყვეს კალათში. უცბათ ზარნაშომ დაიკივლა; წამოცვინდნენ სუფრიდან, მოავლეს იარაღს ხელი და გავარდნას აპირობდნენ კარში, რომ ზარნაშოს ხმა არ შეწყვეტილიყო და ნაცვლათ წრომს არ დაეწყო წივილი. შემობრუნდნენ ისევ. სთქვეს: „ალბათ მეთვალ-ყურები შესცდნენ, მაგრამ რა ხუმრობაა? ჩვენ კი გული გადაგვიტრიალდა და!“.

— შემოვიდა პირი-მზისა და სიცილით სთქვა:

— ვაი, თუ შეშინდით! მეთვალ-ყურე შეცდა, კარგათ ვერ გაარჩია ბნელაში. ჩემი ტყვე მტრათ მიიღო და ნაშანი

მოგვტათ. კიდევ კარგი რომ მალე გავაგებინე და სამშვიდობო-
ბოზე გადავიდა.

ტყვე? ტყვე? ტყვეო?— იკითხეს გაოცებით აქეთ-იქით.

— დიახ! მოგიყვანეთ დამორჩილებული!

იარალიც არ ამიყრია, რომ ვაშკაცისთვის სირცხვილი
არ მექმია. მიიღეთ, როგორც სტუმარი! საწყენი არა ჰკად-
როთ რა! ამ სიტყვაზე უცბათ გავიდა გარეთ და შემოიყვანა
აბდუ-შაჰილი.

წამოცვინდენ სუყველა ზეზე და შეაჩერდენ; აბდუ-შაჰი-
ლი შემოსავალშივე შეჩერდა და გაოცებით დაიძახა: „ბაში-
აჩუკ!“

— დიახ! აბდუ-შაჰილი, ეს ბაში-აჩუკია და მე ამისი და!..
კურთხეულ იყოს თქვენი შეყრა და ფეხ ბედნიერი აქ შემო-
სვლა!

ჩამოვარდა სიჩუმე. ყველა გაოცებული უყურებდენ ერთ-
მანეთს.

— აბდუ-შაჰილიმა ხელები ააპყრო მაღლა და სთქვა: და-
ილოცა, ღმერთო, შენი უცნაური განგება! ვეძებდი, როგორც
მტერი და შევხვდი, როგორც მოყვარე. ბაში-აჩუკმა გაიცინა
და უპასუხა:

— ჩემი სათქმელიც ეგ არის!.. შენ სტუმარი და ჩვენ
მასპინძელი!

მივიდა, გადახვია ხელი, წამოიყვანა და ამოისვა გვერდით.

— მოულოდნელათ ღვთის მოცემული სტუმარო, ნუ
დაგვიწუნებ სუფრას! ღარიბია, მაგრამ მხიარული, — უთხრა
ბაში-აჩუკმა და შამაუსხდენ სხვებიც გარს; გაიმართა ლხინი,
მაგრამ სიმღერის მაგიერათ საუბარი გააბეს დაბალის ხმით.
გაგძელდა ვახშამი; ბევრი რამ ითქვა, თითქმის ყველამ გამო-
ამყდავნა მოკლეთ თავის თავგადასავალი და ბოლოს, ჯერ
რომ მიდგა, მოჰყვა აბდუ-შაჰილიც:

— მე ერთი უთვის-ტომო კაცი ვარ, არ ვიცი ვინ ყო-
ფილა ჩემი მამა-პაპა და საიდან მოვხვდი არდალანში? ძლივს
მაგონდება და ოდნავ მახსოვს, რაც საბრალო დედიჩემისგან

გამიგონია!.. ოდესმე ერთ სოფელს სადღაც ლეკები დასცემიან, აუკლიათ მთელი სოფელი, ჩვენი ოჯახიც ამოუწყვეტიათ, ასე რომ მე დავრჩენილვარ ძუძუ მწოვარი და დედასთან ერთად ტყვეთ წაუყვანივართ; მყოლია კიდევ ერთი უფროსი დაც, მაგრამ ის სხვა სოფელში ყოფილა გაბარებული მღვდელთან და გადარჩენილა. ამის მეტი არა ვიცი რა... მელანო სულ განაბული უგდებდა ყურს, უცბათ მიაყვირა: ექვსი თითი ხომ არა გაქვს მარცხენა ფეხზე? და დასტური რომ მიიღო, მივარდა, გადაეხვია ჭ დაიწყო ქვითინი: ღმერთს არ სდომებია ჩვენი ერთმანეთისთვის დაკარგვაო.

მაყურებლები გაოცებული პირჯვარს იწერდენ, ღმერთს მადლობას სწირავდენ და ულოცავდენ ახალ შეყრილებს. აბღუ-შაჰილმა აღარ იცოდა, რა უნდა ექნა! ჩამოვარდა სიჩუმე. პირი-მზისა მიუბრუნდა და უთხრა აბღუ-შაჰილს:

— მეც მომილოცავს!.. ახლა რახან ნამდვილი და გამოგინდა, ჩვენი და-ძმობილობა აღარათფერი საჭიროაო. აბღუ-შაჰილი შეკრთა და შეშინებულმა უთხრა:

— როგორ! მაშ დღეიდან ჩვენ აღარათფერი ვიქნებით ერთმანეთისათვის?

— ნაცნობები, ისე როგორც ქრისტიანი და მაჰმადიანი მიუგო ქალმა.

— არა! აქ მაჰმადიანი აღარ არის! ხომ გაიგონე, რომ ქრისტიანათ ვყოფილვარ დაბადებული და დღეს განგებამ შოინდომა, რომ გამოვბრუნებულიყავ! დღეიდან მეც თქვენი რჯულის აღმსარებელი და თაყვანის მცემელი ვარ. ბაში-აჩუკ! მიმიღეთ თქვენს გუნდში, რომ ამიერიდან მეც თქვენი ჭირი და ლხინი გავიზიაროო!..

ამ გულწრფელმა სიტყვებმა ყველა აღტაცებაში მოიყვანა და დიდი სიხარული შეექნათ.

— აბღუ-შაჰილ! ცოტა დაფიქრების შემდეგ უთხრა ბაში-აჩუკმა—დიდია ღმერთი და განგება მისი მიუწდომელი! შენ შეგიძლია, რომ ჩვენს ქრისტიანობას დიდი სამსახური გაუწიო. მოვალეცა ყოფილხარ და ნუ აჩქარდები!.. ეს რაც

მოხდა, დრომდე ყოლიფერი უნდა საიდუმლოთ დაიმარხო გულში, მიხვიდე ისევ შენ ჯარში და ისე დაიჭირო თავი, რომ ცვლილება არსფერში გეტყობოდეს. დარწმუნე ყველა, რომ ბაში-აჩუკი მოვკალითქო; ნიშნათ წაიღე ეს ჩემი ფაფანაკი და სისხლში მოსვრილი მთართვი უფროსებს; დაგიჯერებენ და ჩვენც რომ აღარსად გამოვჩნდებით, გულ-დამშვიდებული ხანი წყალობით აგავსებს. დრომდე ეს ყოლიფერი საჭიროა ჩვენი საერთო ბედნიერებისათვის. ახლა მეტს აღარას გეტყვი. დაწვრილებით მაშინ გაიგებ ყოვლიფერს, როცა ჩოლოყაშვილთან ერთათ მოვილაპარაკებთო! მივიდა, გადაეხვია და გადაჰკოცნა ძმურათ.

— ახლა ჩემი შვილებიც გებრალეობდეთ, მარტო დავყარე!—სთქვა მელანიამ;—დროა ჩემი წასვლის, გამცილებელიც ხომ ღმერთმა მაშოვნია, სხვა საჭირო აღარავინ არის, ჩემი ძმაც მიმიყვანსო!—სთქვა და ჩაჰკიდა ხელი აბდუ-შაჰილს. პირი-მზისამ, თითქო შურით გააყოლა თვალი, წარბებ შექმუხვნით შეხედა; მელანომ შენიშნა და ცბიერის ღიმილით უთხრა:

— ღამე მშვიდობისა, ჩემო რძალო! და ძილი ნებისა, რომ ტკბილი სიზმრები აგხდენოდესო!.. გავიდა სიჩქარით და თან გაიყვანა აბდუ-შაჰილიც.

XIV

სისხლიანი ფაფანაკი დიდხანს იყო გამოკიდებული მოედანზე, რომ ხალხს ენახა და დარწმუნებულიყო ბაში-აჩუკის სიკვდილზე. დიდი ღა პატარა ყველა ულოცავდა გამარჯვებას აბდუ-შაჰილს, მაგრამ მისი პასუხი კი ყოველთვის ეს იყო:

— მე რა?! მადლიერი უნდა ვიყოთ ჩოლოყაშვილისათუ იმას არა, მარტო მე რას გავაწყობდი, დღეს ბაში-აჩუკიც ცოცხალი იქნებოდა და მისი გუნდიც გაუფანტავიო.

გავიდა ხანი, რამდენიმე თვემ გაიარა, დაწყნარდა ქვეყანა და გავარდნილებისა აღარა გაუგონიათ რა. დამშვიდდენ თათრები. სიფრთხილეს თავი დაანებეს. აღრინდულათვე

უშიშრათ დაიწყეს ფარფაში. ამ ამბავმა ყენის კარამდის მი-
აწია. დაუფასეს ჩოლოყაშვილს სამსახური და ერთგულება,
მაგრამ თვითონ ის-კი ლოგინათ იყო ჩაფარდნილი. ახმეტე-
დან ცუდი ხმები მოდიოდა... ამბობდენ, რომ მისი გამობ-
რუნება აღარ შეიძლება, დამბლას ორივე ხელ-ფეხი წაურ-
თმევიაო. ფეიქარ-ხანი ხშირათ კითხულობდა და პატივის
ცემის ნიშნათ ორჯელ-სამჯელ აბდუ-შაჰილიც გაუგზანა.
ერთ საღამოს, ვიღაც შორიდან მომავალმა, შემოაქენა ოფ-
ლათ გახეთქილი ცხენი ჩოლოყაშვილის ეზოში, გადახტა
მარდათ, მიაზა სვეტზე, როგორც შინაური, აიჭრა კიბეზე და
შევიდა პირ-და-პირ სახლის პატრონთან. ჩოლოყაშვილი ტა-
ხტზე იყო წამოწოლილი; დაინახა თუ არა მასთან შესული,
უცბათ წამოჯდა და მიაძახა:

— ოო, ბაქრადე?! ბაში-აჩუკმა მძიმეთ თავი დაუკრა.

— ასე მალე მოიარე? ჰკითხა ჩოლოყაშვილმა.

— მოვიარე, შენი ჭირიმე, — მოახსენა ბაქრადემ და წე-
რილები გადასცა. ჩოლოყაშვილმა გახსნა სიჩქარით და კით-
ხვა დაუწყო, სახე უღელავდა და თან-და-თან სიამოვნება ეტ-
ყობოდა. ბაში-აჩუკი უძრავათ ადგა თავზე; რომ გაათავა-კი-
თხვა მიუბრუნდა და ჰკითხა:

— კაი სანუგეშო ამბავია!

— ღმერთმა ნუ მოგიშალოს, ნუგეში, შენი ჭირიმე!
მაგ ამბავს უფრო აღრეც მოგიტანდი, რომ წყალ-დილობას
არ შევეჩერებო.

— მალე დასთანხმდენ?

— არავის ბატონი არა და ქსნის ერისთავები-კი.

— იციან ყოლიფერი ჩვენი საიდუმლო?

— შალვას მეტს არავის გამოვტეხივარ.

— მაშ ხაალ როგორ დათანხმდა?

— არ დათანხმდებოდა, რომ მის კარის მღვდელს ჩვენე-
ბა არ ენახა ჩემ მისვლის წინა დღეს.

— ჩვენება? გაკვირვებით შეხედა ბიძინამ.

— დიახ, შენი ჭირიმე, — მიუგო მორჩილათ და მოუყვა, რაც იცოდა გველეშაპის შესახებ; ისიც მოახსენა, რომ ერთი იმ გმირთაგანი თქვენ ბრძანებულხართო, მაგრამ სიკვდილის შესახებ-კი არაფერი უთხრა. ბიძინამ სასოებით პირჯვარი გამოისახა და სთქვა:

— დაილოცოს ღვთის განგება და მისი სასწაული! მაშ მოგვეშველებიან?!

— დღეის თუთხმეტს უეჭველათ გაჩნდებიან,

— ჯარი მეცოტავება! ვაი, თუ ვერ გავსწვდეთ ამდენ თათრებს!..

— რა ბძანებაა?!. თუ ღვთის ნება იქნება, ათ იმდენსაც ვეყოფით. ფშავ-ხევსურები ბახტრიონს დაეცემიან დანიშნულ დროზე, ქსნის ერისთვები მთავარი ჯარით თქვენ შემოგიერთდებიან თათრის ჯართან საომრათ და ულუსებს ჩვენც ვეყოფით,

— სულ რამდენი ხართ?

— საკუთრათ ჩვენი დასი ას-ოცი კაცია, ერთი ამდენი თვედორაძისაც იქნება.

— ისინი ხომ აქეთ-იქით არიან დაფანტული?... ზოგი თათრის ჯარშია და ზოგი კიდევ ვინ იცის სად!..

— ისე, როგორც ჩვენ! მაგრამ იმ დროსთვის ყველა ერთათ მოვიყრით თავს.

— მაშ, კარგი, ნულა აგვიანებ! დროა საქმეს შეუდგეთ! წადი, ცოტა შეისვენე, რომ აღრიანათ ვეწიოთ საქმეს.

ბაში-აჩუკი გავიდა. დარჩა მარტო ბიძინა. ხელ-ახლა გადაიკითხა წერილები, გაიმეორა გუნებაში, რაც ბაში-აჩუკმა უთხრა სიზმრის თაობაზე, ადგა ნელა, მოიხადა ქუდი, მივიდა სახატის წინ და დაიჩოქა. დიდხანს ხელებ-აპყრობილი შესჩერებოდა უხმოთ ღვთის-მშობელს და ევედრებოდა მის ძესთან შუა-მდგომლობას, რომ ქრისტიანობა გამოეხსნა ურჯულოს ხელიდან, გადაერჩინა კახეთი და მით მისი მადიდებელი მთელი საქართველო გაეძლიერებია.

მკრთალი ნათელი, სახატიდან მინაშუქი, პარპალით ეცემოდა სასოებით აღტყინებულ მის ვაშკაცურ სახეს და მღულარე ცრემლები წურწკურით ჩამოდრიოდენ წვერ ულვაშზე.

XIV

იკორთაში მღვდელ მთავარმა გამოიყვანა წირვა, პრაკლისი გადაიხადა და აიაზმა ასხურა ჯარს. ყველა დარწმუნებული იყო, რომ ერისთავების ლაშკარი იმერეთში მიდიოდა, მაგრამ იმ ღამესვე ელიზბარმა და შალვამ მხარი უქცევს და საიდუმლოთ კახეთისკენ მიემართენ; გზაში არაგველები დაუხვდენ, სულ დარჩეული ვაშკაცები. წინ კირილე მღვდელი უძლოდათ წმ. გიორგის ხატი და შეუერთდენ. დიდის სიფრთხილითა და სისწრაფით გავლეს გზა, გადაიარეს მთა და ჩავიდნენ ახმეტაში, სადაც ბიძინა ჩოლოყაშვილი დაუხვდათ დიდ ძალი ჯარით. აქ ბიძინამ, როგორც მთავარსარდალმა, ორათ გაჰყო შეერთებული ჯარი: ნახევარი თავისთან დაიტოვა, მეორე ნახევარი მრავალ გუნდებათ დაჰყო და აქეთ-იქით, სხვა-და-სხვა მხრისკენ გაისტუმრა, რომ ერთსა და იმავე დანიშნულ დროს ყველგან თავს დასხმოდენ თათრებს მოულოდნელათ.

უმთვარო ღამე იყო; პირველ მამლის ყივილზე, როცა ქვეყანა მიწყნარებული იყო და მხოლოდ მდინარეების ერთნაირი შხუილი შორს და შორს უწევდა, ავარდა ალი მრავალგან გაღმა-გამოღმა ალაზნის პირათ, მოედვა ულუსების სახლ-კარობას და გააქათქათა არე-მარე. დასცეს კიჟინა და მასთანვე მოჰყვა საზარელი ვაი-უისა და გოდების ხმა. გავარდნილები ბაში-აჩუკის თაოსნობით დაესხნენ თავზე თათრებს და დაუწყეს ქლეტა. იმავე დროს ბახტრიონს შამოერთყენ არაგველები; ციხე გალაფანს გადაევიდნენ თავს ფშავხევსურები და გავლეს მუსრი. ესევე ამბავი მოხდა ბევრგან სხვაგანაც და დაიძრა ბიძინას წინამძღომლობით მთავარი ჯა-

რიც. ალი-ყული-ხანს რომ სხვა-და-სხვა კუთხეებრიდან ცნობა მოუვიდა, შეშფოთდა და აბდუ-შაჰილის თაოსნობით მთელი მისი მხედრობა მიაგება წინ ქართველ ჯარს. მაგრამ ბევრ ხანს აღარ გაუვლია, რომ მოულოდნელი და ზარ დამცემი ამბავი მოუვიდა: ერთ ვიწრო ხეობაში მოასწრეს თათრის ჯარს, შეიმწყვდიეს, იარაღი დააყრევინეს და აბდუ-შაჰილიც ტყვეთ წაიყვანესო.

ეს სულ იმან ქნა, რომ აბდუ-შაჰილმა არავისი რჩევა არ დაიჯერა და გზის სიმოკლის გულისათვის ისეთ ღრიანკელოში შეიყვანა ჯარი, რომ გაშლა არ შეიძლებოდა და საძრაობა აღარ ჰქონდათო. იმავე დროს-კი, თურმე იქვე ახლო ჩასაფრებული ქართველი ჯარი შემოერტყა გარს, თვალის დახმამებამდე გადაუჭრა უკან გასაბრუნებელი გზა და თითქმის დატყვევებულებს დაფრიაო. ამის გამო ალი-ყული-ხანი შიშის ქარმა აიტანა და ათრთოლებული ხმით ბრძანა, რომ ჯანდიერისთვის შეეტყობინებიათ, მაგრამ სწორეთ იმავე დროს მოიჭრა ერთი ცხენოსანი და აცნობა: ჯანდიერმა გვილალატა და მისი ქართველებით ჩოლოყაშვილისკენ გადავიდაო. თავ-ზარ დაცემულმა ფეიქარ-ხანმა დიდხანს ხმა ველარ ამოიღო და ბოლოს თითქო თავისთვის წაილაპარაკა: აკი ჩოლოყაშვილი დამბლა იყო და ჯანდიერი ჩვენი ყურ-მოჭრილი ყმაო? ჰა, გაიურ! ახლა კი ვხედავ, რაც არის, მაგრამ რაღა დროს! სთქვა კბილების ღრჭენით.

— ცხენიო! — დაიძახა, მოაჯდა უნაგირს და ისეთი სისწრაფით გაუდგა გზას, რომ ორმა-სამმა მხლებელმა ძლივს მოასწრო გაყოლა. ის იმ ღამესვე ქურდულათ გავიდა კახეთით და მეორე დღეს, სამშვიდობოზე გასული, სპარსეთისკენ მიეშურებოდა მისი ორიოდვე მხლებელით. დარჩენ თათრები კახეთში უსარდლოთ და უპატრონოთ, და აქა იქ ციხე-სიმაგრეებში ჩაკეტილები, მხოლოდ იმას ფიქრობდენ, თავი როგორმე გადაერჩინათ, მაგრამ წელ გამართული და გაგულადებული კახელები მოსვენებას არ აძლევდენ. ისინი, ვინც

გუშინ თათრის ერთგულებასა და ქართველების მტრობას იჩენდენ, დღეს პირველი თავდადებული ქართველები გახდენ და რამდენიმე კვირის განმავლობაში ისე გაიწმინდა კახეთი თათრებისაგან, რომ მათი ჭაჭანებაც აღარსად იყო. დახშული ეკლესიების კარები გაიღო და ხელ ახლა გაისმა ზარების რეკა; გულის სიღრმეში ჩაეჭრა დიდსა და პატარას, როგორც ნიშანი საქრისტიანო, ის ეკლესიის ენა და შეიქნა საერთო ლიტანიობა; ქალი და კაცი, მოხუცი და ყრმა, მალაღობი და დაბალი ყველა ერთ ხმათ ადიდებდენ ღმერთს და აქებდენ გმირებს. ბიძინასი, შალვასი და ელიზბარის სახელი ყველას ტუჩებზე ეკერათ აღტაცებით. კახეთის სიხარული ქართლებსაც გადაედოთ და მათ თანაგრძობას მათი მეფე ვახტანგიც გულში დასტურს აძლევდა, მაგრამ როგორც შაჰნავაზი-კი, ვითომ ჯავრობდა და პირიდან ცეცხლსა ჰყრიდა; როგორ გაბედეს ერისთავებმა ჩემი ურჩობა და დიდებული შაჰ-აბაზის ლალატიო?!..

შაჰ-აბაზმა რომ ეს ამბავი გაიგო, ფილენჯის ქარმა მოუარა და ფიცხელი ბძანება შეუთვალა განჯის ხანს: „კახეთი შენთვის მიბოძებია, წადი და ააოხრეო!“ ხანმაც წყალობისათვის მადლი მოახსენა დიდებულ შაჰს და გამოტეხილი შეუთვალა: თუ მანდედან ჯარი არ მომაშველოთ, ახლა ისე გაგულადებული და გამაგრებული არიან კახელები, რომ ჩემი სახანო ერთი ორათაც რომ უფრო მეტი იყოს და უფრო ძლიერი, მაშინაც ვერ გავბედავ კახეთზე საომრათ მისვლას, რადგანაც დარწმუნებული ვარ, რომ ვერას გაეხდები და თავს შევირცხვენო. ამ მოხსენებამ, უფრო მეტათ დააღონა და დააფიქრა ყენი. ბრაზი მოაწვა გულზე და სირცხვილის ოფლი ასკდებოდა. ამ დროს მოუვიდა ქართლიდან შაჰნავაზის წერილიც; სამძიმარს უთვლიდა და თანაც ატყობინებდა: კახეთის გამარჯვებამ ქართლიც შეარყია; ერისთავები გამოიდგენ, აღარას მიჯერიან და მოიღეთ წყალობა, თქვენი უძლეველი და ქვეყნის დამპყრობელი ჯარი მომაშველოთ,

რომ ურჩები ისევ დავიმორჩილო და კახეთსაც საშვილი-შვილოთ შევანანო თქვენი ორგულობაო. ამასთან ესეც უნდა მოგახსენოთ: დღევანდელი გამარჯვებით იმდენათ წელ გამაგრებულია ქვეყანა და გათამამებული, რომ თუ არ დიდძალი ჯარით, ცოტათი ვერას გავხდებითო. შაჰაბაზმა გადაიკითხა წერილი, დაჭმუჭნა და დაახეთქა ძირს!

— ესეც იმას იწერება! — სთქვა წარბებ-შექმუხვნით; — დიდძალი ჯარით?! ჰმ... ასე ჰგონიათ, თუ მარტო მათთვის ვიყო მოცლილი და მეტი საქმე აღარა მქონდეს რა?! არა, ახლა დრო არ არის! დროს შერჩევა უნდა და მე ვიცი, როგორ გადავუხდი მაშინო. დასწერა პასუხი და მურთუხალ ხანის ხელით გამოუგზავნა ქართლის მეფეს. საპირფერო და სამლიქვნელო სიტყვებით აავსო წერილი!.. მაღლობას უთვლიდა ერთგულებისა და მორჩილებისათვის, მაგრამ ურჩევდა, რომ ასე გულფიცხათ არ მოჰკიდებოდა საქმეს. — მართალია, ვერ უნდა გაეხედნათ კახელებს მისთანა საქმეო, — იწერებოდა ვერაგი, მაგრამ, როგორც შევიტყვე, სულ მანდაური მმართველობის ბრალი ყოფილა: წინააღმდეგ ჩვენი სურვილისა დიდ გაჭირვებაში თურმე ჩაუგდიათ ქვეყანა და კახელებიც იძულებული ყოფილან, რომ მაგრე მოქცეულიყვენ. ველი შენგან ამ საქმის გამოკვლევას და დაწვრილებით მოხსენებას; ამასთანავე გავალებ, რომ ეგ გამოჩენილი ვაშკაცები ჩემ კარზე გამოგზავნო; მე მინდა, რომ სამივე ჩემი თვალით ვნახო და, როგორც წინდაწინვე ჩემგან შენდობილებს, ჩემი პირით გამოვკითხო ყოველიფერი ტკბილათ და არა მრისხანებით. ვფიცავ ჩემ მზეს და თვით მაჰმადის წვერებსაც, რომ ეგენი აქ საკადრისათ მივიღო და გულ-დაწყვეტილ-მომღურავი არც ერთი არ დავაბრუნო; წინააღმდეგ შემთხვევაში, თუ ეს ჩემი ტკბილი წყალობა არ დაფასეს და კიდევ ურჩობა გამიწიეს, მაშინ ვფიცავ ყოვლის შემძლებელს, რომ ამ ჩემ უკადრის შეურაცხებას არა თუ მარტო კახეთს, მთლათ საქრისტიანო საქართველოსაც ვაზღვევინებო და, მე რომ ვერ

შევძლო, საშვილი-შვილო ანდერძათ დავაგდებ ამ სურვილ-სო“.

ორჯელ-სამჯელ გადაიკითხა ვახტანგმა ეს წერილი და მუქარა. მწუხარეთ გაიღიმა და სთქვა გუნებაში: მეც ამას ველოდი ჩემი წერილის პასუხად! ჩვენ ორივე ერთ სოროში ვართ გაზდილი! გიცნობ, რაც ხარ შაჰ-აბაზ! ჯერ-ჯერობით ლომობა რომ აღარ გაგიდის, მელობას ეპოტინები, მაგრამ ღმერთი ყოვლის შემძლებელია, შეიძლება ისიც მოგიცდესო! ჩაფიქრდა ნაღვლიანათ და ჩაჰკიდა თავი.

XV

დიდი ხანია ქართლ-კახეთი ისე მოსვენებით არ ყოფილა, როგორც 1659 წელში. შემოდგომა მიწურული იყო, ზამთრის პირი მოახლოვდა, მაგრამ მაინც გაზაფხულის დღეები იდგა, თითქო ქვეყნის დამშვიდებულ გულს ტაროსიკ-კი ეტკბილ-დასტურებო. ვახტანგმა მთელი ქართლისა და კახეთის დიდებულები შეჰყარა საღვინო-სადარბაზოთ. თითქმის არავინ ჰკლებია და მათ რიცხვში კახეთის გმირებიც მოჰყვენ.

მეფემ დარბაზი გამართა, შაჰ-აბაზის მოწერილი წიგნი წაიკითხა და რჩევა ჰკითხა დიდებულებს. უმრავლესობა უარზე დადგა: როდის ჰქონდა სიმტკიცე მაჰმადის წვერებს სპარსელის პირში და ან ყენის სიტყვა რა დასაჯერებელიაო? ცხადია, რომ მაგათი მიტყუება უნდა საღალატოთ და ეს რომ მოხდეს, ჩვენი თავი ცოცხალი რაღათ გვინდაო?! ზოგიერთები სულ სხვა აზრისა იყვენ და მათ მხარი მისცა არაგვის ბატონმა. ზაალ ერისთავმაც ამ სიტყვებით:— მართალი არის!.. და ვინ არ იცის, რომ ყენი ჩვენზე გულს ვერ გაიწმენდს და მოყვრობას არ დაუწყებს ერისთავებს, მაგრამ ჯერ-ჯერობით გარემოება ნებას არ აძლევს, რომ თავის გულის პასუხი გამოამჟღავნოს და მტრობა გამოგვიცხადოს. ან რა ანგარიშია, ახლა რომ შორიდან მუქარითა და წინ დაუხედაობით საქმე

გაიფუქოს. მართალია, დღეს ქართლი სპარსეთის საკუთრებას არ შეადგენს, მაგრამ მისი ხელ-დებული მაინც არის. სიფრთხილვე მართებს ყვენს, რომ საზღვარსარ გადაცილდეს, თორემ ერთი კიდეც ამისთანა გამარჯვება, როგორც კახელებმა ნახეს და მაშინ იძულებული შეიქნება ქართლზედაც ხელი აღლოს. ეს კარგად ესმის შაჰ-აბაზს და, თუ არ სამოყვროს, სამტროს არას ჩაიდენს. უეჭველია, რომ კახეთის გმირებს საპირფეროთ პატივით მიიღებს და დიდებით გამოისტუმრებს. მერეუკი, როცა დრო ხელს მოუმარჯვებს, მელასავით შემოგვეპარება და ეცდება გვაზღვევინოს; ეს უნდა ვიცოდეთ და მზაყოფიყთ! მანამდი-კი უნდა მოვიხმაროთ და მივყვეთ მის დღევანდელ ნება-სურვილს, მით უფრო, რომ საშიში არა არის-რა; და თუ არა, მაშინ თავ-მოყვარეობა იმდენათ გააბრაზებს, რომ ეცდება მუქარის გამართლებას. დარწმუნებით შემძლია ვსთქვა, რომ, როგორც ჩემ სიძეს, ისე ერისთავებს იქ სახიფათო არა ელით-რა, თუ ღვთის ნება არ იქნება და, თუ მისი ნებაა, მაშინ, აქაც რომ იყვენ, მაინც ვერ აცდებიან განგებასო!..

ამ სიტყვებმა ბევრს გამოაცვლევინა აზრი; მეფეც დაეთანხმა და ბოლოს ჯერი მიდგა თვით ყვენის მოთხოვნილობაზე. პასუხის ნაცვლად წამოდგა ზეზე მოხუცი ელიზბარი, მიდგა სარკმელთან, გაიხედა შიგ და დაფიქრდა. დარბაზი გაოცებით შეაჩერდა.—ბატონო მეფე, მობრუნდა და სთქვა ერისთავმა:—ამ თქვენ ქადარს რა დამართნია ეს, რომ ფოთლები გასცვენია?

—როგორ თუ რა დამართნია?!—მიუგო გაკვირვებით მეფემ;—რაღა დროს ფოთოლია, ზამთარი დგება!..

—ვაი, თუ გახმეს უფოთლოთ?

—როგორ თუ გახმეს? გაზაფხულზე განა აღარ შეიფოთლება?

—ღიახ, შეიფოთლება, ჩემო ხელმწიფე, და ჩემი პასუხიც ეს არის დღევანდელ სადარბაზო კითხვაზე. როგორც მეფე, ისე დარბაისლები გაოცებული შეაჩერდენ, ეგონათ, თავის გონებაზე აღარ არის და ბოდავსო, მაგრამ ერისთავმა ნაღვლია-

ნი ღიმილით განაგრძო: — „დიდებულო ხელმწიფე! რაც ფოთ-
ლებია ხისათვის, ჩვენც ისევე ვართ ქვეყნისათვის ღ რაც წელი-
წაღია ფოთლებისათვის, ის საუკუნეა ჩვენთვის. ნახევარი სა-
უკუნის განმავლობაში არც ერთი აღარ ვიქნებით, სხვები
დაიჭერენ ჩვენს ადგილს: „ერთი წავა და სხვა მოვა ტურფასა
საბალნაროსო“. საქართველოც ჩვენი ცხოვრების ხეა საკუთარ
ქართულ ნიადაგზე დანერგილი და ზედ ქრისტეს რჯულია
დამყნილი. სანამდი მისი ძირი არ შესუსტდება, ღერო არ
შეინძრევა და ფესვები მაგრათ ექნება გადგმული, შტოების
შერხვეითა ღ ფოთლების დაცვინით არა უჭირს-რა. ჩვენც ერ-
თი ფოთლებთაგანი ვართ, აღრე თუ გვიან დასაცვინი და ჩვე-
ნი მიზეზით რათ უნდა მიაღგეს გაჭირვება სამეფოს? არა, ჩვე-
ნო დიდებულო მეფე, ჩვენ, უეჭველია, უნდა ვიახლოთ
ყვენს და, რაც მოსავალია—მოგვივიდეს!“

— ბატონო მეფე, — წამოიძახა ჩოლოყაშვილმა, — ჩვენი სა-
შივეს სათქმელი ერისთავმა მოგახსენათ და მე მხოლოდ დავამა-
ტებ, რომ ხე, როგორც მცენარე, მოურწყველათ ვერ იხარებს;
ისე ეროვნების ხესაც ძირის გასამაგრებელათ და ფესვების
განზე გასადგმელათ ოფლთან ერთათ ხანდახან წმიდა მოწა-
მებრივი სისხლიც ეჭირვება სარწყავათ!.. ამ გვარი მსხვერპლის
უჩვეულო არ არის ჩვენი ქვეყანა და დღეს, თუ განგებას
ჩვენთვის წილათ უხვედრებია სამსხვერპლო ზვარაკობა, სასო-
ებით მივეგებებით და მორჩილებით თავს დავდებთ!.. საქარ-
თველოს ქირიც წავგიღიაო!.. მივიდა და ამოუდგა ერისთავს
გვერდში. „ამინო!“ დაიძახა შალვამ და გადადგა ბიჯი მათ-
კენ. დარბაზს ჟრუანტელმა დაუარა. ჩამოვარდა ხანგძლივი
სიჩუმე. მივიდა მეფე ხმა ამოუღებელათ, გადაეხვია სამივეს ღ
გადაკოცნა. რამდენიმე კურცხალი გადმოგორდა ინით შეღე-
ბილ წვერებზე და დაეცა ძირს. ვახტანგმა მიუთითა ზედ სა-
მივეს და უთხრა: აი, ეს იყოს საწინდარი ჩემსა და თქვენს
ოჯახებს შუაო!..

ამ ამბის შემდეგ არ გაუვლია დიდ ხანს, რომ შალვა,
ელიზბარ და ბიძინა აღმოსავლეთისკენ გზას ადგენ და სპა-

რსეთისკენ მიდიოდენ. სწორეთ იმავე დროს დასავლეთისაკენ გადაეშვენ კორტოხს სამი ცხენოსანი: აბდუ-შაჰილი, პირი-ნზი-სა და ბაში-აჩუკი. ხმა ამოუღებელათ მიაჩქარებდენ ცხენებს, სხვა-და-სხვა ფიქრებით მოცულნი. აბდუ-შაჰილისთვის ყველგან ბაღდადი იყო, სადაც-კი მისი სატრფო იქნებოდა, სიყვარულით გამსჭვალულ პირი-მზისას ეჩქარებოდა, რომ სამშობლოში გადაეატნა თავისი ბედნიერება და ბაში-აჩუკს-კი მაინც და მაინც მაგდენათ აღარათფრათ ეპიტნავებოდა იმერეთი, რადგანც გაიგო, რომ მისი კახეთისკენ გადავარდნის მიზეზი რაჭის ერისთავისთვის მიუთხოვებიათო. იმერეთმა დედა-შვილურათ მიიღო ორივე ვაშკაცი.

ბაში-აჩუკი დაუბრუნდა თავის სახლ-კარობას ღ აბდუ-შაჰილიც ჩაესიდა. მართალია, დევი ყურით არ დაუჭერიათ სიძე-ცოლი-ძმას, მაგრამ ბევრჯელ-კი კარგი სამსახური გაუწიეს იმერეთს თურქებთან ბრძოლის დროს და სამაგიეროთ ადგილმამულიც ბევრი შეიძინეს საწერეთლოში. ცხოვრებდენ მყუდროთ და მხოლოთ ერთხელ კი შეშფოთდენ. ეს მაშინ, როდესაც გაიგეს, რომ მათი საყვარელი კახეთის გმარები სპარსეთში უწამებიათო. ბევრს ეჭირა თვალი სასიძოთ ბაში-აჩუკისაკენ ანუ, როგორც შემოკლებით ეძახოდენ, ბაჩუკისაკენ, მაგრამ გაუცრუვდათ იმედი; ის ცოლ-შვილის მოკიდებას არ აპირებდა, სანამდი წერეთელი არ მოკვდა და ერისთავიც არ მიიცვალა! მაშინ-კი გადავიდა რაჭაში, მოიტაცა ქვრივი და ჯვარი დაიწერა. უშვილ-ძიროთ არც სიძე და არც ცოლის ძმა არ გადასულან: აბდუ-შაჰილის ჩამომავლობა დღესაც არიან ჩვენში—აბდუშელიშვილები, და ეტყობათ კიდევ, რომ კარგი წინაპარი უნდა ჰყოლოდათ. რაც შეხება ბაში-აჩუკის ანუ ბაჩუკას ნაშიერს, ისინი უფრო გამრავლებულიც არიან დღეს, მაგრამ ბაჩუკა-შვილობას ხუობენ ღ ბაქრადეობაზე სდებენ თავს და დაუბრუნდებიან თუ არა ბაჩუკა-შვილობას, ის ღმერთმა იცის.

ზეპირ სიწყვაობის გამო.

ქართველებს რომ დღეს სხვა-და-სხვა საჭიროება გვაქვს და აუარებელი საქმეც გვაწევს ტვირთათ, ეს ვინ არ იცის? მაგრამ არც ერთი-კი მათგანი ისეთი სასწრაფო არ არის, როგორც „ზეპირ-გადმოძრაობების“ შეკრება-შეგროვება. ჩვენ-კი მაინც ამდენი ხანია განზე ვუდგებით ამ საჭირო საქმეს!.. ხალხური პოეზია უტყუარბ სარკვა გადასული ცხოვრების და ისტორიის მტკიცე საძირკველი, და მიტომაც ცნობილია დღეს ყოველ განათლებულ ერისაგან ერთ უპირველეს საჭიროებათ. ჩვენი ქართული „ზეპირ-გადმოძრაობები“ მით უფრო შესანიშნავი არიან სხვებისაზე, რომ კერძო მნიშვნელობას გარდა, მსოფლიო ხასიათიცა აქვთ. საქართველო იყო ხიდათ და გზათ იმ დიდ მოძრაობის დროს, როდესაც სხვა-და-სხვა ერთი აზიიდან უფროაში გადადიოდა. მაშასადამე, ჩვენი ქვეყანა უძველეს დროიდანვე ბევრის მომსწრეა, მნახველი და მოწამე ამას დაეუმატოთ კიდევ ის გარემოებაც, რომ ქართველი საზოგადოთ ბუნება თანაზიარია და რაც უნახავს, ან გაუგონია, უყურადღებოთ არ დაუგდია, ყოველივე შეუსწავლია და საშვილიშვილოთ გადმოუტია საზეპიროებით.

არსად ისე გავრცელებული არ ყოფილა „მეზღაპრობა“, „მესტეპრობა“ და „მეშაირობა“, როგორც ჩვენში!.. საშვილიშვილოთ გადმოიციმებოდა ხოლმე ერთი-მეორისაგან ასისა და ათასი წლის ამბები, და ამის უამო უმაღლეს წერტილამდე იყო აყვანილი ჩვენი სახალხო პოეზია. ძველი და ახალი აღთქმა სულ ერთიანად გალექსილი იყო ო ტრიალებდა ჩვენს ხალხში. ვის არ გაუგონია ჩვენში საუცხოვო შაირები „აბრამზე“, „იობზე“, „სოლომონზე“ და სხვ?.. არც ერთი შესანიშნავი მოვლინება არ ყოფილა ჩვენში, რომ ხალხს

უყურადღებოთ დაეგდოს და შირი არ გამოეთქვას!.. ამას გარდა, ძველი ხალხების მითოლოგია, განსაკუთრებით ბერძნებისა, სულ ჩვენ ზღაპრებში არიან მოქცეული; აქვე შეხედებით ჰომეროსისა და სხვა ძველი დროის მწერლების თხზულებათაც ნაწყვეტ-ნაწყვეტათ, მაგრამ ქართული ხასიათით და სულით კი. ვინ იცის, ჩვენ გადმოგვიქართულებია, თუ იმათ გადაურჯულებიათ ჩვენი რამე? ესეები ყველაფერი დღემდე კარგათ იყო ჩვენში დაცული, სანამ საშვილიშვილოთ გადადიოდა!.. მხოლოდ საქართველო წარმოადგენს ერთათ-ერთს მაგალითს, სადაც „ბატონ-ყმობის“ დროს ზოგიერთ გლეხებს მთელი გვარეულობით ზღაპრებისა და შირების მეტი არა ემართათ რა გადასახადი დღეს, როდესაც ძველი წეს-წყობილება დაირღვა-დაიშალა და ახალგვარი უცხოვრება შემოვიდა ჩვენში, ამ ჩვეულებასაც, ე. ი. ზეპირ-გადმოცემასაც, ბოლო მოეღო, ახალ-დემას აღარ ეხალისება ეს ძველებური საზეპიროები ზ მოხუცებულ მამებს საფლავში ჩააქვთ ასეთი ძვირფასი განძი!.. ერთი ათი წელიწადი კიდევ და მშვიდობით!.. ჩვენც დღევანდელი დაუდევრობით დავკარგავთ იმას, რისიც მოპოვება მერე შეუძლებელი იქნება. ეს აზრი მე ამ ოცი წლის წინათაც გამოეთქვი „დროებაში“ და ზოგიერთებმა კიდევ მომაწოდეს მათგან შეკრებილი ზღაპრები და არაკები, მაგრამ შემთხვევით, გზა-და-გზა ამ გვარი რამ არ გაკეთდება!.. იმათი შრომა უნაყოფო გამოდგა, რადგანაც ამისთანა საქმეს გულ-და-გულ შედგომა უნდა და ცოტა ოდენი ცოდნაც. მოუმზადებელი კაცი ვერ მიხვდება, რას უნდა მიაქციოს უყურადღებო და როგორ უნდა ჩაწეროს გაგონილი? მით უფრო, რომ ხალხური სიტყვიერება მრავალგვარია და ყველა მათგანს-კი არა აქვს საერო მნიშვნელობა, ზოგჯერ შიგა-და-შიგ ობრობობაც გამოერევა ხოლმე. ჰირველი ადგილი ხალხურ ნაწარმოებში ეკუთვნის იმ სიტყვიერებას, რომელიც საკუთარ ნიადაგზეა აღმონაცენი და, როგორც მისი საკუთარი გრძობა-გონებისა და თავ-გადასაფლის ნაყოფი, საუკუნოების ბრძმეღშია გამოვლილი და ადვილადაც გაირჩევა იმგვარ პოეზიისაგან,

რომელიც სხვა უცხო ქვეყნებიდან შემოპარულა და ახალ გემოზე გადაკეთებულა. ავიღოთ მაგალითი:

„თამარ მეფე ღმერთს უყვარდა,
ციდან ჩამოესმა რეკა,
იალბუზზე ფეხი შედგა,
დიდმა მთებმა შექნეს ღრეკა“...

ეს რომ ქართულ ნიადაგზეა აყვავებული ზე ქართველი ერის გენიოსობის წარმონაშობი, — ვინ არ დათანხმდება? ხალხს უნდოდა რომ მისი სატრფიალო და სალოცავი თამარ მეფის სიწმიდე და ძრიელება გამოეხატა და შემდეგი საუკუნოებისათვის ძეგლად გადმოეცა. და ხედავთ, როგორ გამოსახა? ხალხის წარმოდგენით იქ, სადაც ღვთის სადგურია და ანგელოზები მსახურობენ, გაუსხლეტელი წირვა-ლოცვა და გამჩენის დიდებაა; იქ, რასაკვირველია, ზარების რეკაც ხშირია, მაგრამ ცოდვილი მიწის შვილის სმენა იქამდი ვერ მიწვდება და მხოლოდ ერთად-ერთი მისი საკვირველი თამარი იყო, რომ იქაურ ამბავს თავისი ყურით ისმენდა!.. — „ციდან ჩამოესმა რეკაო“!.. განა ამაზედ ძლიერად სიწმიდის გამოხატვა კიდევ შეიძლება სხვა გვარად? „იალბუზზე ფეხი შედგა, დიდმა მთებმა იწყეს ღრეკაო“!.. აი, ქვეყნიური ძლიერება, საფესებით დასურათებული!...

ახლა შევუწონოთ ამ ორ ტაეპს მთელი პოემა „თამარიანი“, ანუ შავთელის მიერ შესხმითი ქება და რას დავინახავთ? იმას, რომ შავთელმა, რომელსაც საგნად ჰქონდა აღებული თამარ მეფის სიწმიდისა და ძლიერების ხელოვნებით გამოხატვა, მისი მეთასედიც ვერა სქვა რა, რაც ხალხის გენიოსობამ ორი უბრალო სიტყვით გადაჭრა. ამ გვარი სამაგალითო და სამარგალიტო ყველგან არ მოიპოვება და არც ბევრია; რადგანაც ხალხურ ნაწარმოებშიაც მეტ-ნაკლებობა არის ხოლმე. მოვიტანოთ მაგალითი:

„მაყვალს გიგავს თვალეზიო,
გოგო გენაცვალეზიო!“..

ან და: „ხელსახოცსა გადმოგივლებ
ოქრო მკედით მოქარგულსა,
შიგ გაგიხვევ სულს და გულსა
შენთვის დამწვარ დადაგულსა!“
ეს ორივე ლექსი ტრფიალების წარმონაშობია, მაგრამ რა
განსხვავებაა მათ შუა?!.. ავიღოთ კიდევ სხვა:

„პატარა ხარ და კარგი ხარ,
გაიზღები, რა იქნები?!..
შენ-ბატონი მწყალობელი,
მე ერთგული ყმა ვიქნები.“

მეორე ამგვარივე: „ყმა ბატონისთვის მოკვდება,
ბატონიც მწყალობელია;
ხორცს აუმღერებს პატივით,
სულისაც მგალობელია.“

ახლა კიდევ ამგვარივე, მაგრამ სხვა ხასიათისა:

„აქამდი ჩვენი ბატონი
უწრუწუნებდა ქორებსა,
ახლა-კი მისი შვილები
ქალას დასდევენ ღორებსა.“

„ახნაური ქაღს არა ჭამს
მოშივდება, ჭირსაც მომჭამს.“

„გლეხი კაცი იზრდებოდესო,
ვირდებოდესო“ და სხვანი.

ესენი ყველა ხალხის ნაწარმოებია, მაგრამ რა განსხვავება არის იმ პირველ ორსა და სხვებს შუა?! ერთი გვიხატავს მრავალ საუკუნოების განმავლობაში ბატონ-ყმურ კეფილ დამოკიდებულებას და მეორე-კი ხალხის ზნეობით დაცემის დროს და სხვა-და-სხვა წოდებათა ერთმანეთთან გადა-

კიდებას. უმნიშვნელო არც ერთი არ არის, თუმცა პირველს-
კი საისტორიო, საერო მნიშვნელობა აქვს და მეორე მხო-
ლოდ კერძობითია, ადგილობრივი და დიდხანსაც ვერ და-
ისადგურებს ხალხის გრძობა-გონებაში. მაგრამ მაინც ყველა
უმეტნაკლებოდ უნდა ჩაიწეროს და გამოიგზანოს რედაქცია-
ში. ამიტომაც მივმართავთ ყველას, ვისაც შეუძლია და-
ხმარება, განსაკუთრებით სოფლელ ახალგაზდობას, რომ
მხარი მოგვცენ ამ დიდათ საქირო საქმეში. იმათ უნდა აი-
ლონ თავიანთი სოფლები და აგვიწერონ ამ გვარად: რა გვა-
რის კაცები ცხოვრობენ იქ ზე ან რა თქმულებაა დარჩენილი
მათში იმად ძველებზე? დაგვისახელონ, რა ზე რა ფრინველე-
ბი, შინაურ და გარეული ცხოველები შენობენ იქ? რა ზე რა
მცენარე-ბალახები იზრდებიან და რა თვისებისა არიან ზო-
გიერთი მათგანი? რომელი მათგანი გამოდგება საღებავად?
საწამლავად? სამკურნალოდ? რამდენი ნანგრევი ციხე-
კოშკ-დარბაზებ-ტაძრებია და რა არის მათზე თქმულება?
რა და რა მდინარენი ჩამოდინან? რა თევზებია შიგ? ტბები
თუ აქვს? წყაროები? ლეღეები და სხვანი. შეკრიბონ აქვე
ზეპირ-გადმონაცემებიც. ყოველ გვარი: ზღაპრები, შაირები,
ლექსები, ანდაზები, ზმები და სხვანი. გვარში თუ რამე გუ-
ჯრებია. აგრეთვე ყოველი სიტყვა, რომელიც ეუცხოვოსთ,
ჩაწერონ და მისი მნიშვნელობა გამოჰკითხონ ხალხს.
შემკრებელმა, რასაკვირველია, უნდა უმეტნაკლებოდ ჩაწე-
როს, როგორც გაიგონოს, ე. ი. ფონოგრაფიულათ. დაეს-
წროს ხოლმე სოფლის ქირში და ლხინში, რომ მათი ზნე და
ხასიათი შეისწავლოს და აგვიწეროს. ერთს სოფელს რომ
მორჩება, მერე მეორეში გადავიდეს და ამ გვართ მოიაროს
ერთი-მეორეზე მისი მაზრა, ან ხეობა. ეს ძალიან ადვი-
ლი საქმეა და ამას არც ძალიან ბევრი დრო მოუხდება. ამ
საქმეს მხოლოდ გულ დადება უნდა და მკირეოდენი ბეჯი-
თობა, რომ თავის საკუთარი ფანტაზია არ წაამატოს შემ-
კრებელმა. ამ ოცი-ოც-და-ათი-წლის წინეთ მე თვითონ
დავდიოდი სოფლი-სოფლათ და იმდენი რამ შესანიშნავი

ვნახე და გავიგონე, რომ სწორეთ გასაკვირველია. ბევრი მათგანი ერთი შეხედულობით უმნიშვნელო და სულელური რამ ჰგონია კაცს, მაგრამ ბოლოს, რომ დაუკვირდება, მიხვდება, თუ რა გონივრული არიან ისინი. ავიღოთ მაგალითად შემდეგი: სვანეთში მოსახლეები კოშკებში ღვანან და თითო სახლში ხშირად მთელი გვარეულობა არის მოთავსებული. ასე რომ, თუმცა ერთი კაცის ჩამამავალნი არიან, მაგრამ მათში ზითქმის ნათესაობაც აღარ არის. ერთი დედამისის შვილი ერთმანეთში ძმებათ იწოდებიან და სხვებთან კი ძმანებათ. აი, საიდან წამომდგარა მრავლობითი რიცხვის კიდევ განმეორებული მრავლობითი რიცხვი!.. რასაკვირველია, ამ ძმებსა და ძმანებს ისე სწამთ ერთმანეთში ნათესაობა, რომ მისი გატეხა მომაკვდინებელ ცოდვათ მიაჩნიათ. ეს შემიკვირდა. ერთმა უბრალო შემთხვევამ ყოლიფერი ამიხსნა. ერთ სერზე რომ გადავდიოდი, ჩემმა მხლებელმა სვანმა მოიხადა ქუდი ზ სთქვა: „ღმერთო შეუნდგო!“.. და მიათითა ერთ პატარა ჩავარდნილ ადგილს, ტახტის მგზავს. რომ გამოვკითხე, აი, რა მიაბო:—ეს სერი ყოფს საბატონო და თავისუფალ სვანეთს; აქედან ორივე კარგათ მოჩანს. ერთ დილას ამოსულიყო საბატონოდან გოგო, გადაეხედა და ეთქვა: „რა კარგი რამ არის ეს თავისუფალი სვანეთი!“.. იმ დროსვე მეორე მხრიდან ვაჟი გადმოსულიყო, გადაეხედა და ეთქვა: „რა კარგია საბატონო სვანეთი!“.. ორივეს გრძნობა მორეოდა. მერე დაენახათ ერთმანეთი გრძნობა-მორეულზე, შეყვარებულად, ცოლ-ქრმოზის პირობა დაედვათ და შემცდარიყვენ, მაგრამ მაშინვე დედა-მიწა გასკდომოდათ და შიგ ჩავარდნილიყვენ;—აი, ბატონო, ხომ ხედავთ ტახტივით რომ მოჩანს ზ ზედაც დიდი სასაფლაოვიაო?.. თურმე, ნუ ბრძანებთ, ერთი მათგანი ტყვეთ ყოფილიყო წამოყვანილი, ძმა ყოფილიყო ამ გოგოსი და კი არავინ იცოდავო. ისე სვანი ვერ აუვლის გვერდს ამ ადგილს, რომ შენდობა არ გამოითხოვოს იმ შემცდარებისათვისო. ამ გვარი რამ თვით ხალხის გულიდან ამონალები დიდი ძალა და კანონია იმავე ხალხისა-

თვის. აფხაზეთში ერთს ნამოსახლზე ვინც გაივლის, დიდი და პატარა ყველა ფიჩხს დააგდებს და, როდესაც შეგროვდება, მერე წაუკიდებენ ცეცხლს ზ დასწვენ ხოლმე. ეს ჩვეულება ჯერეცა კიდევ არ გადავარდნილა. ამბობენ, აქ ერთი მოსახლე იყო, რომელმაც ზამთარში გაყინული მგზავრი შინ არ შეუშვაო; სტუმრობის გატეხისათვის ასე უნდა იყოს ხოლმე შეჩვენებული, რომ საიქიოს ცეცხლი არ გამოელიოსო. ამ გვარი რამეები თავისთავათ საგულისხმოდ არიან და ახსნა აღარ ეჭირვებათ. საკვირველი ეს არის, რომ ჩვენში ყველგან ამაო რწმუნებასაც გონივრული საფუძველი აქვს და არა ისე ტუტუტური, როგორც ზოგიერთ ხალხში. ესეები ყველა რომ შეიკრიბება, მაშინ შევიტყობთ ჩვენი ქვეყნის ფასს ზ ჩვენ თავსაც გავიცნობთ; მაშინ ნამდვილად გვექნება გათვალისწინებული საქართველოო ყოველი მხრით: გეოგრაფიულად, ეთნოგრაფიულად, ისტორიულად, არხეოლოგიურად და სხვანი. მაშინ ლექსიკონების შედგენაც ადვილი იქნება, როგორც საზოგადოისი ისე კერძოთ ზოოლოგიურის, ბოტანიკურის მინერალოგიურის და სხვანი. სხვა ქვეყნებში დიდი ძალი თანხაა საკუთრად ამ ზებირ-სიტყვაობისათვის გადადებული და ჩვენშიაც უსასყიდლოდ ძნელი იქნება სავსებით საქმის წაყვანა, მაგრამ ჯერ, რადგანაც საკუთარი შეძლება ნებას არ გვაძლევს, რომ ქირით ბევრი ვიყოლიოთ, ოთხის მეტი არა გვყავს საკუთარი მკვლევარი და ზებირ-გადმონაცემების ჩამწერი. შემდეგში-კი, თუ საქმე კარგათ წავიდა და საშუალება გვექნება, რასაკვირველია, ყოველ მაზრაში გვეყოლება თითო კაცი. ახლა-კი, ჯერ-ჯერობით ყველას ვთხოვთ, რომ ვინც რითაც შეიძლოს, ამ დიდ საქმეში დახმარებას და შემწეობას ნუ მოგვაკლებს.

სოფ. ხიზაბავრა.*)

(ახალქალაქის მაზრა).

ხიზაბავრა ჯავახეთშია და ეკუთვნის ვარევანის საზოგადოებას; ის ისაზღვრება აღმ. სოფ. ვარგავით, დას. მდ. მტკვარით და სამხ. სოფ. საროთი.

მთელი ეს მიდამო (სოფელ გარეშე ადგილებიანათ) აღმოსავლეთ-დასავლეთისაკენ 5—6 ვერსი იქნება, ხოლო ჩრდილოეთ-სამხრეთისკენ-კი 12—15 ვერსი. ადგილები უმეტეს ნაწილათ სახნავ-სათესი ზე ყიშლებია (საძოვარი); შემდეგ კარგა ბლომა ადგილი ხარძნარს (ლოდნარს) და ტყეებს უჭირავს და მცირე-კი ღრანტე-ღელეებსა.

ხიზაბავრა გაშენებულია მალლობზე და შვენიერათ გადაცქერის წინ (სამხ. და დას.) ვაკე მინდვრებსა; უკანიდან-კი (ჩრდ. და აღმ.) მოდგმული აქვს ჩირგვნარი და ლოდნარი მთა-გორაკები. ჩრდილოეთის მხარეს ჰქვია „საბურთალა“¹⁾ ანუ „ბეჟვას მინდვრები“²⁾, ხოლო აღმოსავლეთისას—„წვერი“.³⁾ უკანასკნელი ტყითაა მოცული, ხოლო პირველი-კი ლოდნარია. ორივეს თავებზე მინდვრები ეშლება; პირველის მინდორი დასაწყისია ჯავახეთის თვალ უწვდენელი ტიალ-მინდვრებისა. აღმოსავლეთით ერთ-ერთი კუნჭული გორაკისა უღელ-ტეხილდება (დაბლდება), საიდანაც მუდამ-ნიადაგ ჯავახეთის ქარი ჰქრის, რის გამოა შაირათაც თქმულა:

*) ამ წერილის გეგმა დაახლოვებით აკმაყოფილებს ჩვენს პროგრამას და სამინუშოდაც შეიძლება მივიღოთ. რედ.

1) საბურთალა უწინ საბურთაოთ ყოფილა.

2) ბეჟვა კარგი, თავ-მომწონე მონადირე თავადიშვილი ყოფილა ძველათ.

3) წვერი აქ ყველაზე მაღალი სერია.

„ხიზაბავრა ქარიანო,
წინ მინდორო, უკან ტყეო!“

ან კიდევ:

„ხიზაბავრა ქარიანი,
დარნები აქვს კარიანი,
წინ მინდორი და უკან ტყე,
ღვინო იცის გვარიანი.“

ეს მულმივი ქარი, თუმცა ზიანს არ აძლევს მცხოვრებლებს, მაგრამ ისეც ცივს ზამთარს-კი ერთიან ასუსხიანებს. ზაფხულში-კი სამაგიეროთ გახურებულს ჰაერს აგრილებს დოქანის მუშებს დიდს სიამოვნებას აგრძნობინებს. საზოგადოა ხიზაბავრა წარმოადგენს მთას და ამის მიხედვით, როგორც სხვა მთა ადგილებში, ჰავა აქაც ცივი უნდა იყოს; მაგრამ, რადგანაც აქაური მდებარეობა ოღრო-ჩოღროა: ზოგან ვაკე, ზოგან მაღლობი, ზოგან-კი ერთ-ბაშათ ჩავარდნილი, ამისთვის ჰავაც სხვა და სხვა ნაირია. მაგალითად, ზემოთ დასახელებულ „წვერზე“, რომელიც სოფლის აღმოსავლეთით ძვეს სამიოდევერსის სიშორეზე რ ვერს-ნახევრით უმაღლესია, ზაფხულობით ისე ცივა ხოლმე, რომ ბოსტნეული რ ზოგ-ზოგი ხეხილები ვერ ხეირობს; შიგ სოფელში-კი, დასავლეთის მხარეზე, იმდენათ გრილა რომ ყურძენი, მსხალი, ვაშლი რ სხვა, თუმცა ნაყოფს იღებენ, მაგრამ დამწიფებას-კი ვერ ასწრობენ; შემოდგომის ნაადრევი მწარე სიცივნეები ნაყოფს შრეტს და აქცნობს. ხიზაბავრის ვენახებში-კი, რომლებიც სოფელზე, დასავლეთით 2—3 ვერსზე, ერთი ვერსით უდაბლეს, ჩავარდნად ხეობაშია გაშენებული, მტკვრის პირათ, საშინლათ ცხელა და აქ ბევრ-ნაირი ხეხილიცა ხარობს. საზოგადოთ ხიზაბავრის ჰავა ზომიერია და ამასთანავე ხმელი და სალი.

აქაური წყალი მეტათ საამო სასმელია; ზვერი მათგანი სამკურნალო თვისებისაც არის, მაგ. ვარანტის აბანო მუნსა რგებს. აქ წყალი მწვანეა და მეტათ ცივი. ამ მიდამოში, რადგან ეს ტყიან მთას წარმოადგენს, მრავალი ცივი წყაროებიცაა. მათ შორის შესანიშნავია: წვერის წყარო (მთაზეა), სალო-

რიის წყარო (ტყეშია), ობილეთის წყარო (ტყეშია), კლდე-
კარის წყარო (ტყეში და ხევშია), კოდის წყარო (ტიალ ხევ-
შია), ხიზის წყარო (ხევშია), სასოფლო ქალის წყარო (ქა-
ლაშია), აბაზა წყარო (მთაზეა), ხიზაბავრის წყარო (სოფელშია).

ეს ცივი და მარგი წყაროები უხვათ რწყავენ და ბა-
ნენ ადგილობრივ მთის და ბარის ძვირფას მცენარეობას,
ასაზრდოებენ და ახარებენ ქალას და ბალ-ვენახებს, წყურ-
ვოლს უკლავენ და აცოცხლებენ ადგილობრივ მობინადრე
სულიერთა; ეგუნევე გამხდარან ბუნებრივ საუკეთესო მკურ-
ნალად და უდგიან წინ ყველა იმ კაცობრიობის ჩვეულ ჭირ-
სნებას და სატკივრებს, რომლებიც წამხდარი ჰავა-წყლის შემ-
წეობით ჩნდებიან, როგორც, მაგალითად, ცივ-ცხელება,
მუცლის და კუჭის ტკივილი და სხვა. ასეთი ჰავისა და წყლის
ზეგავლენით აიხსნება ხიზაბავრელების ჯანმთელობა და ხან-
გრძლივი სიცოცხლე. აქ 80—100 წლამდე სიცოცხლე ჩვეუ-
ლებრივ მოვლენას შეადგენს. მაგრამ სამწუხარო ისაა, რომ
ხიზაბავრელები უწმინდურათ ცხოვრებას არიან დაჩვეული,
რის გამო საოფლე ხშირათ მძვინვარებს აქ და ბევრსაც უს-
პობს ხოლმე სიცოცხლეს. ეს ნაკლი რომ არ ჰქონოდათ ხი-
ზაბავრელებს, ისინი გაცილებით მეტს იცოცხლებდნენ, ვიდრე
ახლა ცოცხლობენ.

ხიზაბავრაში ცხოვრებს 160 მოსახლე ქართველი კათოლი-
კე ¹⁾ და ერთი მოსახლე მართლ-მადიდებელი ქართველი—სულ

¹⁾ კათოლიკობა არის ქრისტეს სჯულის ცოტასხვა ნაირათ, ვირდე
მართლ-მადიდებლობა, აღმსარებელი სარწმუნოება, რომლის უზენაესი წარ-
მომადგენელი იმყოფება იტალიის ქალაქ რომში და იწოდება პაპად. კა-
თოლიკის სარწმუნოების შეიძლება იყოს ყოველი ტომის კაცი, მაგალითად,
ქართველი, სომეხი, რუსი და სხვა, მაგრამ ამით ისინი თავის გვარ-ტომო-
ბას არ ჰკარგვენ და ისევ ქართველებათ, სომეხებათ, და რუსებათ რჩებიან.
კათოლიკის სარწმუნოებისა ზოგიერთ ადგილას, მომეტებულათ ახალ ციხის
მხარეში, ქართველებიც არიან და ჩვენში ფრანგებათ იწოდებიან. ჩვედა სა-
მწუხაროთ, ბევრი იმთავანი სხვა და სხვა მიზეზების მეოხებით დღეს სომეხ
კათოლიკებათ არიან ცნობილი და ტიბიკონიც სომხური აქეთ. ეს არა.

800 სულზე მეტი. ესენი ყველა გლეხოზაა; ერთი მათგანი—
პეტრე ხუციანთი—მემამულეა; მას აქვს მამულები ს. თოკ-
ში და ვარდის ციხეში (ნასოფლარია).

ხიზბავრელების გვარები შემდეგია: გოგალათი, დათათი,
მაზმანათი (იგივე შარიფათი), ქუჩუკათი, ხუციანთი, ველიჯა-
ნათი, ჰისითი, კაკათი (იგივე მამუკათი), ყაჭიათი (იგ. მამუკა-
თი), ტატურათი, ბერნადეთი, კანკრითი, ალოთი, გორელე-
ბიანთი, ყრუანთი, კოშორათი, შემაზათი, ფეიქრიანთი, ქურ-
ქჩიანთი (მანანაძე), ღარიბათი, პლაჭიათი, ფირფილათი, ცეც-
ხლათი, ქონიათი და სხვა. დიდი განმავლობა აქვს ხუციანთ
გვარს.²⁾ ამათივე ოჯახი მუდამ ღიაა ყოველ სტუმრისათვის.

უწინ აქ 10—12 კომლამდე ქართველი მაჰმადიანებიც
ცხოვრობდნენ, მაგრამ, რადგანაც ისინი ვერ შეთვისდნენ მე-

სასურველი მოვლენა მიეწერება სომეხ კათოლიკეთა პატრების თავდადებულ
მეცადინეობას და ჩვენს უდარდებლობა-დაუდევრობას!..

ცნობები იმის შესახებ, თუ რომელ დროიდან შემოვიდა და გავრ-
ცელდა ჩვენში კათოლიკობა, ჯერ სავსებით არაა გამოკვლეული. ეს-კი
ნამდვილათ ვიცით, რომ მეთექვსმეტე საუკუნის დასაწყისიდან შემოდინ
ჩვენში კათოლიკეთა პატრები და ახალ-ციხე-ახალ-ქალაქის მხარეში ავრ-
ცელებენ კათოლიკეს სარწმუნოებას. იმათ მოქმედებას ხელს უწყობდა
ოსმალის ბატონობა იმ დროს დასახელებულ მხარეში. ოსმალები (თათრები)
აიძულდნენ ხოლმე მკვიდრთ ქრისტეს სარწმუნოების უარის ყოფას და
გამაჰმადიანებას. ბევრი დახოცეს ბაზბაროსებმა და ბევრიც გამაჰმადიანეს!.,
მხოლოდ დევნულთა ერთმა ნაწილმა გადაირჩინა თავი ამოყლექისა და
გამაჰმადიანებისგანაც მით, რომ მიიღო კათოლიკობა ანუ ფრანგობა. ამ
უკანასკნელთ ვედარ დევნიდნენ ოსმალები, რადგან ხვანთქარსა და პაპის
შორის ხელშეკრულობა იყო დადებული ამ საქმის თაობაზე. რედ.

²⁾ ხუციანთ გვარში ბევრი მღვდლები გამოსულან. მათ შორის შე-
სანიშნავი იყვენ: მღვდ. ანტონ და იოსებ. ორივე მწიგნობარი იყვენ.
იოსები ზედ მეტი ვინმეც გახლდათ. ის იყო ქართველების ჰუტენბერგი,
რომელმაც ამ 40—50 წლის წინეთ ხეზე ამოსჭრა ქართული ანბანი და
თავის ნაწერებს და ლოცვებს უწყობ ბეჭდვა. მეტად შესანიშნავი ნაბეჭდია
რა გინდა თვალნაკლული და ბეცი ადამიანი იყოს, იმ ნაბეჭდს უსათვა-
ლოთაც წაიკიოხნავს (დიდრონათ და მსხვილათაა ნაბეჭდი). სტამბა სახლში
ჰქონდა და ჩუმათ სტამბავდა. გაუგო ეს მთავრობამ და ჩამოართვა. ის
გარდიცვლა ახალციხეში ღრმად მოხუცებულებაში ამ 5—6 წლის წინეთ.

ზოგელ ქრისტიანებთან, ამიტომ გადასახლდენ საკვირიკო (ეს მთა მდებარეობს შტკვრის პირათ, სოფლის დასავლეთით 2—3 ვერსის მანძილზე) მთის გადაღმა კალთებში. ამ ახალ დასახლებულ ადგილს „ახალი სოფელი“ დაერქვა.

ხიზაბავრაში ხალხი მეტად ზორბაა, ძვალ მსხვილი, კან-ხრე-ში და შავგვრემანი. ამათ ცხადათ ეტყობათ, რომ დიდ შეწუხებაში უნდა იყვენ ცხოვრებაში და ყოველნაირ გაჭირვებას სულგრძელებით უნდა ითმენდენ. აქაურები არიან კეთილი და დინჯ-დარბაისელნი: საქმის კეთება არ ეჩქარებათ, ავ-კაცობა სძულთ, ქურდობა ნაკლებია, კაცის კვლა ხომ აქეთ ძალიან იშვიათი და შემადრწუნებელი მაგალითია. ხიზაბავრელის ფიცი არის „პური მადლიმა,“ ხოლო წყევლა „მეხი-კი დაგაყარე თავი!“.

აქაურების ცხოვრება ერთნაირია: არ აქვს, ცოტას კმარობს, აქვს და, მეტსაც არ ხარჯავს. მიზეზიც ეს არის, რომ ვალი და ვახში ხიზაბავრაში მეტად ნაკლებია და არა ისე გავრცელებული, როგორც საქართველოს სხვა კუთხეებში. ხიზაბავრელები, ნამეტურ ახალგაზდობა, მღვდლების და უფროსების, მოხუცებულების, მორჩილობაში არიან, მათ გადაუვალს არ იზმენ.

ხიზაბავრელი შამა-კაცი ტანზედ იცვამს მოკლე ნაოქებიან ჩოხას მოკლე ახალუხზე; განიერი შარვალი ჩაკალთიებული აქვს წინდა-პაიჭებში, წელზე არტყია შალის სქელი სარტყელი ან დაფულული (ფაცები დაგებული აქვსთ) ყაიში (ქამარი); ავდარში ჩოხაზე რუსთველისებურს საწვიმარს იხმენ, ზამთარში-კი თბილ ქურქს. თავზედ ხურავთ დიდი ბობოლა (მთელი ცხვრის ტყავისა) ქუდი წითელ, თათრულ ფერზე. თავი სულ შემოპარსული: აქეთ, გარდა საქოჩრისა; საქოჩრეზე გძელი თმა აქეთ გადმოშლილი გაპარსულ, შიშველა თავზე; წვერს სულ იპარსავენ, ხოლო იშვიათად ზოგი მოხუცი უშვეებს ხოლმე.

აქაური მანდილოსნები წარმის (ამერიკა) პერანგზე და მის ამხანაგზე იცმენ ალბეზის, წინ კალთა გაჭრილს, კაბას,

რომლის წვერებს უკან წელზე იკალთიებენ და წინ უკალთოდ ადგილს შალის ფეშტამალით ისაფარებენ. პერანგის ამხანაგის მუხლები წითელი შალით შემოკერილია, რომლის ტოტებს კრელი ბალები ავლია და ლამაზათაჲ უშვენებს ხიზაბავრელ ქალს შიშველა ფეხებს (აქ იშვიათია, რომ ფეხსაცმელი ეცვათ ქალებს). თავზე იხურავენ თათრულ იაზმას (შავი თუ კრელი ლეჩაქია) და ლეჩაქს; კაბების სახელოებზე ვერცხლის ფულები აქვთ შემოყოლებული, რასაც სიარულის დროს ჩხარა-ჩხური გაუდის. ხიზაბავრელი ქალი თმას მრავალ ნაწნავებათ იკეთებს და სხვა-და-სხვა ნაირ მძივებით და ლოკოკინის მგზავსი ძვლებით ირთავს. მეტათ საკვირველია აქაური მელოგინე ქალის საქციელი: 5-6 დღეზე ადგება, ფეხ-შიშველა, ზურგზე კოკებ მოკიდული, მწარე თოვლიან ზამთარში, წყალზე მიდის წყლის მოსატანათ და არ ცივდება, ავად არ ხდება!.. ხიზაბავრელები ლაპარაკობენ წმინდა ქართულს მთიული კილოთი. სწავლა განათლებას ისინი კარგი თვალით არ უყურებენ და მოკლებულიც არიან მას. აქ ერთ კლასიანი სასოფლო (სამი-ნისტრო) სასწავლებელია, რომელიც მღ. ი. გვარამაძემ აუშენა და დაუარსა მათ 1880 წ.

ხიზაბავრა საბატონოა. აქა-იქ, ნაწყვეტ-ნაწყვეტად სახაზინო ადგილებიც არის. ხიზაბავრელები თავის ბატონს (ფეიზიულ ბეგ ათაბაგს, ახალ-ციხის მცხოვრებს) აძლევენ ღალას: სახნავ-სათესიდან პურსა და ქერს 4-5 კოდზე ერთს; საქონელზე: თხა-ცხვარზე 1-2 კაპ. ახდევინებენ სულზე, ხოლო მსხვილ საქონელზე-კი (ხარ-კამეჩზედ)—თითო აბაზამდე წელიწადში. ბალ-ვენახებზედაც ფულათ ახდევინებენ. ღალას ჰკრეფენ შუბაბები (მოურავები), რომლებიც დიდს და განუზომელ შეწუხებას აყენებენ ხოლმე მკვიდრთ.

ნიადაგი ხიზაბავრაში ნოყიერია; მიწა თვისებით ყამირი და ფხვიერია: ზოგან შავი ფერისაა ზოგან გრიქა (თერთი მიწა), ზოგან თიხა (წითელი მიწა). მიწები, უმეტესათ შავი, საგუთნარია. მიწას მოჰყავს პური, ქერი, დიკა და ქვაფი.

ხიზაბავრელები მისდევენ მეურნეობას: მუშაობენ მიწას, აშენებენ ბალ-ვენახებს, ამრავლებენ საქონელს (უფრო თხა-ცხვარს), მისდევენ ფუტკრის მოშენებას და ამ ბოლო დროს ფეხზე ვაჭრობასაც მიჰყვეს ხელი. იმათ ნაწარმოებს შეადგენს: პური ქერი, ერბო, ყველი, ხილი, მატყლ-ბალანი, სელის ზეთი, თაფლი, ღვინო, არაყი ღ მატყლისაგან ქსოვილი: შალეები, ნოხებ-ხალიჩები (ჯეჯიმები), ბალები (არშიები), წინდა-პაჭიჭები და საბელები (თოკები). ყოველივე ამას თვითონ ხმარობენ, ხოლო მოჭარბებულს მახლობელ ქალაქებში—ახალ-ქალაქში და ახალციხეში ჰყიდიან.

ხიზაბავრელ მამაკაცებს დედაკაცებიც შველიან ხოლმე მიწის მუშაობაში. ამას გარდა ყოველივე საშინაო საქმე მათ აწევთ თავზე, მაგ. საქონლის წველა, ერბო-ყველის კეთება, პურის ცხობა, ბატკნების და კრავების ძოვება, წყლის ზიდვა 2-3 ვერსის სიშორიდან დიდრონი კოკებით, ჭრა-კერვა, დახვეტ-დაწმენდა და სხვა. იმათ ისედაც გაჭირვებულ ცხოვრებას ისიც ემატება ზედ, რომ ქმრები უდიერათ ეპყრობიან. ხშირათ იძულებული არიან მოთმინებით აიტანონ იმათგან გვემა-ცემა და ლანძღვა-თრევა. ერთი სიტყვით, ხიზაბავრელი ქალი სრული მონაა მამა კაცისა!.. ქმარი ცოლის მბრძანებელია, გოგობით იხსენიებს მას; ცოლი-კი ბრძანების ამსრულებელია ღ ვაჟბატონობით იხსენიებს ქმარს. ასეთი საზღვარი შეუღლების დღესვე იდება მათ შორის. აი, ეს ცერემონია: სანამ მეფეს პატარძალს ჩააბარებდენ ჯვარის დასაწერათ, მეფე ერთი-ორი ნაბიჯის სიშორიდან გაექანება და ფეხზე ფეხს შემოჰკრავს საცოლეს, რაც მომავალი მისი მორჩილება-მონობის მომასწავებელია. ქალიც ხმას არ იღებს ღ ამით უცხადებს ასეთ პირობაზე თანხმობს!.. აქაური მანდილოსნები ბევრნაირ გემრიელ ღ მსუყე საქმელებს ამზადებენ. დღესასწაულებში ღ ყანის მუშაობის დროს საუკეთესო საქმელებს ხმარობენ. შესანიშნავია: ერიშტა, ჰალვა, მოხრაკული ქათამი, რგვლათ შემწვარი, დასაციებული, ფლავი, წვნიანი ხორცი, მწვადი, საციო, წვნიანი თევზი, საციო თევზი, ბოზბაში, ნალები, ფილის პირი (უმი ნა-

ლები), კარაქი და სხვა. უბრალო დროს-კი შემდეგ საჭმე-
ლებს ამზადებენ: ხაჭო, ანძლატი, დო, მაწონი, (ესენი სულ
რძისაგან მომზადილია), რძიანი კორკოტი, კორკოტის შეჭა-
მანდი, კორკოტის ფლავი, ლობიო შეჭამანდი, ლობიოს მა-
რცვალი, მოშუშული ლობიო, მოშუშული კართოფილი, ერ-
ბოში შემწვარი კართოფილი, დამმარულ-დაზეთილი და შე-
ზელილი კართოფილი, ფუშრუკი, ფაფა, მაწვნის-შეჭამანდი
(დოდმაჭი) და სხვა.

პურს აცხობენ თორნეში და კეცებზედაც. თორნეში
გამონამცხვარს ეძახიან „კაკალას“ (რგვალია), „ლოლოს“ (გძე-
ლია), „თხელი პური“ ანუ „ლაფათა“. კეცზე გამონამცხვარს-
„ფუნთუსა“. შესანიშნავი გემოსია კეცზე გამონაცხობი ნამ-
ცხვარი ქადა, ყათმარი და სხვა.

ხიზაბავრელები ცხოვრობენ ჯგუფათ, როგორც ქალა-
ქებში; სახლებს იკეთებენ ქვა-ტალახისაგან. თვითოეულ მოსა-
ხლეს აქვს სადგომი სახლი, წინ კალო (კალოზე ორმოები
აქვს პურის შესანახავათ), კალოსთან სმზხელები ბზისთვის,
აქვე საცხვარე და ხალხამი (საქონლისთვის შემოღობილი),
აქვე სანახველა (საქონლის განავალის გროვა ყანების სა-
სუქად ინახვენ). სადგომი სახლი 3-4 თვალისაგან შედგე-
ბა: ერთს ჰქვია „დარბა“, საცა იძინებენ და დგანან, მეორეს
„ახორი“, რომელიც დარბისგან ძელებით ან ლობითაა გადამკე-
დლული და შიგ 30-40 სულ საქონელს ინახვენ, მესამეს
„სათონე“ სადაც თონეა მოწყობილი, (ბევრჯერ აქვე ფი-
ლავენ რძეს), მეოთხეს „ოდა“ (ახვრითურთ) სტუმრის მი-
საღებათ; აქვთ საკუჭნაოც ხორაგეულობისათვის. ყველა აქ
ხსენებული თვლების კარები ერთ საზოგადო დერეფანში გა-
მოდის და ამის კარიც კარაპანში, რომელიც ბევრი მოსა-
ხლის კალოზეა წამოხურული და სადაც სახნისებს ინახვენ
ხოლმე. დარბას და ოდას აქვს ბუხრები და ზევიდგან ჩამო-
ხვრეტილი ერდოთი (ფანჯარით) ოდნავ ნათლდება; კედლებ-
ზე თაროები აქვს, სხვა და სხვა ქურჭლებით მოაწყარული.
ახორის მხრით კედლიდან გაბმულია თოკი ტანისიმოსის გა-

დასაკიდათ. აქვე ძირს ერთი ან ორი ხის ქრელი კიდობანი დეას ახალი ტანისამოსებისა და ძვირფასი ნივთეულობის შესანახავათ. იატაკი (მიწისა) ჯეჯიმებითაა დაფენილი და ზედ ბალიშ-მუთაქები აწყვიან.

ხიზაბაგრელების საოჯახო ვეჯ-მოწყობილობას შეადგენს: ქვაბი, ტაფა, საინი, ლანგარი, იფრიხი, თუნგი, ტაშტი, მაშრაფა, (სპილენძისაა), კუტალი, კოკა ქარსანგი, ტაბაკი, ვარცლი, პინა, როდინი (ხისაა), ქოთანი, კოკობა, დგრედი, ქურრი, ჯამი, კეცი, დოქი, ქიშა (თიხისაა) და სხვა; ყანწი, კათხა (ყველა ესენი ჭურჭლებია), ცხავი, ქვა-ცხრილი, ცხრილი, (პურის გასაკეთებელი ვეჯებია), საცერი, სამტკიცავი (ქბილისათვის), ნუკი (100 დრამიანი ქვა), ხის სასწორი, კოდი, კოში (პურის საწყავია: კოდი 1 ფუთია, კოში $\frac{1}{8}$ კოდისა); თოფი, ხატევა-რი, დანა, დამბაჩა (საომარი იარაღებია); გუთანი, ჯილღა, ფოცხი, ფარცხი, ორთითი, არნადი, ფიწალი, სახელური, კეტი, თოხი, ბარი, ნიჩაბი, ყაზმა, ხელეჩო, ცული, წალდი (ესენი მიწის სამუშაო იარაღებია); ურემი, ღრიჭინა, საბარო და სხვა ამათი გაწყობილობა: უღელი, აპეური, ტაბიკი, კოტა, გო დორი, ძარი, კალათი და სხვა.

ხიზაბაგრის მიდამოში ხარობს მრავალი მთის და ბარის უძვირფასესი მცენარეობა, ბუდობს მრავალი ცხოველები, ფრინველები, მწერები, ქვემძრომნი და წყალში ბევრნაირი თევზია.

მცენარეები. შინაური: პური, დოლი, დიკა, ქვაფი, ასლი (ესენი ჭინახულია); წიწმატი, ქინძი, რეჰანი, ხახვი, ბოლოკი, ქარხალი, მადდანისი, კართოფილი, ლობიო, აყირო (კვახია), ძესტანა (ესეც კვახია); ყურძენი სხვა და სხვა გვარისა: ბუდეშური, თავ-ცეცხლა, თითა, ცხენის ძუძუ, მელიკუდა, ხარისთვალა, კლერტ-მაგარა, არიჭული, ანდრიული, ბეჟანა და საფერავი ანუ საღვინე; ატამი (საპობი, ვაშლ-ატამი და სახრავი), წირანი (წირანი და ყაისი), შინდი (ჰან-ქურა შინდი და სხ.), ვაშლი (შაქარ-ვაშლი, ყარაფილა, შალ-

მა და სხ.), ქანჭური, ოტური, ქლიავი, თუთა (თეთრი და ხართუთა), ბალი, ალუბალი, ლოდნაშო, კაკალი და სხ.

მინდვრის და ტყის ყვავილ-მცენარეები: ვარდი, ნეგო, შროშანი (სუნოვანი ყვავილებია), აპრაქიჭა, ღინღილო, ენძელა, სოსანი, ყაყაჩო, ობოლი ყაყაჩო, მთის ყაყაჩო, პეპელა ვარდი, თუთა ვარდი (უსუნო ყვავილებია), გარეული პიტნა, გარეული, ქონდარი, ქარა ძენძა (ესენი სუნოვანი საქმელი ბალახებია ანუ მხალი); კვამხილა, სუქანა, ღიმი, ფამფარა, ნაცარ-ქათამა, ჭინჭარი, სოკო, ღვლო, ტიტა სვინტრი ანუ სატაცური (ესენი ყველა მხალეულია); იოჯა, მრავალ-ძარღვა, რძიანა (ეს ბალახები ჭრილობისათვის მარგია); ქარცეცხლა (მუწუკისათვის), ჯორის ძუა (ჭლექისათვის), ბაბაყველა, აბზინდა (რწყილის გასაწყვეტია), ჩიჩქვის ბალახი (ჩიჩქვის გამწყვეტია), გვირილა, შავთარა, თუბტი ანუ ფოხვერა, ხარი-კუდა, ხარი-ძირა, ქრისტე-სისხლა, ძირ-ტკბილა, ძირმწარა, მოლოქა ანუ კორკოტინა, დიდ-გულა, ვირისტერფა (ესენი ხველებისათვის); ძაღლი-ნიორა, ძაღლი-სოკო, მგლის-სოკო, ძაღლ-ყურძენა, ობოლი ჭინჭარი, ძაღლი რძიანა, ლენცოფა (შხამიანი ბალახებია); ფოთოთი (შავათ საღებავია), ინა, ენდრო (წითელი საღებავია), ქერი ანუ ქვის ხავსი (ყვითელი საღებავია); გორგოშა, გლერძი, ნარი, ეკალი, კუროსთავი (ესენი ეკლებია); ყავიკუდა, გულა-ფშიკა, ოღვალო, ჭაუკა, ქარელა, უზალეკი, მარანიჭე, ფოლიო, თავ-შალა, სატევარა, კლდედუმა, ჭინგა, ვირი-კბილა, ოქრო-ცოცხა, ცოცხი, ვარდ-კაჭაჭა, ეშმაკის სანთელა (უბრალო ბალახებია.); თხილა, თხიფსელა, ტილიფი, იფნა, ღვია, ნაჟვი, კატარი, ფიჭვი, (ტყის ხეებია); კაწახურე, ასკილი, ლაბა, მოცხარი, უზანი, ჭნავი, ყოლო, მაყვალი, ატოლი, მარწყვი, მამლი-თფალა, პანტა, სხალ-პანტა, თხილი, კნაბი (ტყის და მინდვრის ხილი).

ფრინველები. შინაური: ქათამი, იხვი, ბატი, ინდოური, ტრედი; გარეული: გარ. ბატი, გარ. იხვი, ტყის ქათამი, მწყერი, მწყერ-ჩიტა, გნოლი, გარიანი, კაკაბი,

ქედანი, გარ- ტრედი, ჩხართი, გვრიტი, ბელურა, ღალ-
ლა, მთის ჩიტი (ამ ფრინველების ხორცსა ჰამენ); ტოროლა,
შაშვი, მერცხალი, შოშია, ბულბული, ვიტავიტა, ჩახჩახა,
წრიალა, იადონი, ბზე-წვია, ლაჟო, (ეს ფრინველები მგალობ-
ლებია); მანგალა, ბუზი-ყლაპია, ნარის-ჩიტი, კედელ-კედე-
ლა, ოფოფი, ხე-კაკუნა ანუ კოდარა, ბუ, ქორი, წერო,
ლაკ-ლაკი, ტარბი, ალალი, ყართალი, ყვაფი, ჭილ-ყვაფი,
ყორანი, ორბი, კაჭკაჭი, არწივი (ბევრი ამათგანი მტაცებელი
ფრინველებია).

მთხფანის ცხოველები. შინაური: ძაღლი, კატა, ცხვა-
რი, თხა, ჯორი, ხარი, კამეჩი. გარეული: მელა, კურდღელი,
მგელი, თხუნელა, კვერნა, წყლის-ძაღლი (წავი), ძღარბი,
დათვი, შველი (ნუკრი), ყავი, გარეული თაგვი, მინდვრის
თაგვი, თრითინა, ღამე-ბუა და სხვა.

მწერები: ბუზი, რწყილი, ფუტკარი, ძაღლი, ტყი-
პი, ცხვარი-ტყიპი, ცხენი-ბუზი, ობობა, ბალინჯო, ცხე-
ნის ბზიკი, წელიქია, პური-ცომა, პური-ქია, ჭრიჭინა, კა-
ლია (ფრთიანი და კუტი), პუჭურიკი (ბურნავი), ვაშლი
ქია (იაფისი), ლოკოკინა (იჭმება), თეთრი ლოკოკინა, ყვე-
ლი-ბუზი, მარიამ-დედა, ჭიანჭველა, ჰარამი ბუზი, ჰარამი ფუტ-
კარი, წურბელა, ღრიანკალი, ქინქლა, მორიელი, **ბუზალკი.**

მატლები: მემცხვრი-ძაღლი, ჭიანყელა, რცხილი და სხ.

პეპელები: სანთლის პეპელა, წითელი პეპელა, თეთრი
პეპელა, ჭრელი პეპელა, შავი პეპელა, ყვითელი პეპელა.

ქვეშმძრძმნა: ბაყაყი (წყლისა და მინდვრისა), ჯოჯო,
ხვლიკი, ანკარა, კიბო, წყლის გველი, მინდვრის გველი.

თევზები: ლურჯა, შავი თევზი, წითელი თევზი, ჭანარი,
ციმორა ანუ წვერა, ლორ-თევზა, ნაფოტა, კალმახი, ფიჩ-
ხული და სხ.

ხიზაბავრის მიდამოში ბევრი ისტორიულათ შესანიშნა-
ვი ადგილებია თავისი სიძველით და ნავერან-ნაოხრებებით;
აი ესენი:

დათათ სუკი. აქ დარანია, რომელშიაც ორი ოთახი და ერთი
საყდარია. საყდარში ტრაპეზთან კედელზე ქვაზე ამოჭრილი

ჯვარი ვნახე, შიგ თაფლის სანთელი იყო ჩაკრული, რომელიც ხელი შეხებისათნავე დაცვინდა. ეს ღარანი ამოაჩინა მღ. ი. გვარამაძემ 1886 წ.

კაჭათ ნაფუხარი. აქ გოგოლათ სახლში მიწის თხრის დროს ამოჩნდა დიდი ლოდო, ზედ ბევრნაირი ხელოვნური ფიგურებია ამოჭრილი; როგორც ეტყობა საკერპო უნდა ყოფილიყოს. გადმოხატული აქვს მღ. ი. გვარამაძეს.

ლიტოს კაკლები. აქ ორი ძალიან დიდი კაკლის ხე ზე სამი ძალიან მაღალი ჭანდარია. აქვეა შვენიერი ქვის ეკლესია, რომლის ეზოში ქვაზე ლურსმური წარწერაა. წარწერა გადმოღებული აქვს მღ. გ-ძეს. ეს ადგილი ინახულა გენერალმა კამაროვმა 1882 წ. და წარწერაც გადმოხატა.

იჩუქიდათ ნახსრები. აქედან იწყება მთელი მიდამოს ღარების კარები.

ძამიას ძვა. აქ დიდი ლოდო აგდია, ზედ-ადამიანის ხელი, თითი, თავის და მხრის მინაწოლი ეტყობა. ამბობენ, უწინდელს გმირ ადამიანს დაუჩნევიაო; ყველა ესენი შიგ სოფელში არის.

საბუხარა. სოფლიდან აღ. ¹/₂ ვერსზეა. მაღალი სერია; აქ საკერპოების და ნასათლავების კვალი ეტყობა.

ოდისები (სოფ. აღმ. ერთ ვერსზე). ნასოფლარია.

წითელი კლდე. (სოფ. აღმ.) ნასოფლარია, აქვე აბაზა წყაროა.

ჯანჯანის აბანო (სოფ. აღ.-სამ. ¹/₂ ვერსზე). ნასოფლარია. აქვეა მუნის აბანო.

წერა-გუნტა (სოფ. აღმ. 3—4 ვერსზე). ნასოფლარია მაღლობზე. აქ საკერპოებია.

წვერი. ნასოფლარია. აქ წყაროა ძალიან ცივი.

დედოფლეთი. (აღ.-ჩრდ.) ტყეში ნასოფლარია; აქვე წყაროა.

ობოფლეთი. (აღ.-ჩრდ. 3 ვ.) ტყეში საყდარია ხუცური წარწერით. ნასოფლარია; შვენიერი წყაროცაა.

ჭაიჭის ტყე (აღ.—ჩრდ. 15 ვ.) აქ შვენიერი და დიდი

ეკლესიაა ხუცური წარწერით. გადმოხატული აქვს მღვ. ი. გ—ძეს.

ხიზა. (დას—ჩრდ. 4 ვ.) აქ ბევრი დარანებია; აწის საყდარიც. ნასოფლარია, აქვე წყაროა.

სამყინვარო. (დას—ჩრდ. 5 ვ.) აქ ხარძლებში დარანია და შიგ ზაფხულობით ყინულია.

ჩინჯიში. (დას—ჩრდ. 6 ვერ.) ხევში, მტკვრის პირად, საყდარია.

ძაღვის საჩხობელა (1¹/₂ ვ. დას.). ღრანტე ხევია. ძაღვების საჩხობლათ ხმარობენ. აქ მალაროა (გამოქვაბული), რომელშიაც უნახვათ ძველი გუთანი.

კურთსთავი (დას. 4 ვერ.) მტკვრის პირათ, ნასოფლარია.

შ ე ბ ი რ გ ა დ მ ო ყ ე მ ე ბ ი

(ხუციანთ პეტრეს ნაამბობი)

გოგალაათ ჭვარში (ხიზაბავრელია) წინ ღროებში ერთი ძალიან ზორბა და გმირი კაცი გამოსულა, ძალ-ღონესთან ერთად თურმე იარაღის ხმარებაც სანაქებო იცოდა. როდესაც მტერმა (ლეკმა) შეაწუხა ხიზაბავრელები, მაშინ ისინი დარნებში იფარავდნენ თავს; სხვათა შორის გოგალაათ გმირიც დაძვრებოდა დარნებში და იქიდან ძალიან მედგრათ ხოცავდა თურმე მტრებსა.

ერხელ ამ გმირმა გამოხვრიტა დარანი, თოფს გამოაყოფინა პირი და გამღელი მტერი აღარ გაუშვა, სულ ყველა გასწყვიტა თურმე. მტრებმა მოინდომეს უჩინარი გმირის მიკვლოვა და ხელში ჩაგდება, მაგრამ საიდან მოახერხებდნენ ამას მიწაში? ნახუს დათათ გვარის კაცი და დიდ სიმდიდრეს დაჰპირდნენ, თუ-კი იმ გმირს ჩაუგდებდა ხელში მათ დათათ კაცმა მოინდომა ლალატი და კიდევ შეასრულა!..

მტრები როცა ჰკლავდნენ გმირს, მან ნება გამოითხოვა უკანასკნელი ლოცვისათვის; მივიდა იქ, საიდანაც მტერს ხოცდა

დარნის ნაჭვრეტიდან, აღაპყრო მალლა ხელები, დაიჩოქა და დაიწყო:—მალლა ღმერთო, დაბლა ჯინჭველნო, იცოდეთ, ჩემი სისხლი დათათ გვარმა იღო თავს და ღმერთმა ჰკითხოსო!..

შემდეგ სიკვდილისა ნახეს, რომ შავი ბალნდთ შემოსილი ტანი ოქროს ფერ ბალნათ გადაქცეულიყო და მის სიშვენიერეს და სილამაზეს ზომა არა ჰქონდა, სანახავათ მაღალი იყო თურმე. აკვირებდა ეს სასწაული ყველას. ჯარის უფროსებმა კომ ნახეს ასეთი საკვირველება, გაუჯაურდენ ჯალათებს, თუ რისთვის დაიდგეს ამისთანა კაცის სისხლიო.

ღეკები როდესაც ეცემოდენ ხოლმე ხიზაბავრასა, ხალხი დარნებში იხიზნებოდა ყოველივე თავის სარჩოთი, ამიტომაც მტრები ვერაფერს აკლებდენ. ერთხელ ვინცლა ხიზაბავრელს მტკვარში, რომელიც აქედან შ ვერსზეა, თევზი დაეჭირა და ისევ თავისი გზით (დარანში) გამობრუნებულიყო და წამოეღო. გზაში დაპყროდა და ხიზაბავრის წყაროზე ჩუმად გამოეტანა დასარეცხათ, თან ცხელი პურიც ჰქონებოდა. ამ დროს, ვიღასიც ფეხის ხმა გაეგონა და საჩქაროთ დარანში შემძვრალიყო, ის თევზი ზე პური-კი იქვე დარჩენოდა. მტერმა ნახა ესა და გაუკვირდა: ამ მიწაში სადღა მოულობენ თევზსა და ეს ცხელი პური სადღა უცხვიათო, —თქვა თავისთვის და მოსულ გზას დაადგა, —ამათ ვერაფერს გამოვრჩებიო.

ჯავახეთში მთავრათ იყო აქარელი ბაშ-ალა, რომელიც „ხერთვისში“¹⁾ იჯდა. ეს კაცი დიდი უსინდისო ყოფილა. დარიგებული ჰყავდა თურმე თავისი კაცები, შემდეგ ნაირათ: სადმე რომ წავიდოდა სოფლებში, მისი კაცები ეტყოდენ რომ შენი ცხენი ქერს არა ჰამსო. მთავარი იხუებდა ამას თურმე ზე უბრძანებდა, რომ სახლის პატრონს, ვისთანაც ჩამომხტარი იყვენ, გადაახდენ.

¹⁾ ხერთვისი სოფელია მტკვრის ხეობაში; იქ მტკვარს თაფარაენის წყალი ერთვის და „ხერთვისი“-ც იქიდან დარქმევია..

ვინეთ ჯარბმა, რადგანაც იმისი მიზეზია ესო. მაშინათვე მხეცე-
 ბსავით მისცვინდებოდენ საწყალ სახლის პატრონს ლე, მადლობის
 მაგიერ პატივის ცემისათვის, ფულს ახდევინებდენ. ერთხელ თურ-
 მე ასე მოიქცა ბაშ-ალა ხიზაბავრელი გოგალაათ გმირის სახლში.
 გმირმა მასპინძელმა ვერ მოითმინა ასეთი უსინდისო საქციელი
 მთავრისა, აიღო დიდი კეტი, მოურთო მთავარს და მის
 კაცებს, რომელნიც რიცხვით ოცდა ათი იყვენ, და თავ-პირ
 დანტვრეული გაირეკა ყველა და გამოუდგა თვითონაც:—აი-
 თქვე ასეთ ისეთებოო, პატივის ცემამ გაწყინათ, რომ ფულ,
 საც მახდვინებთო!.. აღარ გაბედოთ აქეთ მოსვლა, დორემ
 ან მე და ან თქვენო!.. მართლაც ამის შემდეგ ბაშ-ალა ში-
 შით და სირცხვილით აღარ მიჰკარებია ხიზაბავრას მთელს
 თავის სიცოცხლეში.

ხელმწიფის ქალი ბედნიერია.

(ზღაპარი).

იყო და არა იყო რა, იყო ერთი ხელმწიფე; ამას აუა-
 რბელი სიმდიდრე ჰქონდა და შვენიერი ქალიშვილიცა ჰყა-
 ვდა. ქალიშვილის შვენიერება მთელ დედა-მიწის ზურგზე გა-
 ვარდა და ამისათვის მრავალი უცხო, შორეული ხელმწიფის
 შვილები მიდიოდენ ამ ქალის სათხოვნელათ. ხელმწიფემ კი
 არ მისცა, არ მისცა თავისი ქალი არავის!.. მაგრამ, ბოლოს
 მაინც შვიდ სახელმწიფოს იქით გადაკარგულ ხელმწიფის
 შვილს მისცა და თანაც აუარებელი ოქრო, ვერცხლი და
 თვალ-მარგალიტი გაატანა მზითვათ. ერთ ზამთრის მწარე, სუს-
 ხიან ღღეში გაეგზავრენ ძვირფასი ეტლით თავის სასახლეში
 ეს ახალი დიდებული მეფე-დედოფალი; გზა შორი იყო:
 შვიდი სახელმწიფო უნდა გაეარათ, რომ მისულიყვენ სახლში.

გაიარა შვიდმა კვირამ მაგრამ გზის დაღვევას მაინც არა-
 ფერი ეღირსა; რამდენ მეტს გზას გადიოდენ, იმდენათ სიცი-
 ვები უმწვავედებოდათ. ერთ ბნელს ღამეს მიადგენ დიდ ტიალ
 უდაბნოს და აუტყდათ საშინელი ქარ-ბუქი. ცხენებს გზა აე-

რით და, ქარ-ბუქისაგან სულ-შეკრულნი, ერთ დიდ ღელე-
ში ჩაცვინდენ მგზავრებიან ეტლიანათ

ნახეთ ღვთის განგება!.. დედოფალი, ეტლ ქვეშ ქობსავით
გაკეთებულ თაღში, უვნებელათ გადარჩენილიყო დახრობას და
უბედური, გულ-შეწუხებული, შიშისაგან თავ-ზარ დაცემული
ძლივსღა ფეთქავდა... მეორე დღეს რაცღა სასწაული მოხდა:
უდაბნოში ერთად ერთი მცხოვრები—ჩობანი, რომელსაც ღმე-
რთის და თავის ცხვრის ფარის მეტი არავინ ჰყავდა, მივიდა
იმ ადგილს დაკარგული ცხვრის საძებნელათ და თოვლის
უფსკრულიდან ცოცხალ-მკვდარი დედოფალი ამოიყვანა. გა-
უკვირდა ჩობანს ზე თანაც შეწუხდა, რომ იქ ხუთი ექვსი კაცი
და ცხენები დამხჩვალი ეყარენ. წაიყვანა ეს ქალი თავის მახ-
ლობელ ქობში, მოაბოჟოლა სიცივისაგან დამძრალი, გონს
მოიყვანა და ბოლოს ამბავიც გაიგო. ხელმწიფის ქალი დიდ
მადლობას უცხადებდა თავის მასპინძელს და მალე მას ცო-
ლობაც გამოუტყადა, აბა რა უნდა ექნა, მეტი ღონე არა
ჰქონდა!..

გავიდა ხანი, დრო, ჟამი და მათი სიცოცხლე-ცხოვრება
ერთნაირათ მიდიოდა. ბედს არც ერთი არ ემდუროდა. ამათ
გაუჩნდათ სამი შვილი დედოფალმა ერთს—უმფროსს—დაარქვა:
„რა ვიყავი“, მეორეს „რა ვარ“ ზე მესამეს „რა უნდა ვიყო“.
მას შემდეგ შვიდ წელიწადზე მეტი გავიდა. ხელმწიფეს
თავის ქალისაგან და სიძისგან ვერაფერი ამბავი გაეგო; ადგა
და რამდენიმე კარის კაცებით გაემგზავრა ამბავის გასაგებათ.
მგზავრებს ერთ ღამეს ჩობანის სახლში მოუხვდათ ღამის გა-
თევა.

ჩობანმა დიდებული სტუმარი მიიღო თავისდა შესაფერათ.
ჩობნის მეუღლეს ძალიან გაუხარდა ამისთანა სტუმრების
მისვლა და, რაც კი შეეძლო, პატივი სცა. ხელმწიფემ რაც-
ღა სიამოვნება იგრძნო მასპინძელი ქალის მზერით, როცა
მას ელაპარაკებოდა ხოლმე, არ უნდოდა თვალი მოეშორებია,
რადგან თავისი ქალის სახე გაუხსენა და თვალ-წინ სულ ის

წარმოუდგა!. განა-კი რა იცოდა, თუ მართლა თავისი ნამდვი-
ლი ქალი იყო!.. ხელმწიფემ დიდი ყურადღება მიაქცია ამ ქა-
ლის შვილების სახელებს, როდესაც დედა ხშირ-ხშირათ და-
უძახებდა ხოლმე: ბიჭო, „რა ვიყავი“, — „რა ვარ..“ და „რა
უნდა ვიყო“. სტუმარმა სთხოვა მასპინძელ ქალს აეხსნა თავისი
შვილების ასეთი უცნაური სახელები. ქალმა აუხსნა: ჯერ მას
თავის გადასავალს მოუყვა, — მით უმტროსი შვილის სახელი
აუხსნა „რა ვიყავი“, მერე აწმყოზე ულაპარაკა, ამით აუხსნა
„რავარ“ ლ მომავალი ღმერთზე მიაგდო, მით ახსნა უმცროსი
შვილის სახელი: „რა უნდა ვიყო“.

ხელმწიფემ უფროსი შვილის სახელის ახსნა რომ მო-
უსმინა დედას, მაშინვე მიხვდა, რომ ის მისი ქალი იყო,
მაგრამ არ გამოემცნაურა, რადგანაც ამბავის დათავება აცალა.

— მე მაინც ჩემ ბედს არ ვემდური, დაამატა თავის ლაპა-
რაკს ქალმა, ჩემი გულ დასაწყვეტი ჩემი ძვირფასი დღე-მამა
არის, რომელთაც მოვშორდი სამუდამოთ და ველარ ვიხილავ
თავის დღეშიო. თვალში ცრემლი-მოერია მამას, ველარ შეიკავა
თავი და თვალ-ცრემლიან ქალს ჩაეხვია შემდეგი სიტყვე-
ბით: — „მე ვარ, შვილო, შენი მამა, შენ საძებნელათ ვარ წა-
მოსულიო!“.. ამის გამგონე ქალი გახარდა, გამხიარულდა
და, მეტის მეტი სიხარულსაგან ატირებული, ჩაეკონა მამას.
გააღვიძეს ჩობანიც, რომელიც ყმაწვილებთან იყო მიძინებუ-
ლი. განუცხადეს მასაც ამბავი. ხელმწიფემ საჩქაროთ გააგ-
ზავნა კარის კაცები სახლში, მოატანია ამათფინ სახელმწიფო
ტანისამოსები, გამოუცვალა ქალსაც, ჩობანსაც, ყმაწვილე-
ბსაც და დიდი ამბით წაიყვანა სახლში საქორწილოთ. ჩობანი
სიძეთ გაიხადა და თავისი ტახტი ქალიშვილს და სიძეს გადა-
სცა... იწყეს ბედნიერათ ცხოვრება თავისივე შვილებით და
განაგებდენ სახელმწიფოს.

ლ ე ქ ს ე ბ ი.

ი ს ტ ო რ ი უ ლ ი.

გოკიას ცეცხლი ეკიდვის, შით მოიხალა ქერია,
აღაოხრეს ერთიანათ, ძლივ მორჩენ თითო ღერია,
ვაჟი-კაცები დახოცეს, სულ დასჭრეს ცხრულებ ყელია,
ქალ-სძალი, ყმანი წაასხეს, სულ გულით სანატრელია.

გ მ ი რ უ ლ ი.

თუში კიოდა მთაზედა, თახტრევან გალავანზედა,
მოეკლა ორასი თურქი, ზედ დაეწერა ფარზედა!..

ს ა ჟ ო ფ ა ქ ც ე ო.

ეს ზოგი კაცი რასა ჰგავს, ანუ სათქმელათ რისათვის,
რასაც იშოვის, ინახავს იმ ერთი შავი ღლისათვის;
არც თავის თავზე დახარჯავს, არც სხვისთვის, არცა ღვთისა-
თვის, გადაბრუნდება, მოკვდება, დარჩება ეშმაკისათვის!..

ს ა ტ რ ფ ი ა ლ ო.

ხევსურნი ჩამოდრიოდენ დიასამიძის ქალნიო,
ესხათ ოქროს საყურენი, უჟღერილებდათ ქარნიო,
ნეტავი მათთან მამყოფა, არ მომეშორნა თვალნიო.

ხევსურის ოქროს ლოგინში შით სამნი დანი წვანანო,
ვითა ზეცისა ვარსკვლავნი, ღრუბელ ქვეშ სჭვრიან, სჩანანო,
არ ვიცი, რომელს შევეყვარდე, სამნივ ერთმანეთს გვანანო.

ს ა ღ ღ ე ო ბ ო.

ვარძიასა გაღვიხედე, ტურფათ იღვა ქალის ჯარი,
მორთული და მოკმაზული, წინ ესვენა ხატი-ჯვარი.

ვარძიას შეკვეთილი ვარ, ჩემი პურით და ღვინითა,
როდის იქნება დავბრუნდე სიხარულით და ღვინითა?.

ს ა ს უ ლ ი მ რ ო .

მოდი, ძმაო, ქკუას მოდი, ამ სოფელს ნუ გაჰყვები,
თორემ ბოლოს ფიშმან შეხვალ, სულით ხორციით წაწყდები!

ს ა ლ ხ ი ნ ო .

ღვინო, ღვინს გამოგიგზავნი, ვარდო გაშლილო იაო,
ნეტავი შემატყობინა, გულში რა ჩავიდვიაო.

თუ მასპინძელი მოიღვინს, სტუმარსაც მოეღვინება.

მ უ შ უ რ ი .

ჯავახეთს გუთანი მება, თრიალეთს მანქუ მექირა,
ქართლიდან სადილს ველოდი, მეხრეებს თვალი ექირა.

მ ა ყ რ უ ლ ი .

ხელმწიფევ, შენსა გვირგვინსა, ღვთისაგან ჯვარი სწერია,
ვერ უკადრია ხელმწიფეს, ყმაწვილია და სცხვენია!..

მოვდივართ მოგვიხარია მოგვყავს წითელი პეპელა,
ქალი სძალი შეგენიერი, პირ-ვარდი, აღვა, კეკელა.

ა ფ ო რ ი ზ მ ე ბ ი .

სამშობლო მისთვის შემრგვა,
ვინც დედა-ენა იცისო,
ვინც არა, აღარც კაცია,
არ რა მრწამს მისი ფიცისო.

ანდაზები.

რათ მინდა ოქროს ლაკანი შიგ სისხლი ჩამდიოდესო?!

არ გაიხარა განუხარელმან.

გამოცანები.

ცას კოკროჭინა ჰკიდია სიგძითა და სიგანითა,
შით პირამდისინ საესეა თოხლითა (ბატკანია) და თიკანითა.
(ბროწეულია)

წყლის ქალი.

ამაო რწმენა.

ჩიხორიშში, მტკვრის ნაპირზე, ერთი ქვა გდია, ზედ წყლის ქალი ჯდება ხოლმე და მის შვენიერ ოქროს თმას ივარცხნის. ამბობენ, ვინც ჩუმათ მიეპარება, თმას გამოაძრობს და ისეთ ადგილას შეინახავს, რომ ქალმა ვერ მიაგნოს, მაშინ ის ქალი სიკვდილამდე ემსახურება მასო.

ჩვეულება.

(ცერომინები).

ხიზაბაფრელებს ჩვეულებათ აქვთ—ყველიერის შაბათს და აღება ღამეს. დააბმენ კალოზე ფერხულსა (ქალები ცალკე, კაცები ცალკე) და სიმღერით თამაშობენ და ჰყვებიან კიჭყინას (ზურნას).

კოტე მისხი გვარამაძისაგან წარმოდგენილი.

ლექსები და დავით აღმაშენებელი.

(ნამბობი ს. საქარის მცხოვრებ სინო გ — ძისაგან
და ჩაწერილი ვიქ. ებანო-ძისაგან).

დავით აღმაშენებელი იყო ძალიან მოწყალე და ღვთის მოყვარე. იმას უყვარდა ეკლესიების შენება და ძალიან ხალისიანი თაყ ასრულებდა ამ საქმეს. ერთი ომის გათავების შემდეგ მოისურვა დავითმა აეგო დიდებული გელათის მონასტერი. მისი სურვილი, რასაკვირველია, სისრულეში უნდა მოსულიყო. მუშები დაიბარეს და დაიწყეს შენება.

წყეულმა ეშმაკმა მოინდომა ხელი შეეშალა მისთვის ამ წმინდა, ღვთის სასიამოვნო საქმეში. კედლები რამდენჯერ ააშორეს ბალავერს, იმდენჯერ ანგრევდა ი წყეული დამლამობით. დღეს ხვალ, დღეს ხვალ და არ იქნა, კედლები ბალავერს ვერ ააშორეს. მეფე, რასაკვირველია, მიხვდა, რომ მისი ხელის მცარავი ეშმაკი იყო და გადასწყვიტა, როგორც უნდა დაჯდომოდა, ეშმაკი ხელთ ეგდო. იმან აიღო ჯამი, აავსო წყლით და დადგა ბალავერის მახლობლათ; თითონ-კი კუთხეში მიიმალა და დაუწყა დარაჯი. როგორც კარგათ დაბნელდა, სად იყო, სად არა, გაჩნდა ი წყეული და გულ მოდგინეთ შეუდგა თავის საქმეს. ამ დროს იმან შენიშნა წყლიანი ჯამი და ზედ მივიდა. უცებ საფარიდან გამოხტა დავითი და ხელები სტაცა. ეშმაკი ჯორათ იქცა! მაგრამ გულადი მეფე მაინც არ შეშინდა; იმან ამოსდო ჯორს პირში ლაგამი და სწრაფად მოახტა ზედ.

ამ დღის შემდეგ ის ამ ჯორს არ იშორებდა. ამის შემდეგ ადვილათ მოათავა გელათის მონასტერიც. აგრეთვე ააშენა ვარძია და სხვები.

გელათის მონასტრის აგებაზე მეფე დავითს დიდი შრომა გაუწევია. წყალ-წითელიდან თავის ხელით ამოუტანია ორი უზარმაზარი ქვა. ეს ქვები მეტათ დიდებია. ისინი არიან დატანებული სამხრეთ-დასავლეთის ყურეში. ერთ მათგანზე

დღემდისაც არის—ვითომ დავითის მიერ გაკეთებული—მზის საათი; დარუბანდიდან ჩამოუტანია დიდი უშველებელი კარები და მონასტრის გალავანზე დაუკიდია.

ეს „ემშაკ ჯორი“—კი ისევ ემსახურებოდა დავითს: დადიოდა ის აქეთ-იქით იმ ჯორით. გაჭირვების დროს, ცუდ გზებზე, როცა მათრახი მოხვდებოდა ხოლმე, ისეთი სიმწარით ადგამდა ჯორი ფეხს, რომ ყველგან კვალს აჩენდა. დღესაც იმერეთში უჩვენებენ ერთ კლდეზე ნიშანს, რომელსაც „ჯორის კვალს“ ანუ „ემშაკის ნაფეხურს“ ეძახიან. ის ორი ვაება ქვა და დარუბანდის კარებიც თურმე იმ ჯორით მოიტანა დავითმა—უკან შემოკრული. დავითიც ამ ჯორს თავის ხელით უვლიდა: დაყავდა წყლის დასალევათ და საძოვრათ, რადგანაც სხვას ვერ ენდობოდა: „ემშაკია, მოატყუებს და გაექცევა“.

ერთხელ მეფეს მოუცლელობის გამო არ შეეძლო თითონ წაეყვანა წყალზე ემშაკ-ჯორი. დაუძახა მეჯინბეს და უბრძანა ჯორი წყალზე წაეყვანა. ამასთანავე უთხრა: „არამც და არამც აღვირი არ წაჰყარო“.

მეჯინბემ მიიყვანა ემშაკ-ჯორი წყალზე. ჯორმა დასუნა წყალს თავი ისევ მაღლა აიღო და მოყვა საშინლათ ფრთხვენას და წიხლებს ისროდა. მეჯინბემ იფიქრა: საწყალს იქნება აღვირი უშლისო და წაჰყარა. ემშაკ-ჯორმა სიხარულით დაიფთხვინა, წყაროში ჩახტა და გაუჩინარდა!

ს რ ა კ ი .

(აჭარაში გავონილი, მისივე) ¹⁾

ერთი კარგი, პატიოსანი კაცი ცხოვრებდა ერთ სოფელში. ეს კაცი ჯერ თუმცა მდიდრად იყო, მაგრამ მერე

¹⁾ ს. აჭარა მღებარებს შორაპნის მაზრაში, შოროშას საზოგადოებაში, იქ სადაც ძირულა და ჩხერიმელა ერთდებიან.

ზედი გადაუბრუნდა და გალატაკდა. თავის ცოლ-შვილით სულს ძლივს იბრუნებდა. თუმცა უწინ ბევრი მეგობრები და პატივის მცემელნი ყავდა, მაგრამ ახლა ყველამ უღალატა!..

ერთხელ ერთმა მისმა მეგობარმა, რომელიც მას ძალიან უყვარდა, ლხინი გამართა და შეცთომით მოიწვია თავის ძველი ნაცნობიც (გულით მოწვევა-კი, მართალი გითხრათ, არ უნდოდა, რადგანაც ის უსათუოდ ძველ დახეულ ტანისამოსში უნდა მოსულიყო.) სპირიდონს (ასე ერქვა იმ კაცს) ძალიან გაეხარდა, რომ მის მეგობრებში ერთი კარგი მეგობარი კიდევ შერჩენია. იმან სიამოვნებით აასრულა თხოვნა და დანიშნულ დღეს ეწვია. მასპინძელმა მხოლოდ ახლა გაიგო თავის შეცდომა, მაგრამ რაღას იზამდა, ძალაუნებურად უნდა მიეღო. სტუმრებიც ნელ-ნელა შეიკრიბენ. იმათში ძალიან ბევრი ერია სპირიდონის ნაცნობებიც, მაგრამ არც ერთი მათგანი მას ყურადღებას არ აქცევდა, რადგანაც ეშინოდათ, თავი არ შეერცხვინათ ამდენ ხალხში „გლახასთან“ მუსაიფით. არც ერთმა ხელი არ ჩამოართვა და არც სალამი მისცა. სპირიდონმა შეამჩნია ეს და ჩუმად გაიპარა. საჩქაროთ ინათხოვრა შვენიერი ჩოხა-ახალოხი, შარვალი, ლაფჩინები, ღვედი, ქუდი და ჩაბალახი; გამოიწვივა, როგორც სასიძო, და ისევ გაბრუნდა წვეულებაში. ახლა-კი ყველა მისი ნაცნობები გამოეგებენ და სალამს აძლევდენ. მაგრამ მათ აოცებდათ სპირიდონის საქციელი. ის არც მადლს ეუბნებოდა, არც მაგიერ სალამს ძღვნიდა მათ; მას აელო ხელში ჩოხის კალთა, დაეგრიხა, შუაში ჯოხი დაეტანებია, ზედ ქუდი ჩამოეცვა და ამ ნაირ „ფიგურას“ უქნევდა მათ—ვითომ მადლს უხდისო. გარცეხული ხალხი ეკითხებოდა სპირიდონს:

— კაცო, რას შერები? ჩვენ სალამს გაძლევთ და შენ-კი საცინლად გვიგდებო?!..

— მე რას შერჩით, ძმებო, — მიუგებდა სპირიდონი, — ვისაც სალამს აძლევთ, ის მაგიერსაც გეუბნებათო. ეს რა ჩემი ბრალია!? თქვენ მე კი არა, ჩემ ტანთ საცმელს აძლევთ სალამს და ისიც სამაგიეროს გიხდისო. მე წელანაც ვიყავი

აქანა, მაგრამ ხმაც არავინ გამეცითო; წელან რომ მოგეცათ სა-
ლამი, მე მაღლს მაშინ გეტყოდითო.». ხახლი გაშრა და სი-
ტყვაც აღარ დაუძრავს.

გ ა მ ო ც ა ნ ე ბ ი .

(იმავე სოფელში ჩაწერილი).

კიჭი, კიჭი, კიჭინასო,
მკვდარი ცოცხალს მიჭირავსო,
ღმერო, ჰკითხე კიჭინასო,
რა უბრალოთ მიჭორავსო. (ბორკილი).

ჩემიპატარა ბაჭია
სირბილით არის მაკეა. (თითის ტარი).

კიკლი, კიკლი, კიბესაო,
ხორასაანთ ციხესაო,
ზედ კურდღელი შემომჯდარა,
აწკაპუნებს ყურებსაო. (ზარა და სამრეკლო).

გავშაღე ქვეყნის ოღენა
დავკეცე ფარის (პატარა ფული) ოღენა (თვალი.)

სირი, სირი, სირი გოვდი,
სირის ფრთები გასხიაო,
შენს სამყოფსა რა შორდები,
სული აღარ გიდგიაო. (თევზი).

ბოსელში ხარი შევაგდე, კუდი ხელში შემრჩა, (მაქო).

ა ნ ღ ა ზ ე ბ ი .

(იქვე შეკრებილი).

კამეჩის მოჭიდავე ხარს რქა არ შერჩება.

თუ ღმერთი მწყალობს, მისი ანგელოზი ვერ რას დამაკლებს.

კაცია და გუნებაო.

თეთრი ტანი, შავი ტანი აბანოში გამოჩნდება.

აღდგომა და ხვალეო,

ერთი ქალის ოდენს ცხრა უღელი ხარიც ვერ გაიწევს

პეტრე სანამ მოვიდოდა, პავლეს ტყავი გააძვრესო.

გლახა მეზობელიც-კი მეზობელისთვის ამომავალი მზეა და
კაი რაღა იქნება?!

სოფ. სხვიტორი.

(შორაპნის მაზრა)

სოფელი სხვიტორი დაბა-საჩხერის ნაწილია და მდებარეობს მდინარე ჩიხურის პირად, გაღმა-გამოღმა გორაკებზე. სულ 80 მოსახლეა ანუ კომლი. მათ რიცხვში რამდენიმე ოჯახი თავადი წერეთლებია. ეს წერეთლები განთქმული ვაშ-კაცის დავით წერეთლის ნაშიერი არიან. ქველ წერეთელს, საზოგადოთ ყველა თავად წერეთლების წინაპარს, ორი შვილი ჰყავდა: დავით და პაპუნა. პაპუნა ბერათ იყო შესული ღვიმევიკ მონასტერში. დავითი უშვილოთ ბერდებოდა და იმ მოსაზრებით, რომ საწერეთლო უპატრონოთ არ დარჩენილიყო, გამოიყვანა მონასტრიდან ძმა და ცოლი შერთო. მისი ჩამომავალი დღეს თხუთმეტ ოჯახათ არის. დავით წერეთელი შესანიშნავი რაინდი იყო და მისი ხმალი მთელ საქართველოში განთქმული. ხელ-ჩარეულ ომში რომელ მხარისაკენაც მიმართავდა, გაიტანდა. გაღმონაცემია: ღვინო თავის დღეში არ დაუღვევია, მაგრამ სისხლი-კი ათრობდა და ომში მიუკარებელი რამ იყო. მხოლოდ ერთხელ კი გაქცევია ომს. ეს მაშინ იყო, როცა ქართლისა და იმერეთის მეფე შეიტაკენ. მეფემ თურმე ჰკითხა გაქცევის მიზეზი და მანაც საჯაროდ უპასუხა: „შიშმა გამაქცია, საოცარი რამ ჩვენება ვნახე: დედა-ჩემს ჩემი ძმა მარჯვენა ძუძუსა კრიდა და მეც მიწვევდა, რომ მარცხენა მომეჭრაო!“ ამ სიტყვამ ისე გამოაფხიზლა იმერეთის მეფე, რომ ქართლის მეფეს მოციქულები მიუგზავნა, — გავრიგდეთო! სიბერის დროს დაქვრივდა, შეერთო მეორე ცოლი და მიეცა ვაჟი — გიორგი. ეს გიორგი მისთანა ვაშკაცი ვერ ყოფილა, მაგრამ ღონე-კი საოცარი ჰქონია. ერთხელ თურმე მთაში მიდიოდა, დიდი თოვლი იყო და ვიწრო ნაკვალევში ჩამდგარიყო, გადახვევა არც იქით შეიძლებოდა და არც აქეთ. წინ დაჭრილი ტახი შემოეფეთა და რომ სხვა ველარა მოასწრო რა, ნაბადი ამოსდვა და

თავზე გადაივლო. პირ-და-პირი, გაუდრეკელი კაცი ყოფილა და მიტომაც დაურქმევიათ ხარ-გიორგი. ორჯელ დაქვრივდა და უშვილოთ რომ არ გადასულიყო, მამი მისისა არ იყო, იმანაც სიბერეში შეერთო ერისთვის ქალი და მიეცა ორი ვაჟი: სვიმონი და როსტომ. ეს სვიმონი მეფის სახლთ-უხუცესი იყო და სიბერის დროს მოესწრო უკანასკნელ მეფეს და დიდი სამსახურიც გაუწია: გადაჰყვა სპარსეთში და სანამ არ დასაფლავა ტრაპიზონში, აღარ დაბრუნებულა. მისი თანამედროვე იყო მეორე სვიმონ წერეთელიც, სახუციშვილი. ერთი მათგანი საოცარი თვალადი ყოფილა და მეორე-კი ტანადი და ამიტომაც დიდი მეფე სოლომონი ხშირად თურმე იტყოდა ხოლმე: „ერთის თავი რომ მეორის ტანს დაადგა, მაშინ ჩემი სამეფო საკვირველების მხარე იქნებოდაო!“

სვიმონ მეღვინეთ ხუციშვილი უკეთეს ცხენოსნად ითვლებოდა იმ დროში და ყოველთვის, როცა ჯირითი თავდებოდა და საერთო ცხენის ჰენებაზე გადიოდენ, ეს თურმე ისეთ თხრილზე გადაახტუნებდა ხოლმე ცხენს, რომ ყველას უკვირდა. ერთხელ ალექსანდრე ბატონიშვილმა, დიდი სოლომონის შვილმა, უხუმრა: გააძრახა მხლებლები და საიდუმლოთ ცხენს თვალეები გაუფუჭა. ჩვეულებრივით რომ გააჰქენა ცხენი სვიმონმა და უნდოდა თხრილზე გვეხტუნებია, ცხენი თხრილში ჩაუვარდა და თვითონ-კი გაღმა ნაპირზე გახტა. ალბათო, ამბობდენ ზოგიერთები, მეჯინებემ უთხრა და ისიც მომზადებული იყო, რომ თან არ ჩაყვა ცხენსაო!.. მეფე სოლომონს ეწყინა ეს ხუმრობა, გაუჯავრდა მემკვიდრეს და სვიმონს წირქვალში დიდ ძალი ყმა და მამული აჩუქა! სვიმონმა მადლზე მოახსენა, მაგრამ სიხარული-კი მაინც არ დაუმჩნევია!.. აქ დიდი არა არის რაო, მაგრამ ის ჩემი ბედაური-კი ერთად ერთი იყოო, — იტყოდა ხოლმე ხშირად მეგობრებში. ამ სვიმონის და როსტომის შვილი-შვილები არიან დღევანდელი სხვიტორში მოსახლე წერეთლები. იქვე სახლობენ აზნაურებიც, — გვარათ ცქიტიშვილები და მაჭავარიანები, მაგრამ ესენი ბოლოს დროს არიან გადმოსახლებული, აქაური

მკვიდრი არ არიან. მკვიდრი გლეხები, დიდი ხნიდან გადმოსახლებული კირვალიძეები, რაჭიდან გადმოსულან და ისევ ისე იციან „ბოსლობა“, ¹⁾ როგორც რაჭაში; გოშაძეები, რომელთაც ბატონ-ყმობის დროს მარტო ხაბაზობა ემართათ, მოსიაშვილები, არჩუაძეები, მაჭარიშვილები, მწვანელებად წოდებულნი, ოშიაძეები, ლურსმანიაშვილები და ზაბახიძეები. ერთი ამგვარი შვილთაგანი ნინიკა ზაბახიძე მოდინახეში მეციხოვნად იყო, როდესაც აბაშიძის ქალმა, ქაიხოსრო წერეთლის ცოლმა, რუსების საწინააღმდეგოთ ციხე გაამაგრა. სხვიტორშივეა ჩამოსახლებული სარალიძე და ბერძენი კაპანაძე.

სხვიტორს ორი მთა აკრავს, გონჯიხევე-კვერეთი და საფალავნიშვილო, რომელიც რაჭამდი უწევს. შუაში ჩამოუდის მდინარე ჩიხურა ზე შიგ ერთვიან პატარ-პატარა მთის მდინარეები: გონჯურა, კვერეთულა, სკინავა, დიდ ლელე, საბუედასხ. ესენი ყველა, გარდა გონჯურისა, საკალმახეა. ჩიხურის თევზებია: კალმახი, წვერა, ტობი, ქაშაპი, ნაფოტა, ლორჯო, ჩხამა და გველენა. ადგილობრივი ხეები: მუხა, წიფელა, ცაცხვი, თელა, რცხილა, კობიტი, მეკენჩხალა, ლეკი, არყა, ვერხვა, სოჭი, წაბლი, ნიგოზი, თხილი, შინდი, სხმარტლი, დათვი-მსხალა, კვინება, ცხეველა, ძელქვა, კატნა, ტირიფი, თხმელა. ბარათ: ვაშლი, მსხალი, ატამი, ვაშლ-ატამი, ჭერამი, ბია, ქლიავი, უნაბი, ბალი, ალუბალი, ალუჩა, ტყემალი, ბროწოული, კუნელა, ლელვი, ჯახველა, ლოღნაშო.

¹⁾ რომ დადგება ხორციელის ხუთშაბათი, საღამოს მოხარშვენ ლობიოს და გამოაცხობენ ხაჭაპურებს; მასთან დააწყობენ ქონს და წაიღებენ მოზრდილი ყმაწვილები ბოსელში, რომლებსაც, გარდა ხონჩისა, პატარა ბავშვები ზურგზე ყავთ მოკიდებული. აიღებენ ქონს და უსმენ ხარებს ზურგზე ამ სიტყვებით: „ასთე ვასუქდითო“. მერე დაჯდებიან და ლენის სმის დროს გაიძახიან: „ბოსელ-ბოსელ ბუო“. მწყემსი იმ საღამოსვე, ბავშვების თანა დასწრებით, ერთ კვერცხს ხარებისკენ შეინახავს ბაგაში და მეორეს ძროხებისაკენ. დილით ადგებიან ბავშვები, მინალოც კვერცხებს ამოიღებენ, გადუსვამენ ზურგზე პირუტყვებს და თან ამბობენ: „ასე გარგვალდეს შენი ტანიო“, მიუმატებენ სხვასაც და გააკეთებენ ხაჭაპურს რომელსაც დილასვე შექამენ.

აღზილოზბრივი მხეც-ნადირი. დათვი, მგელი, მელა, მაჩვი, გარეული კატა, შველი, არჩვი, კურდღელი; ადრე ფოცხვერი, გარეული ღორი, ირემი და ჯიხვიც ბევრი ყოფილა, თრია, კვერნა, წავი.

აღზილოზბრივი ფრინველები. ქორი, ძერა, ყვავი, ყორანი, შვეარდენი, ალალი, მარჯანი, იშვიათად, ტრედი, გვრიტი, მიმინო, კოდარა, შაშვი, ჩხართვი, წყლის შაშვი, წყლის კივტი, ბულბული, იგივე შემოდგომის ყარანა, მესკია, გულწითელა, გულყვითელა, ბელურა, სკვინჩა, მწყერჩიტა, ბოლოქანქალა, მთიული ჩიტი, მეკვირტია, ხაჯალია, ჭინჭრაქა.

ღამის ფრინველები: ბუ, ზარნაშო, უფეხუა,

ძვეწარმავალი: გველი, ძლოკვი, ხვლიკი, ფსვენა, ბაყაყი, მუღო, ზღარბი, სინდიოფალა.

ჩირბვეები: კაპარი ანუ ჯონჯოლი, შქერი, მოცვი, იელი, ბაბუსაგძალა, ასკილი, ეკალა, მაყვალი.

შვავილები: ია, ვარდი, ნარგიზი, ფირისულა, კორჩიტა, შროშანა, ზამბახა, ყვავიფრჩხილა, გვირილა, ყვავიკულა, ძაღლიენა, ღორიხოკა, ლენცოფა, ქურჩუმელა.

მხალეულობა: ჭინჭარი, ფშალა, ეკალა, მოლოქი, ღვალა, ქალაკოდა, აჯაკელა, ანჩხლი, სვინტრი, ქალშავა, ოღენა, ჯიჯლაყა, ქათანაცარა, სუქანა, ხვართქლა, ქიკარტულა, ქათმი-ქონა, ხარიფშილა, ფთაშეჭრილა, ხოხბის საწეწკელა, ძროხაენა, ტაბაკა, ფამფარა, ბორბალა, თიორშა, კატაბარდა.

სოკოები: ნიყვი, მქადო, ვარყა, მიქლიო, მტრედო, ქამა, სილის სოკო, ქფილიო, წიფლიო, ბაბილო, მწყერიო, ნოშიო, ხახვილო, შავ-ჩოხა, მანძილო, მანქკვალა, ცხვარიო.

პიმაილა. ქათამ-ბარკალა, წერეწო, ღვინიო, კატამჯლავანა, ხომიკკო, ძერანა.

უვარბი სოკოები: ჯღაენა, გველისოკო, ბებერა, (მეცხომიკკო).

ხის სოკოები: ტყავლა, მანძილო, ძერანო.

ბუფ-პიკლები: ფუტკარი, ბზიკი, ბუზი, ხარაბუზა,

ბოგანო, ხოჭო, მახარობელი, ხატის პეპელი, კორა-ბუზი, კორტიზის ბუზი, წერი, კოლო, ფუმფლა.

შესანიშნავი ნანგრევები ციხე-მონასტრების არსად ჩანს. სხვიტორლებს ქირისა და ლხინის ჩვეულება საერთო აქვთ საზოგადოთ ყველა ჩვენებურ სოფლებთან. განსხვავებული იყო მხოლოდ „მოტყიერობა“. სულიწმიდის მოფენის დროს დიდძალი ხალხი მოატყდებოდა მაცხოვრის ეკლესიას; გალავანში რომ ვეღარ ეტეოდენ, გარეშემო მიდამოს იჭერდენ. იმათ უნდა წერეთლები გამასპინძლებოდენ იმ დღეს. თვითეული ოჯახი ვალდებოლი იყო მიეტანა საყდარზე ძროხა მობარშული, პურები გოდრებით, ღვინო რუმბებით. დიდი, საგანგებო გობები იყო გაკეთებული, რომლებშიაც რამოდენიმე კოკა ჩადიოდა. იმაში ასხამდენ ღვინოს და არავის ნება არა ქონდა, რომ იმ დღეს ღვინო ჭურჭლით დაელია, უნდა შემოხვევოდენ რიგისათ გარს იმ გობებს, დაეჩოქნათ, დახრტნობობდენ და ისე წრუპით ესვათ ღვინო. ეს ჩვეულება დიდი ხანი არ არის, რაც გადავარდა. ამ ორმოცი წლის წინეთ ერთი კაპიტანი—ტამილოვი მისი როტით დაესწრო ამ დღეობაზე. ხალხმა ისინიც მიიწვია. სალდათებმა მიუჩოქეს გობებს, მაგრამ ზეზე აღარ წამომდგარან. ეს ერთ ხანია „მოტყიერობა“ გადაადგეს და სოფელი იხდის დღეობას მხოლოდ გიორგობას—ოც-და-სამ აპრილს, მაგრამ ამ თემობასა ჭ დღეობას ადრინდელი ხასიათი აღარ აქვს, გაფუჭებულია ისე, როგორც ყველგან საზოგადოთ ჩვენში. სხვიტორლები გამრჯელი ჭ მუშა ხალხია ჭ რომ დღევანდელი წეს-წყობილება ხელს არ უშლიდეს, მდიდრათ იქნებოდენ საზოგადოთ, რადგანაც მოსავალიც კარგი იცის. მოჰყავთ პური, ქერი, დიკა; ღვინო, სიმინდი, ლობიო, და ყოველ გვარი ბოსტნეულობა. ბატონ-ყმობის დროს აქაც იყვენ. მესტვირეები, კარგი მოშაირეები, და მეზლაპრეები. დღეს აღარავინ მისდევს ამას და, თუ გაიგონებთ იშვიათად სადმე, იმასაც ახალი დროს შესაფერად გადმოსხვაფერებულს და გაფუჭებულს!..

ბ რ ი წ ო უ ლ ი ს წ ყ ა რ ო .

(ზღაპარი)

იყო და იყო, ღვთის უკეთისი არა იყო რა. ერთი ხელმწიფე იყო და ორი ვაჟი-შვილი ყავდა ნანატრი და სმნაქებო. სახემწიფო კარგათ იყო და ხემწიფის ბედსაც ძალლი არ დაყუფდა, მაგრამ მაინც გაცინებული არავის უნახავს. შვილები რომ წამოიზარდენ, მივიდენ და კითხეს: რა არი რომ შენ პირზედ ღიმილი არ დაგვინახავსო? ხელმწიფემ ამოიოხრა, ისე რომ გულ-ღვიძლი თან ამოატანა და სთქვა: შვილებო! რაღა სასაცილო პირი მაქვს, რომ დედა-თქვენი მზეთ უნახავ-მზეთ უნახავი დევ-კაჟმა მომპარა და ამდენი ხანია მისი ასავალ-დასავალი ვეღარა გავიგეთ რაო. შვილებმა მოახსენეს: ნება გვიბოძეთ, ჩვენ წავალთ, მოვნახავთ, სადაც იქნება, და დავიბრუნებთ დედასო. გაეხარდა ხელმწიფეს, შეყარა ჯარი და გაისტუმრა შვილები. წავიდენ, დიდი იარეს, პატარა იარეს, ცხრა მთა გადაიარეს და მიადგენ ერთ ორ-კაპალა გზას; მარცხნივ ეკლიანი იყო და მარჯვნივ ია-ვარდით მოფენილი. უმფროსმა ძმამ უთხრა უმცროს ძმას: ამ ორი გზის მეტი არსად სჩანს... ან იქით იქნება წაყვანილი დედა ჩვენი და ან აქეთო. წილი ვყაროთ, ჯარი გავიყოთ, ერთი ერთს გზას დავადგეთ, მეორე მეორესო. დათანხმდენ; ყარეს წილი და ეკლიანი გზა უმცროს ერგო. ჯარის გაყოფაზედ რომ მივარდა საქმე, არჩევანში აღარავინ აღარ ისურვა ჩაყოლა და უმფროს გაჰყვენ!.. გამოვიდა მხოლოდ ერთი ახალ-გაზდა და უთხრა მარტო დარჩენილ ბატონიშვილს: დედი ჩემის ძუძუ ნაწოვარი ხარ, მე შენი ძიძის შვილი ვარ, ვერც კირში და ვერც ლხინში თავს ვერ დაგანებებო. წავიდა უფროსი მარჯვნივ და იახლა მთელი ჯარი. დაადგა ეკლიან გზას უმცროსი და თან გაყვა მარტო ძიძის შვილი. მთელი დღე იარეს, და გავიდენ ერთ მინდორში; ნახეს რომ ერთ კაცს წისქვილის ქვები წამოაუცვამს მუხლის კვირისთავეებზე და ისე დასდევს კურდღელს დასაჭერად. გაუკვირდათ მეზავრებს და

ჰკითხეს: კაცო, რამ გადაგრია? რას შვები? რათ იჭირვებ საქმეს, რომ ამოდენა ქვეები მუხლის თავებზედ წამოვიცვამსო? მონადირემ უპასუხა: ასე რომ არ ვქნა და ისე ფეხ-და-ფეხ გამოვუდგე კურდღელს, გავასწრებ და უკან დამრჩებაო; და ახლა კი ამ ქვეების წყალობით დონაზე მომყავს ფეხები, რომ დავიჭირო. გაუკვირდათ და კიდევ კითხეს: სადაური ხარ და რა ქვეყნის, რომ მაგისთანა სწრაფი ყოფილხარო? ყველა შენსავით გარბის, თუ მარტო შენ ხარ განსხვავებულიო? მარტო მეო!—უპასუხა მონადირემ,—სხვები ყველა თქვენსავით დადიანო; მე თილისმით მაქვს ნასწავლი და, თუ თქვენ შვილდ-ისარს აიყრით და გადმომცემთ, ჩაგიყვანთ ორმოში და ერთ ღღესა და ღამეს გასწავლით ჩემსავით სირბილსო. აიყარეს მგზავრებმა შვილდ-ისარი, გადასცეს და ორმოში-კი მარტო ძიძის შვილი ჩაჰყვა. ბატონიშვილი ორმოს პირად უცდიდა. დანიშნული ვადა რომ გავიდა, ამოვიდა ორმოდან ბიძიშვილი და უთხრა ბატონს: „ვისწავლეო!“ და გაუდგენ გზას. ცხრა მთა რომ გადაიარეს, ვაკე გამოჩნდა. შუა გულში ერთი კაცი დამხოზოდა დედამიწას თავ-დაღმა და იცინოდა. გაუკვირდათ მგზავრებს და ჰკითხეს რა გაცინებსო? როგორ რა მაცინებსო—სთქვა დაწოლილმა—ქვესკნელში ჰინქველები ირევიან, ერთათ ვეღარ მოთავსებულან, ერთმანეთს ეყრებიან, ყოფა ცხოვრებას იყოფენ და ჩხუბი მოსდიტო. გაუკვირდათ მგზავრებს და ჰკითხეს: რა სურიელი ხარ და რა ქვეყნის, რომ მაგ სიშორეს ხედავო? თქვენ ქვეყანაში ყველა მაგრე შორს მქვრეტელია თუ მარტო შენ გამოსულხარ მაგისთანაო?—მარტო მეო!—უპასუხა—თილისმითა მაქვს ნასწავლი და თუ ფარს აიყრით და მომცემთ გასამზღელოში, ჩაგიყვანთ ორმოში, ერთ ღღესა და ღამეს გაგწონითო. ხმალი აღარა გვაქვს და ფარი რათ გვინდაო, სთქვეს მგზავრებმა და დაეთანხმენ. ჩაჰყვა ორმოში ძიძიშვილი, ხელმწიფის შვილი გარედ დარჩა, ერთი ღღე და ღამე უცადა და რომ ამოვიდა ორმოდან ძიძიშვილი, მზე შუბის ტარზე იყო გადმოხრილი. ბატონმა უთხრა ყმას: ხომ ხედავ, ფარი ჩვენ

აღარა გვაქვს დანხალი?! თუ რამე იცი და შეგიძლია, ახლა გამოგაჩნდებო, ოთხივე მხრით გაიხედე და რაც ნახო გასაკვირვალნი, მითხარიო. მიიღვა შუბლზედ ხელი ძიძისშვილმა, ჩამოიფარა თვალებზედ, გაიხედა სამ კუთხით და არა სთქვარა; მეოთხეს რომ მიუბრუნდა, სამხრეთისაკენ, დაიყვირა: ერთ მაღალ კლდის ძირში შვენიერი ბროწოული ამოსულა, მაღლიდან თავზე წყარო გადმოჩუხჩუხებს, კლდეში გამოქვაბულია და შიგ ხელმწიფის სასახლეა; იქ ოქროს ტახტზედ ზის მარტო-მარტო ერთი მზეთ უნახავი და ცხარე რცემლით ტირისო. კლდეს კარები არა აქვს, თავის-თავად ხან გაიხსნება და ხან შეიკრავს პირს თვალის დახამხამებამდიო, თუ არ ქარი; ისე ხორც შესხმული ვერაფერ შეასწრებსო. მაშ კარგი, შენ ხომ შეგიძლიაო — უთხრა ხელმწიფის შვილმა; — წავიდეთ, შეხტი და შემეყვანეო! წავიდენ, დიდი იარეს, პატარა იარეს, მიუახლოვდენ დანიშნულ ადგილს. კლდემ რომ პირი გააღო, ისკუპა ძიძისშვილმა და შევარდა შიგ; მისცა ალიკაპი, დაატანა რიკი კლდის პირსა და პირს. შუა და შეეყვანა ბატონიც. გაოცდა მზეთ უნახავი და იკითხა: ვინ ხართ და რა სურიელი, რომ აქ მოსულხართო? დევ-კაჟის შიშით მაღლა ცაში ფრინველები ველარ დაფრენენ და დაბლა მიწაზედ ჭინკველები ველარ დაცოცვენო... წადით თავს უშველეთ, თუარამ, სანადიროთ წასულია და თუ მოგასწროთ, მეც მომკლავს და თქვენზე უცოდვესი ქვაც აღარ იქნებაო. ხელმწიფის შვილმა თავის თავ-გადასავალი უამბო. შეკივლა მზეთ უნახავმა, გადაეხვია და მიიკრა გულზე, ჩემი შვილი ყოფილხარო და თავს უშველეთ!.. ატირდა აავსო ცრემლებით მიღები და წყაროდ ბროწოულის თავზედ გადააჩუხჩუხა. თურმე ბროწოულის წყარო ამ მზეთ უნახავის ცრემლები იყო, ჩუმათ მიღებში ნაგუბარი. ხელმწიფის შვილმა უთხრა ძიძისშვილს: აჰა ერთი გაიხედე და შეგვატყობინე, შორს არის თუ ახლოს ის წყეულიო? გაიხედა ძიძისშვილმა და სთქვა: ცხრა მთას გადაღმა, შავ ტყეში ქორბუდიანი მოუკლავს, ხეზედ ჩამოუკიდებია, შუბი ძირს მიუყუდებია, ატყავებს, მაგრამ ჯერ ნახევარიც არ გა-

უტყავებიაო. მიათვალე—მოათვალე რა სახლში იქაურობა და კუთხეში თვალი მოჰკრა ერთ პატარა ოქროს კოლოფს, ირგვლივ თვალ-მარგალიტით შექედილს, რომელსაც არც თავსახური ჰქონდა, არც კარი, არც კლიტე და არც გასაღები. გაუკვირდა და სთქვა: ეს რა არის, რომ ამ ჩამოსხმულ კოლოფში შენეიერი ჩიტი ზის და როგორ ჩაუსვამთო?—ეგ ჩიტი იმ წყველის სულიაო—სთქვა მზეთ უნახავმა, —სანამ მაგას არა გაუჭირდება რა, ვერც არავინ მის ხორცს დააკლებს რამესო.—თვითონ ის რითი აღებსო? კიდევ კითხეს.—ამირანის გასაღებითო. ამირანის გასაღები რა არიო?—რა არიო და სამ ყური ბალახიო—სთქვა მზეთ უნახავმა.—დიდ ხანს იყო კლდეზე მიჯაჭული ამირან გმირთა-გმირი, მისი ცოდვით დედა-მიწა იწვოდა. ცა ჰქვეყნას ებრალებოდა, მაგრამ ვერავინ უშველა... ბორკილი არა ტყდებოდა. ერთხელ მივიდა ჭინჭველა და უთხრა: მეცოდები რომ მაგრე იტანჯები და, თუ დამიძადლებ გიშველი, აგიშვებო. ამირანს გაეცინა და უთხრა დედი მიწის ზურგზე შენზე პატარა არა დაცოცავს რაო, მაგრამ გული-კი ყველაზედ დიდი გქონია და შეუძლებელს იჩემებო. ჭინჭველამ უთხრა, აბა მე გეტყვი და შენ ყური დამიგდეო: ერთხელ გველმა ბაყაყი დაიჭირა, ჩაყლაპვა უნდოდა, ძერამ გააშვებია; ბაყაყმა თავს უშველა, გადახტა ბალახებში, მოგლიჯა მათიტელა ბალახი, დაიდვა ნაკბენზედ და წყლული მოიშუშა; მე გამიკვირდა, მივედი მათიტელასთან და ქება შევასხი: „ბალახი შენ ყოფილხარ მეთქი“. —ბალახი მე-კი არა ვარ, აგერ რომ ჩემ გვერდით სამყური იზდება, ის არის, რომ ცხრა-კლიტულებს აღებს და ბორკილებს ამტვრევს... მიდების მეტი არა უნდა რაო. ეს რომ გავიგონე, მივედი მოგვლიჯე სამყურს მეოთხე ფოთელი და წამოგიღეო. მიცოცდა, მიადვა ამირანის ჯაჭვს და გაიხსნა ბორკილი. ამირანმა თავი აიშვა და ჭინჭველა დალოცა: რაც ტანი გაქ, ერთი ათასად იმაზე მეტი ძალა მოგეცესო. ეს სამ ყური ბალახი ამირანს, რადი თავი აუშვია, გადაუგდია, წყეულ დევ-კაქს უპოვნია და სად-

ღაც დამალული აქვსო. მიიხედ-მოიხედა ძიძის შვილმა და კედელს შუა ჩაკირული დაინახა ამირანის გასაღები; გამოიღო, მიადგა კოლოფს, გახსნა, გამოიყვანა ჩიტი, მისცა ხელში ხემწიფის შვილს: მაგრად მოუჭირეს ხელი, არ გაგიფრინდესო. მოუჭირა ხელი, რაც ძალი და ღონე ქონდა, რე კითხა ძიძიშვილს აბა შეხედე, რას შვება უწმინდურიო?—მისთანა შენს მტერს, რაც იმას ემართებოდესო: დანა ხელში გავარდნია და გულს ეყრებაო. წააგლიჯა თავი ჩიტს. ახლა რაღას შვებაო?—თავი წაძვრა და ტანი უსულოდ ფართხალობსო. გაღიხარხალა მზეთ უნახავმა, გადავრჩით განსაცდელსო!.. გამხიარულდენ ყველა ერთათ, დახვიეს ხელი აუარებელ თვალ-მარგალიტს და წამოვიდენ. დიდი იარეს, პატარა იარეს, ცხრა მთა გადაიარეს და მიადგენ ისევ ორ კაპალა გზას. დაბრუნებული ხელმწიფის შვილი მისი ჯარით წინ შემოეყარა, გამოიკითხა ამბავი და ყოლიფერი რომ შეიტყო, დაავლო ხელი მზეთ-უნახავ დედას, თავის ჯარიც გააძრახა და გაუდგა გზას. გზაში დედას უთხრა: თუ გაგიმხელია და ჩვენი გასამტყუნებელი გითქვამს ხელმწიფისათვის, ამ ჯარს ხომ უყურებ? შენც მოგკლავ და ხელწიფესაცო. შეშინდა დედოფალი. მეფეს მახარობელი გაუგზავნა უფროსმა შვილმა: ჩემი ჯარით დევების ქვეყანა ავიკელი, ციხე-ქალაქები დავაქციე, თვალ-მარგალიტი წამოვიღე და დედოფალიც მოგვყავს და მოგვიხარიაო. გამხიარულდა ხელმწიფე, შეიძრა მთელი სახელმწიფო, დაჰკრეს ბუკი და ნალარა და ზარითა და ზეიმით მიეგებენ გამარჯვებულებს. შვილი ტახტზედ აიყვანა ხემწიფემ და ბძანა: მოდიტ და ყველამ თაყვანი ეციტ გამირსო! დიდი და პატარა მუხლზე კოცნიდა და გამარჯვებას ულოცავდა. მოვიდენ ბოლოს მეორე ძმა და ძიძის შვილი დაქანცული, დაღალული, დაგლეჯილი ტანისამოსით, აღარც ფარი ქონდატ და აღარც შვილდ-ისარი. მოვიდენ და თქვეს, დედოფალი ჩვენ გამოვიხსენით და მაგას თაყვანს რათა სცემთო?! გაუკვირდა სუყველას და სიცილი ასტეხეს. ზოგმა სთქვა: „გაგიჟებულანო!“ ზოგმა: „შუბლის ძარღვი გასწყვეტიატ, გა-

ურცხვებულან და ტყუილის აღარა ცხვენიათო“... დამჯერე აღარავინ გამოდგა, ხელმწიფეც გარისხდა: მაგას ძმის შური აღაპარაკებსო, გააგდეთ ეგ სალახანა, სასახლეში არ შემოაშვებთ და ეგდოს საბატეშიო! დედოფალი სწუხდა, მაგრამ შიშით ვერას ბედავდა... ენა ქონდა ჩაფარდნილი. არ გაუვლოთ დიდ ხანს, რომ ჯავრმა აიტანა უმცროსი ძმა, გული გაუსკდა და მოკვდა. მისი სიკვდილი არავის რამედ შეუმჩნევია, მაგრამ დედოფალმა მეტი ვეღარ მოითმინა და გადმოჰყარა კურცხალი. ხელმწიფე შეშინდა და გამოჰკითხა მიზეზი. „ვაი თქმას და ვუი უთქმელობასო!“ — წამოიძახა დედოფალმა — არ ვიტყვი, რმერთსა ვცოდავ და, თუ ვთქვი, შენც გაგწირავ და ჩემ თავსაცო. აღარ მოეშვა ქმარი: მითხარი, რა საიდუმლოა, თვარა შენც მოგკლავ და მეც ყელში გავირჭობ დანასო. მაშინ დედოფალმა ყოლიფერი უამბო ქმარს. შეწუხდა ხელმწიფე, ჩაფარდა სინანულში, შეყარა სახელმწიფო და დიდის პატივით დამარხა მიცვალებული. ააგო მის საფლავზე მარმარილოს კოშკი, შიგ მისი ნიშანი დაასვენა და ბრძნება გასცა სახელმწიფოში, რომ ყოველ მზის ამოსვლისა და ჩასვლის დროს დიდი და პატარა მიდით ხოლმე თაყვანის საცემლათო. ხელმწიფის ბრძანების ურჩი აბა ვინ იქნებოდა? მიდიოდენ და თაყვანსა სცემდენ. მაგრამ ყოველთვის სწორედ იმ დროს, ერთდ მამალი შემოჯდებოდა ხოლმე კოშკის თავზე და გააბამდა ყივილს. მოახსენეს ხელმწიფეს ეს ამბავი. ხელმწიფემ ბრძანა: აქ რაღაცა ამბავი უნდა იყოს, ის მამალი უმიზეზოთ არ უნდა და იძახოდეს, დაიარეთ მთელი ჩემი სახელმწიფო და მისთანა ვინმე მონახეთ, რომ მისი ენა ესმოდესო. გამოვიდა ძიძიშვილი და მოახსენა: „მე ვიცი, ჩემო ხელმწიფეო! ის მამალი ქვეყნის უმადურობას ყივისო: ცოცხალი რომ საბატეში გყავდათ და მკვდარს მარმარილოს კოშკი აუგეთ, სიცოცხლეში რომ კიჟინას აყრიდხთ და ახლა-კი თაყვანს სცემთ, მაგითო ამ საწყალსა რა გაუკეთდებო“. შერცხვა ხელმწიფეს დაფიქრდა და, სთქვა: არც არაფერი მაგ მამლის ყივილიდან გამოდისო. თუ მაგდენი იცოდა აღრე დაეყივლა, ის არასჯობ

დაო?... ახლა ან კვდარს რაღას არგია და ან ცოცხალსო? ჰკარით ისარბ და გმდმოავდეთო. მიცვინდენ მემსრეები, მოინდომეს მოკვლა, მაგრამ ერთი შეითთქიალა მამალმა, გაშალა ფრთები და ცხრა მთა გადაიარა. დარჩა ხელმწიფე პირ დაღებული. ქირი იქ დავტოვე და ლხინი აქ მოვიტანე.

შ ე ლ ო უ ე ე ბ ი.

(ჩაწერილი სოფელ მაკვანეთში (გურიაში) ნიკო ჯანაშიასაგან).

ლოცვა თვალუვისა თვალტემულისა.

სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმინდისათა.
ლოცვა თვალუვისა, თვალტემულისა, შინაურისა, გარეულისა, ბრძენისა, რეგენისა (ახალგაზდასი),
დიდისა, წვიტისა, ქადისა, კაცისა.
მოვიდოდა შავი წყალი, მას მოქონდა შავი კველი;
ჩაკვარ შავი უფარჯენი, ამოვიღე შავი კველი,
მივკიდე ქაცვსა-ეკაღსა; იგი დაღრებოდა, იგი და ჭკნებოდა;
ისემტა დაჭნენების, ისემტ განქარდების
 შენი ავი თვალით შემხედვარია!
 ავი და ვუა, ქვაი და რკუი!
 წმინდა გიორგის ლახვარი-ბოძალი,
 შანთი, რკინა განერებული
 მოსვდა უიას, გაუარა მღლიავსა!..
 თვალში ნატარი, გულში ლახვარი!
 ავი თვალისას თვალ წავარდა,
 ავი სულისას სული ამოხდა,
 ავი გულისას გულ ჩავარდა!..
 ქვა ღრებოდა, ქვა ჭკნებოდა,
 ქვაი ქვას ეტეზოდა,

ცხრა ზოტიკი გველის ენა
ამის (სახელი) გამთვალეველს ეტეზოდა!..
არკე, დამერთო, ღოცვა
ჩემი და ბრძანება შენი!..

უდროლოთ მუცელ ძრული ორსული ქალის (ან
საქონლის) შეღოცვა.

სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმინდისათა.
ანი იძვრა, ბანი იძვრა,
ზღვაში კიდობანი იძვრა;
ხეი იძრა, მიწა იძრა.
აღამ დაიბადა, სამი დეიძახა,
სამი გაუხტა, სამი წყაროს წყალი
ერთად შეჭყარა. უძრავი იძრა,
ძრული დამაგრდა. დამერთო, დაუმარკე
მუცელში, (სახელი სთქვი)
შვილი დრომდე ბორჯამდე!
(ამ ღოცვასთან ასმევენ წყალში გახსნილ თევზის
წებოს ან წელს დაუწებებენ).

ღოცვა ჰილწის ქარისა, საგაყოლისა

შოვიდოდა შავი კაცი შავითა ზღვითა და დამით,
წინ შემოეყარა მიქელ გაბრიელ მთავარ ანგელოზი და
კითხა : „სად მიხვალ, შენ შავო კაცო?“

— „მე შოვალ კაცთა საწყენად, ძვალთა სატკენად,
რბილთა საჭმელად, სისხლთა სასმელად, საძრწოლებელად,
სათრთოლებელად!“

— „არა გაგიშვა მამამან, ძემან, სულმა წმინდამან“

— მითხარ, რა არის წამალი შენი!

— „ჩემი წამალი ღილა, ქალბანი, შავ-ღორის ქონი,
მიწის ნადველი.“

— არა გაგიშვა მამამან, ძემან, სულმან **წმინდამან!**
ძვალთა ხარ — რბილთა გამოდი, რბილთა ხარ,
ტყავთა გამოდი, ტყავთა ხარ, ოფლთა გამოდი!..
გამოდი და გამოეცალე ამას (სახელი) ხორცთა და
ნასხმოთა, თუ არა და დაგკრავ შავტარიანსა დანასა,
დაგაუღიებ მიწასა, შეიდგურ ფეიცავ სახელსა ღვთისასა!..
არკე ღმერთო, ლოცვა ჩემი და ბძანება შენი!..

კუის შელოცვა.

რკუო, რკუო, კუნკურეხო, პირ-აღმართო პირ ჩადმართო,
ქორის ჭვანგო, ჭვანჭვალაკო, ბილწო, ფინთო,
ძანძალაკო! რას წამომჟღარხარ შავსა როკსა?
რას წამოგიხურავს შავი მაზარა? მოგისობ პირ
აღმართსა სავარცხელსა, შავტარიანსა დანასა,
გაკაქროლებ თვალსა წამისასა!.. აგჭრი ანაითა,
მანაითა, შავტარიანი დანაითა! ჩაკაკლებ ქოთანსა
რვალისასა, მიტცემ ნიავსა წამისასა!
გაქარდი ქარივით! გეიხარე წყალივით!
ღმერთო, არკე ლოცვა ჩემი და ბძანება შენი!

მომწვარის შელოცვა.

ელი ელობდა, მელი მელობდა, წითელსა პარასკევსა
წითელი ხუტესი ქვას ხვნიდა, ქვიშას თესავდა!..
ვის გაუგონია, ვის მოსწრია ქვა ხვნილი, ქვიშა
თესილი, წამს იქით მომწვარი გაძნელებული?
არკე, ღმერთო, ლოცვა ჩემი და ბძანება შენი!..

ნადირის შეკვრა.

მგელი მოვა მგლელისანი, თვალი მოაქვს ცეხელისანი,
კბილი მოაქვს რკინისანი!.. მეუთუო, გადმომიგდე
ცხრა კლიტული კლიტოსანი, ნადირს კბილი შეუკარი
შეკობრესა — ხელი, ფხარი!.. გადაგდე ზღვაში, ნუ
ამოუშვებ გზაში მას (კარში დარჩენილ საქონელს)

ააშორე ყოველი უწვავ-უხარშავის მჭამელი!.. პირ
წელიანსა პირი წყალით აუგსე, თვალი ნაცრით!

სურდოს შელოცვა.

სურდო გვესტუმრა, სადილათ რა მივართვათ საჭმე-
ლათ? ანკალი, მანკალი, დათვი დამხალი; დაფუკრათ
ტაში, გაბძანდეს კარში.

ლოცვა შეშინებულისა.

გულო რამა შეგაშინა? გულო, მადი შინა შინა!
გულო, ნუ გეშინია! გულო, დედამ შეგაშინა?
გულო, მამამ შეგაშინა? გულო, ნუ გეშინია!
გულო, მადი გულთანა, სულო, მადი სულთანა,
ხორცო, მადი ხორცთანა, ძვალო მადი ძვალთანა,
სისხლო, მადი სისხლთანა, ფერო, მადი ფერთანა,
ტვინო, მადი ტვინთანა!..
გულო, მადი საგულესა, შეგიკურავ საგულესა (3 ჯერ).

ლოცვა თვალებისა (შეორე ნაირი)

იჯდა დედა მარიამ სამოთხისა კარსა, ქსოვდა ქსელსა
ძეწნეულისსა; მოვიდა ურიეძ ქეთელაი, ქსელი აუჭრა,
აუარა, ოქროს სკამი წამიქცია, რვალის მაქვა გაუტესა,
ბროლის მკლავი ჩამოეგდო!.. დაჯდა მარიამ, ტირიდა
ჟიოდ, ჰურიდა ცრემლს მარგალიტისსა. მოვიდა იესო:

— „დედა მარიამ, რას ტირი რას ჟივი?“

— „დედო ჩემო იესე, რაფა რას ვტირი, რაფა რას
ვჟივი? მოვიდა ურიეძ ქეთელაი, ქსელი ამიჭრა,
ამიუარა, ოქროს სკამი წამიქცია, რვალის მაქვა
გაიტესა, ბროლის მკლავი ჩამომიგდო!..“

— „ადექი, დედა მარიამ, აადულე მდულარე, ჩაუარე
სამი ძირი ჭინჭარი, სამი ნაკვერჩხალი; რვარც იგი
განქარდეს და დეიფოსოს, ისემც დაფსებულა მისი,
თვალი და ური, რამაც კაცმა ავი თვალით და
სულით შეგებდოს შენ (სახელი სთქვი)!“

ბანსხალეზანი

აკაკის

თვიური ჟურნალი

„კრებული“

გამოვა ყოველი თვის პირველ რიცხვებში.

წელიწადი ითვლება ენკენისთვიდან ენკენისთვემდე.

წლიური ფასი თბილისში მცხოვრებთათვის 6 მანეთია, ხოლო კავკასიის და რუსეთის სხვა ქალაქებში გაგზავნილთ — 7 მან. ნახევარი წლით — 4 მან.

საზღვარ გარეთ: ერთი წლით 9 მან ნახევარი წლით 5 მან.

ჟურნალი ცალკე ნომრობით არ გაიყიდება.

ხელის მოწერა მიიღება

თბილისში: „კრებულის“ რედაქციაში, მუხრან ბატონის სახლში, გოლოვინის პროსპექტზე. „წერა-კითხვის გამავრც. საზოგადოების“ წიგნის მაღაზიაში, შიო ქუჩისუკაშვილთან. ქ-ნ ელენე ანტონოვსკისთან — სახალხო ბიბლიოთეკაში (სათავად-აზნაურო ქარვასლაში). იოსებ მერკვილაძის მაღაზიაში (ლორის-მელიქოვის ქუჩა, ზუბალოვის სახლი, № 4.) და თბილისის ამხანაგობის „შუამავალის“ მაღაზიაში.

ქუთაისში: ბეჟანეიშვილის წიგნის მაღაზიაში და მიტროფანე ლალიძესთან.

ბათუმში: ქ-ნ მარიამ ივანეს ასულ ელიაფასთან, ექიმ ვოლსკისთან და კოწია თავართქილაძის და მიქელაიშვილის წიგნის მაღაზიაში.

ფოთში: სოფრომ მგალობლიშვილთან, ქ-ნ ნინო ბერეჟიანთან, იოსებ კობრეიძესთან, იაკობ ფანცხავასთან და ვლადიმერ ახოზაძესთან.

ოზურგეთში: კოწია თავართქილაძის წიგნის მაღაზიაში.

ჯანჩხეთში: მასთანვე „შუამავალში“.

ასაღ სენაკში: თავართქილაძესთან წიგნის მაღაზიაში, ბესა-

რიონ დავითის ძე ქავთარაძესთან და საშსონ ყიფიანთან.

საჭილაში: „შუამავალში“ კოწ. თავართქილაძესთან.

ზუგდიდში: კნ. ანეტა დადიშქელიანთან.

ზანში: ივანე შარაშიძესთან.

ჭიათურაში: ირაკლი დეკანოზიშვილთან.

სახხერში: ყარამან ჩხეიძესთან.

უვრილაში: (ზესტაფონში): დეკანოზ დავით ლამბაშიძესთან და ალ. არაბიძის წიგნის მალაზიაში.

წითლაში: კირილე ხარაძესთან.

ონში: თავად ქაიხოსრო გელოვანთან.

გორში: ნიკო ლომაურთან, მიხეილ ილურიძესთან და რომანოზ ფანცხვასთან.

განჯაში: ალექსანდრე მიქაბერიძესთან და სოლომონ დოლიძესთან.

ბაქაში: ინჟინერ გიორგი დეკანოზიშვილთან.

კაკავში: ალექსი ჭიჭინაძესთან და ივანე ჩითაშვილთან.

თელავში: ბარბარე პაატას ასულ სულხანიშვილთან, კნი-აქნა მარიამ ესტატეს ასულ ვახვანიშვილთან და ივანე კოლელიშვილთან.

სიღნაღში: დ. მაჩხანელთან—დებოში და თ. დ. ჩოლოყაშვილთან.

ახალციხეში: გრიგოლ ბურჭულაძესთან.

ახალ ქალაქში: ილია აღმაშენებელთან.

ხაშურში: იოსებ ნიკოლოზის ძე ფანცხვასთან.

მთიანეთში: პავლე კურცხალიასთან.

ბრეთში: თ. ვანო ავალიშვილთან.

გუდაუთში (სოხუმის ოლქში): გიორგი ბაღდავაძესთან.

აღსტაფაში: მიხეილ გორდაძესთან

შორაპანში: სამსონ ლუკასძე ყაზაიშვილთან.

რედაქცია იღებს დასაბეჭდათ ყველა ენაზე კერძო განდცხაებებს.

— შემდეგ ნომრებში იქნება დაბეჭდილი „კრებულის“ ხელის მომწერთა სია.

ადრესი: Тифлисъ. Въ редакцію грузинск. журнала „Кребули“. Головинскій просектъ, домъ кн. Мухранскаго.

„ივერია“

გამოდის ამა 1897 წელს

იმავე ჰროგრაჰმით, როგორც წინაღ.

ფასი გაზეთისა:

	მ.	კ.		მ.	კ.
12 თვით — — —	10		6	„	6
11 „ — — —	9	50	5	„	5 50
10 „ — — —	8	75	4	„	4 75
9 „ — — —	8		3	„	3 50
8 „ — — —	7	25	2	„	2 75
7 „ — — —	6	50	1	„	1 50

საზღვარ-გარეთ დაბარებული 1898 წლის 1 იანვრამდე ეღირება 17 მ.

ტფილისს კარეთ მცხოვრებთ უნდა დაიბარონ გაზეთი შემდეგის ადრესით:

Тифлисъ. Редакция „Иверія“.

ტფილისში ხელის მოწერა მიიღება „ივერიის რედაქციაში, ნიკოლოზის ქუჩა, № 21 ტ „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრც. საზოგადოების“ კანცელარიაში, სასახლის ქუჩა, ქართ. თავად-ახნაურთა ქარვასლაში. თუ ტფილისში დაბარებული გაზეთი ტფილისს კარეშე ადრესზედ შესცვალა ვინმემ, უნდა წარმოადგინოს რედაქციაში ერთი მანათი; ხოლო თუ ქალაქის კარეთადამ სხვა ადგილს გადავიდა სადმე ქალაქს კარედვე — ორი აბაზი. თუ თვის განმავლობაში დაიბარა ვინმემ გაზეთი არამთელის წლით, მას გაეკზავნება გაზეთი პირველ იმ თვიდამ, რამელსაც დამბარებელი აღნიშნავს.

1896 წლის ხელის-მომწერთა საყურადღებოდ.

იმათ, რომელთაც ძარძან პირველ იანვრიდგან მთელი წლით გამოიწერეს გაზეთი და თუმანი წარმოადგინეს, გაზეთი მოესწობათ ამ აგვისტოს დამდეგს. ვისაც ჰსურს ამ 1897 წლის დამდეგამდე ეგზავნებოდეს გაზეთი, უნდა შემ ოიტანოს კიდევ 3 მან. 33 კაპ.

„ცნობის ფურცლის“

რედაქცია

ტფილისი, ფრაილინის ქუჩა, № 13.

სელის მომწერნი გაზეთის დასაკვეთად მიჰმართვენ რედაქციას დილის 10 საათიდან 3 საათამდე და საღამოს 6—7 საათამდე და «წერა-კითხვის გზავსელ მოუწერავ წერილებს რედაქცია არ ჰბეჭდავს. ზირის ზირ ძალაპარაკებს რედაქტორთან შეიძლება

უოკელ დღე.

ტ ე ლ ე ფ ე ნ ა № 363.

გაზეთის ფასი ერთის წლით 6 მან., სახეუარის წლით 4 მან. თათო ნომერი 3 კაპეკა. ფასი განცხადებისა ჩვეულებრივია; სტრაქნი ზირველ გვერდზედ 10 კაპ., მეოთხეზე 5 კაპ.

Редакция

„Цнобисъ Пурцели“

Тифлисъ, Фрейлинская, № 13.

Телефонъ № 363.

ს ა დ ლ ე ს ა ს წ ა უ ლ ო შ ვ ე ნ ი ე რ ი ს ა ჩ უ ქ ე ბ ი ა .

„აღმოსავლეთის მაღაზია“

მმათა მერკვილაძეებისა

(ლორის-მელიქოვის ქუჩაზედ, ზუბალოვის სახლებში, სემინარიის პირ-
დაპირ : № 4)

იყიდება კავკასიისა და იაკონიის საუცხოვოდ და-
მზადებული ნაწარმოები—სადღესასწაულოდ მისანთმეკა
შვეხიერი საჩუქრები: ოქროთი, მოვარაყებული შუთები,
ძვლისა, რძისა, ბრინჯაოსი და ვერცხლის ნივთები. ნა-
ბდები ჭაღისა და კაცისა, საბეჭდები (პერკლენ-
კები), ჩაბალახები, მათრახები ქამარ-ხანჯლები,
ხმლები, როგორც ღიდებისა, ისე ყმაწვილებისა, კახური
შვენიერი ლეჩაძის არხიები.

აბრეშუმეულობა ჩინეთისა და იაკონიისა: დამზადე-
ბული ხალათები, ჯუბები, თავსაფრები, მრავალი
ცხვირსახოცები, ფანჯა თეთრეულისათვის, ჩისუნჩა
და სხვა.

მალაზიას აქვს სამაგალითო სამკაველო-სახელოს-
ნო, სადაც მზადდება ჩვენებური საუცხოვო ტანისამოსი.

აქვე იყიდება: იმერული, მებრული, დიგორული,
და ლეკური შალები, თივთიკები და სხვა და სხვა.

ქართველთა სააღებ-მიყემო ამხანაგობა

„უუაგაკალი“

ამით აცხადებს საყოველთაოდ, რომ მან გამა-
საბაკალეო და გასტრონომიული მალაზიები, სადაც მსუ-
რველთ შეუძლიანთ შეიძინონ პირიანად სხვა და სხვა
სანოვაგე, სანელი და ხილეული; ჩაი, შაქარი, კაკაო და
შეკოლადი; ღვინო, არაყი, და სხვა და სხვა სასმელები
ადგილობრივი, რუსეთისა და საზღვარ-გარეთისა; პაპი-
როზი და თამბაქო სხვა და სხვა ფირმებისა. და ყოველ-
გვარი საყოველ-დღეო საქირო საგნები.

1 ენკენისთვიდან გაიხსნება აქვე საყასბო, ევრო-
პიულად მოწყობილი, და გაიმართება მასთან საბაკალო
და რძის ნაკეთობის განყოფილებები.

მალბზიებში მკაცრად არის დაცული სისუფთავე და
ზრდილობიანობა მუშტართან.

ამხანაგობა იღებს კომისიით და ეიდულობს ნადდ ფუ-
ლად სოფლის მწარმოებელთაგან უოველივე მათს ნაწარ-
მოებს.

შემოსვლა ამხანაგად შეუძლიან ყველას, განურჩევ-
ლად წოდებისა, სქესისა და სარწმუნოებისა. სრული საწევრო
წილი არის მხოლოდ ერთი თუმანი; ამ წილის ფულის
შემოტანა შეიძლება ნაწილ-ნაწილადაც. მსურველთ შე-
უძლიანთ აიღონ რამდენიმე წილი (რაოდენობა წილისა
განუსაზღვრელია).

ადრმნი კუთხე ბარონისა და ბაზრის ქუჩისა, სახლი თ-დ კ.
ი. მუხრან-ბატონისა, № 5/1.

